

Rijksuniversiteit Groningen - Witteveen+Bos

Weerstand tegen zonneparken

De rol van publieke participatie

Twan Zomerdijk
26-4-2018

Weerstand tegen zonneparken

De rol van publieke participatie

Twan Zomerdijk

S2589400

t.zomerdijk.1@student.rug.nl

Master Sociale Planologie

Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen

Rijksuniversiteit Groningen

26-04-2018

Begeleiding universiteit

Dr. F.M.G. Van Kann

Assistant Professor Environmental Planning

f.m.g.van.kann@rug.nl

Afstudeerstage

Witteveen+Bos

P. van Weelden Msc

peter.van.weelden@witteveenbos.com

Voorwoord

Beste lezer,

Voor u ligt de scriptie die ik voor de master Sociale Planologie aan de Rijksuniversiteit Groningen heb geschreven. Het schrijven van deze scriptie heb ik gecombineerd met een afstudeerstage bij Witteveen+Bos in Deventer in de periode van November 2017 tot en met april 2018.

Het afronden van deze scriptie betekent voor mij het einde van mijn (lange) studentencarrière. Het moet de kroon op het werk zijn, maar is dat zo? Wat mij betreft zeker, al ben ik daar tijdens het schrijven niet altijd zeker van geweest. De weg naar uiteindelijk afstuderen is sowieso een weg geweest met een paar fikse hobbels. Wat begon met een droom om leraar in het basisonderwijs te worden, eindigt als afgestudeerd planoloog. Zeker niet de kortste route, maar wel een route die me extra trots maakt op het uiteindelijke resultaat. En die er mede verantwoordelijk voor is dat ik per half mei 2018 aan de slag kan gaan als adviseur ruimtelijke ordening bij BJZ.nu, waar ik enorm naar uitkijk.

Tijdens het begin van de master Sociale Planologie had ik de wens al om het schrijven van een scriptie te combineren met een stage. Dat studeren was allemaal leuk, lief en aardig, maar een idee wat ik precies met mijn diploma zou kunnen had ik niet. Een afstudeerstage leek mij een uitgelezen mogelijkheid om dit uit te zoeken. Toen Witteveen+Bos vervolgens het onderwerp weerstand tegen hernieuwbare energie tijdens de thesismarkt poneerde wist ik het. Dit moet het worden. En dat werd het dus ook. En daar heb ik geen moment spijt van gehad, aangezien ik een goed beeld heb gekregen van de mogelijkheden die er zijn om als planoloog aan het werk te gaan.

Door de afstudeerstage bij Witteveen+Bos heb ik het geluk gehad begeleid te worden door Peter van Weelden. Zijn kritische blik en oog voor wetenschappelijke en maatschappelijke relevantie van het onderzoek hebben er mede voor gezorgd dat dit het eindresultaat is. Dus ik ben hem daarvoor veel dank verschuldigd. Daarnaast heb ik de begeleiding van Ferry van Kann vanuit de universiteit als heel waardevol ervaren. Zijn enorme flexibiliteit in het maken van afspraken en grote hoeveelheid bruikbare tips hebben enorm bijgedragen aan het resultaat. Dus bij deze wil ik hem daar ook voor bedanken.

Als laatste wil ik alle participanten bedanken voor hun tijd en energie. Het inplannen van afspraken voor interviews is door hun toedoen erg voorspoedig verlopen, wat mij een enorme boost heeft gegeven tijdens deze scriptie. Daarnaast heb ik de gesprekken als zeer prettig en vol enthousiasme ervaren.

Ik hoop dat u deze scriptie met veel enthousiasme en plezier gaat lezen!

Twan Zomerdijk

Heino, 2018

Samenvatting

De energietransitie is één van de grote uitdagingen waar Nederland voor staat. De energietransitie heeft grote ruimtelijke implicaties en gaat het landschap in Nederland veranderen. Er is daarom veel weerstand tegen hernieuwbare energieprojecten, wat voor lange procedures en hoge kosten kan zorgen. Dit onderzoek wil daarom onderzoeken hoe deze weerstand voorkomen kan worden en focust zich daarbij op zonneparken. De hoofdvraag die beantwoord wordt is: *“Hoe kan publieke participatie een rol spelen in het verminderen van weerstand tegen grootschalige zonneparken?”*. Om deze vraag te beantwoorden zijn twee zonneparken onderzocht: zonnepark Ameland en solarpark de Kwekerij in Hengel (Gld). Aan de hand van tien semi-gestructureerde interviews is data verzameld. Er kan geconcludeerd worden dat de inpassing in het landschap en angst voor schittering de belangrijkste factoren voor weerstand zijn. Daarnaast kan er geconcludeerd worden dat publieke participatie zowel nuttig als noodzakelijk is bij de realisatie van zonneparken. Nuttig omdat het voor draagvlak kan zorgen, noodzakelijk omdat er een brede beweging op gang moet komen om de energietransitie te kunnen laten slagen.

Trefwoorden: weerstand, publieke participatie, energietransitie, governance, ruimtelijke ontwikkeling

Lijst van afbeeldingen, figuren en tabellen

Afbeelding 1: zonnepark Ameland	30
Figuur 1: systeemklassen planologie. Uit: de Roo & Porter (2007).....	12
Figuur 2: Ideaaltypen governance. Uit: Zuidema (2011).....	12
Figuur 3: Participatieladder Arnstein. Uit: Arnstein (1969).....	18
Figuur 4: Publieke participatiespectrum IAP2. Uit: Jami & Walsh (2014)	19
Figuur 5: Samengevoegde participatieladder.	19
Figuur 6: Conceptueel model.	21
Figuur 7: Solarpark de Kwekerij.....	33
Figuur 8: Factoren van weerstand.....	35
Figuur 9: Voorkomen van weerstand	41
Tabel 1: energiegebruik naar energiebron. Bron: Schoots et al., 2016	2
Tabel 2: Lijst met participanten.....	26
Tabel 3: Case selectie	27
Tabel 4: Participatie Ameland	31
Tabel 5: Participatie de Kwekerij.....	34

Inhoudsopgave

Voorwoord	
Samenvatting.....	
Lijst van afbeeldingen, figuren en tabellen	
1 Introductie.....	1
1.1 De energietransitie.....	1
1.2 Nederland en de energietransitie	2
1.3 Weerstand	3
1.4 Probleemstelling.....	3
1.5 Leeswijzer	4
2 Theoretisch Kader.....	5
2.1 Van NIMBY naar acceptatie.....	5
2.1.1 NIMBY.....	5
2.1.2 Factoren van weerstand.....	6
2.1.3 Conclusie	9
2.2 Governance	11
2.2.1 Van bestuur naar het besturen	11
2.2.2 Governance en planologie.....	12
2.2.3 De rol van de staat.....	12
2.2.4 Collaborative governance.....	13
2.2.5 Governance en de energietransitie.....	13
2.2.6 Conclusie	14
2.3 Publieke Participatie.....	15
2.3.1 Wat is participatie	15
2.3.2 Waarom participatie.....	15
2.3.3 Uitdagingen	16
2.3.4 Kanttekeningen participatie	17
2.3.5 Vormen van burgerparticipatie	18
2.3.6 Conclusie	20
2.4 Conceptueel model	21
3 Methodologie.....	23
3.1 Benadering	23
3.2 Case study.....	23
3.2.1 Soorten case studies.....	24
3.2.2 Nadelen van case studies	24
3.3 Een kwalitatieve manier van dataverzameling	24

3.4 Selectie van participanten	25
3.5 Data analyse	26
3.6 Case selectie	27
4 Data en analyse	29
4.1 Beschrijving van de cases	29
4.1.1 Ameland	29
4.1.2 Hengelo.....	32
4.2 Weerstand.....	35
4.2.1 Factoren van weerstand.....	35
4.2.2 Voorkomen van weerstand	41
4.3 Participatie	49
4.3.1 Reden participatie	49
4.3.2 Manier van participatie?	50
4.3.3 Resultaat van participatie.....	52
5 Synthese	55
5.1 Context	55
5.2 Weerstand.....	55
5.2.1 Visuele, landschaps- en geluidsfactoren	56
5.2.2 Milieufactoren	56
5.2.3 Socio-economische factoren	57
5.2.4 Procedurele factoren.....	57
5.2.5 Persoonlijke kenmerken.....	58
5.3 Participatie	58
5.3.1 Reden participatie	58
5.3.2 Plaats op de participatieladder	58
6 Conclusie	61
6.1 Beantwoording hoofd- en deelvragen	61
6.2 Reflectie.....	62
6.3 Aanbevelingen.....	63
7 Literatuur.....	65

1 Introductie

Nederland staat voor enkele flinke uitdagingen. Er zijn verschillende grote vraagstukken die we de komende jaren op moeten lossen. Eén van deze vraagstukken is de inrichting van onze energievoorziening. Google op 'toekomstige energievoorziening in Nederland' en de termen als duurzaamheid en toekomstbestendigheid zijn niet te missen. Een centraal begrip bij een duurzame en toekomstbestendige energievoorziening is 'de energietransitie'. Met de energietransitie wordt veelal de overgang van fossiele brandstoffen (zoals kolen, gas en olie) naar groene brandstoffen (zoals energie uit zon, wind en biomassa) bedoeld (Essent, 2017; NAM, 2017; Financieel Dagblad, 2017). Dit is een definitie die ook in beleidskringen veel gehanteerd wordt (Rijksoverheid, 2017).

1.1 De energietransitie

Er zijn echter meerdere manieren om naar de energietransitie te kijken. World Energy Council definieert een energietransitie als "een fundamentele, structurele verandering in de energiesector van een bepaald land. Voorbeelden hiervan zijn het groter wordende aandeel van hernieuwbare energie en de promotie van energie efficiëntie gecombineerd met het uit faseren van fossiele energiebronnen" (Hauf et al., 2014, p.3). Het planbureau voor de leefomgeving ziet de energietransitie als een socio-technologische ontwikkeling met processen op drie niveaus, namelijk op macro-, meso- en microniveau. Het macroniveau heeft betrekking op het maatschappelijk denken en voelen. Het mesoniveau heeft betrekking op voorkeuren van subsystemen zoals bedrijven en consumenten. Microniveau is het niveau waarop nieuwe ideeën en vindingen worden ontwikkeld. Er dienen er op macro niveau voldoende krachtige signalen te komen, zodat de verandering gewenst is en er op microniveau innovatieve opties kunnen worden uitgetoet. Dit zorgt er vervolgens voor dat de veranderingen ook op mesoniveau doorgevoerd kunnen worden (PBL, 2017). Er wordt van een socio-technologische ontwikkeling gesproken, omdat de technologische verschuiving van fossiele naar hernieuwbare technologieën ook gevolgen heeft voor de betrokken netwerken en organisaties (Geels & Kemp, 2000). Hirsch & Jones (2014) stellen dat de energietransitie echter ook gezien kan worden als een verschuiving van een gecentraliseerde energieopwekking naar de gedecentraliseerde energieopwekking. Een energietransitie kan ingrijpende gevolgen hebben, wat ook duidelijk wordt uit eerdere energietransities. De verschuiving van een energievoorziening op basis van hout en water naar kolen in de negentiende eeuw, of van kolen naar olie in de twintigste eeuw hebben enorme sociaalgeografische consequenties gehad (Bridge, 2013).

De noodzaak van deze energietransitie is drieledig. Allereerst zijn de fossiele brandstoffen niet onuitputtelijk en dreigt deze voorraad op te raken. Ten tweede draagt fossiele energie voor meer dan 50% bij aan de antropogene broeikasgasuitstoot. Als laatste is het voor westerse landen belangrijk om minder afhankelijk te worden van belangrijke olie en gas leveranciers als Saoedi-Arabië, gezien de huidige geopolitieke situatie (de Boer & Zuidema, 2013). In de afgelopen jaren zijn er veel initiatieven genomen om deze energietransitie vorm te geven. Van kleinschalige initiatieven als zonnepanelen op daken van huizen, tot grootschalige windmolenparken en zonnevelden.

Het lijkt makkelijk om aan te geven of een energietransitie op gang komt of niet. Een blik op de omgeving kan een heel duidelijk beeld scheppen. Windturbines, daken vol zonnepanelen en oplaadpunten voor elektrische auto's zijn zichtbaar in het landschap, waardoor er geconcludeerd zou kunnen worden dat de energietransitie in volle gang is. Dit beeld is niet volledig, aangezien de energietransitie ook een minder zichtbare kant heeft, zoals wet- en regelgeving, menselijk handelen en motivatie van actoren om de energietransitie vorm te geven. De energietransitie is dus enerzijds een fysieke ingreep in de ruimte. Daarnaast heeft de energietransitie invloed op de mens, bijvoorbeeld door de manier waarop de ingreep in de ruimte wordt geaccepteerd of tegengewerkt.

De energietransitie heeft dus een duidelijke sociaal-planologische kant en is daardoor een geschikt onderwerp voor deze scriptie.

1.2 Nederland en de energietransitie

Zoals duidelijk is geworden uit de eerste alinea's zijn er verschillende manieren om naar de energietransitie te kijken. Een daarvan is de overgang van fossiele naar groene energiebronnen. In tabel 1 is per energiebron te zien hoeveel energie er verbruikt wordt en gaat worden als het huidige beleid van Nederland doorgezet wordt. De cijfers in tabel 1 laten zien dat het energieverbruik uit hernieuwbare bronnen tussen 2015 en 2020 verdubbeld, terwijl het energieverbruik¹ uit niet-hernieuwbare energiebronnen in diezelfde periode afneemt. In de periode 2020 – 2035 is de verwachting dat het hernieuwbare energieverbruik blijft stijgen, terwijl het niet-hernieuwbare energiegebruik verder zal dalen in die periode. Het aandeel van energie uit hernieuwbare energiebronnen stijgt dus.

vastgesteld+voorgenomen beleid

(Petajoule)	2000	2015	2020	2035
Aardolie	1173	1173	1212	1253
Aardgas	1517	1191	1040	885
Kolen	325	516	326	292
Hernieuwbaar*	52	136	276	491
Overig	72	88	92	35
Importsaldo elektriciteit	65 (import)	40 (import)	75 (import)	-74 (export)
Totaal	3204	3144	3020	2882

Tabel 1: energiegebruik naar energiebron. Bron: Schoots et al., 2016

Het is echter wel belangrijk om deze cijfers in perspectief te zien, omdat ze niet het volledige beeld geven. In het Energieakkoord (een akkoord tussen de Nederlandse overheid en ruim 40 organisaties voor verduurzaming van de samenleving en economie) is als doel gesteld dat het aandeel energie uit hernieuwbare bronnen in 2020 op 14% ligt. Dit gaat hoogstwaarschijnlijk niet gehaald worden. De verwachting is dat Nederland in 2020 12,5% van haar energie uit hernieuwbare energiebronnen haalt (CBS, 2016). Het doel van 16% in 2023 komt wel in zicht. Daarnaast, valt de slechte positie van Nederland in vergelijking met de andere landen in Europa op (CBS, 2016). Alleen Malta en Luxemburg scoren slechter dan de 5,5% die Nederland uit hernieuwbare energiebronnen haalt. Het verschil met de koplopers Zweden (53%), Letland (39%) en Finland (39%) is enorm. Een groot deel van dit verschil kan verklaard worden door bevolkingsdichtheid. Landen die hoog scoren op het gebied van duurzaamheid zijn landen met lage bevolkingsdichtheid (Jefferson, 2006). Dit is niet vreemd, aangezien energieproductie uit hernieuwbare energiebronnen meer ruimte inneemt dan energieproductie uit niet hernieuwbare energiebronnen (de Boer & Zuidema, 2013). Hoewel bevolkingsdichtheid dus een grote rol speelt, blijft de slechte positie van Nederland in vergelijking met andere landen opvallend. Op Frankrijk na ligt Nederland het verste af van de landelijke doelstellingen die door de EU gesteld zijn (CBS, 2016). Nederland zit 8,5 procentpunt van de doelstelling af, waar het Europees gemiddelde op 4 procentpunt ligt (CBS, 2016) Er zijn, naast de hoge bevolkingsdichtheid, enkele redenen voor deze slechte positie in vergelijking met andere EU landen. De eerste is de enorme gasvoorraad die in Groningen aanwezig is. Het Groningse gas is een goedkope en makkelijk verkrijgbare bron van energie. Daarnaast was er in Nederland, in vergelijking met landen als Oostenrijk en Duitsland, minder overheidssteun beschikbaar voor hernieuwbare energiebronnen (CBS, 2016).

¹ Ik ben me bewust van de eerste wet van de thermodynamica die stelt dat energie niet verloren kan gaan. Desondanks kies ik voor energieverbruik i.p.v. energiegebruik, omdat dit de meest gangbare terminologie is.

1.3 Weerstand

Door rekening te houden met de lokale bevolking kan weerstand voorkomen of verminderd worden en daardoor leiden tot meer acceptatie. Het betrekken van de lokale bevolking zorgt ervoor dat initiatieven voor nog meer baten kunnen zorgen in de toekomst (Walker, 2011). Vooral de grootschalige projecten kunnen op veel weerstand stuiten (Volkskrant, 2014; Leeuwarder Courant, 2017; Groene Courant, 2015; RTV Oost, 2016), waardoor het moeilijk wordt om deze projecten van de grond te krijgen (Devine-Wright, 2011). De vraag is dan hoe weerstand tegen energieprojecten tegen gegaan kan worden en draagvlak onder de bevolking gecreëerd kan worden, zodat de energieprojecten op een goede, duurzame manier van de grond kunnen komen. Deze vraag is tweeledig. Allereerst is het relevant om te weten hoe weerstand kan worden voorkomen, zodat er vanaf het begin van het project draagvlak is. Ten tweede kan het voorkomen dat er toch weerstand is tegen een energieproject. Hoe dient daarmee omgegaan worden? Wolsink (2010) voorspelde dat weerstand tegen projecten zal blijven bestaan als we op de huidige, voornamelijk, top down, manier doorgaan met plannen in Nederland. Dit wordt ook onderschreven door Hajer (2011), die stelt dat een technocratische aanpak eind twintigste eeuw voor veel succes heeft gezorgd in de aanpak van milieuvervuiling. Het energietransitiebeleid is hier een vervolg op, maar dit verloopt stroever. Er wordt onvoldoende rekenschap gegeven aan maatschappelijke inbedding en complexiteit. Professionals zijn met name betrokken, terwijl juist een brede maatschappelijke betrokkenheid nodig is. Dit blijkt ook uit het feit dat mensen het gevoel hebben nauwelijks betrokken te worden en het vooral een spel is tussen overheden, energiemaatschappijen en projectontwikkelaars (Volkskrant, 2014).

Het belang van onderzoek naar de impact van grootschalige energieprojecten wordt in de literatuur benadrukt, omdat de houding van bewoners naar deze projecten blijft veranderen door positieve en negatieve ervaringen met zulke projecten. Het is daarom belangrijk om inzicht te houden in de ervaringen van mensen die in de nabijheid van zo'n energieprojecten wonen en dus direct de gevolgen ervan merken (Fergen & Jacquet, 2016). Daarnaast koppelen Moore & Hackett (2016) context aan de kans op groter draagvlak. Het betrekken van bewoners in het planningsproces kan ervoor zorgen dat bewoners de context en de technieken kunnen zien en kunnen bepalen wat dat voor hen kan betekenen. Dit kan leiden tot meer draagvlak van het project. Volgens Batel et al. (2013) is het, naast onderzoek naar acceptatie van duurzame energieprojecten, belangrijk om meer te weten te komen over weerstand tegen duurzame energieprojecten. Weerstand kan ontstaan door uitsluiting in het besluitvormingsproces, wat kan leiden tot emotionele reacties bij betrokkenen. Over de exacte redenen van deze emotionele reacties is weinig bekend (Anderson, 2013). De effectiviteit van bepaalde methoden is iets waar nog weinig onderzoek naar is gedaan. Zowel de vraag *welke* methoden werken, als de vraag *waarom* deze methoden werken, zijn hierin van belang. Daarnaast dienen er nieuwe participatiemethoden ontwikkeld te worden, aangezien de methoden die veel gebruikt worden onvoldoende bijdragen aan het gevoel 'echt' mee te kunnen beslissen (Jami & Walsh, 2017). Er is namelijk een directe verschuiving nodig van enkel aankondigen en verdedigen van beslissingen naar publieke consultatie waarbij de lokale gemeenschap haar zorgen kan uiten en vragen beantwoord ziet worden. Dit betekent dat lokale expertise moet worden erkend en gewaardeerd. Participatie kan hier een rol in spelen.

1.4 Probleemstelling

Zoals hiervoor al beschreven wordt, is weerstand tegen energieprojecten een onderwerp dat zeer actueel is. De vraag die hierbij relevant is, is hoe deze weerstand voorkomen kan worden. In de inleiding komt al naar voren dat participatie in het algemeen de weerstand tegen energieprojecten verkleint en daarmee de acceptatie vergroot. Dit is een vrij algemene conclusie. Interessanter is het

om te weten te komen welke vormen van participatie weerstand verminderen en hoe deze vormen van participatie in de praktijk voorkomen. Het doel van dit onderzoek is daarom in kaart te brengen welke factoren weerstand bepalen en hoe door participatie weerstand verminderd kan worden. Dit moet ervoor zorgen dat energieprojecten makkelijker van de grond komen en met meer acceptatie gerealiseerd kunnen worden. Het is belangrijk om een omslag te maken van een aanpak die zich alleen focust op hernieuwbare energie tegen zo laag mogelijke kosten naar een aanpak die lage kosten combineert met een hoge maatschappelijke waardering (Uyterlinde et al., 2017).

De focus van dit onderzoek zal op grootschalige zonneparken liggen. Allereerst, omdat hier in de wetenschap minder over bekend is dan over andere duurzame energiebronnen zoals windmolenparken. Ten tweede wordt er steeds meer ingezet op zonne-energie om de energietransitie vorm te geven. Het totale opgestelde vermogen aan zonnestroom is gestegen van 90 MWp in 2010 naar 1515 MWp in 2015 (Solar Solutions, 2017). De verwachting is dat dit verder zal stijgen naar 100GWp in 2050 (Uyterlinde et al., 2017). Daarnaast zal er steeds meer geprobeerd worden om grootschalige zonneparken te realiseren (Zonopkaart, 2017). Aangezien de omvang van een energieproject een factor is die invloed heeft op de mate van weerstand (Reiche & Bechbergen, 2004), is het relevant te onderzoeken hoe deze grootschalige projecten gerealiseerd kunnen worden. Uit de literatuur blijkt dat participatie een belangrijke rol kan spelen in het voorkomen van weerstand (zie bijvoorbeeld Langer et al., 2016). De hoofdvraag van het onderzoek luidt dan als volgt:

Hoe kan burgerparticipatie een rol spelen in het verminderen van weerstand tegen grootschalige zonneparken?

Deze vraag wordt beantwoord aan de hand van de volgende deelvragen:

- Welke factoren spelen een rol bij weerstand tegen grootschalige zonneparken?
- Waarom wordt participatie ingezet bij de realisatie van grootschalige zonneparken?
- Op welke manier kan burgerparticipatie plaatsvinden bij de realisatie van grootschalige zonneparken?
- In hoeverre draagt participatie bij aan het verminderen van weerstand tegen grootschalige zonneparken?

1.5 Leeswijzer

In deze scriptie wordt in grote lijnen vanuit de aanleiding en theoretisch kader gewerkt naar het beantwoorden van de hoofdvraag. In hoofdstuk 1 zijn de aanleiding, probleemstelling en hoofd- en deelvragen aan bod gekomen. Hoofdstuk 2 gaat in op het wetenschappelijke debat rondom weerstand, governance en publieke participatie. In hoofdstuk 3 worden de gehanteerde methoden van onderzoek verantwoord. Hoofdstuk 4 geeft de resultaten weer. Daarnaast wordt de resultaten geanalyseerd in dit hoofdstuk. In hoofdstuk 5 worden de resultaten aan theorie gekoppeld. In hoofdstuk 6 worden de hoofd- en deelvragen beantwoord. Daarnaast vindt er een reflectie op het onderzoek plaats en worden er aanbevelingen gedaan.

2 Theoretisch Kader

Om te kunnen onderzoeken hoe participatie een rol kan spelen bij het verminderen van weerstand of het vergroten van draagvlak voor grootschalige zonneparken is het van belang om te weten welke factoren daarbij een rol spelen. Hier wordt in de eerste paragraaf van het theoretisch kader op in gegaan. Doordat deze factoren niet gelijk zijn voor iedereen, is er een vorm van sturing nodig om te bepalen hoe er met deze factoren omgegaan kan worden. De tweede paragraaf gaat hierop in. Uit deze paragraaf zal blijken dat participatie steeds belangrijker is geworden. Het debat rondom participatie krijgt in de derde paragraaf een plaats. Vervolgens worden deze theoretische concepten in een model geplaatst, waardoor de onderlinge samenhang schematisch wordt weergegeven en daarmee voor extra verduidelijking zorgt.

2.1 Van NIMBY naar acceptatie

Weerstand tegen of acceptatie van ruimtelijke projecten is geen nieuw fenomeen in de ruimtelijke wetenschappen. In deze paragraaf wordt het debat rondom weerstand en acceptatie weergegeven waaruit duidelijk wordt dat dit debat niet heeft stilgestaan. Als startpunt van dit debat wordt het concept NIMBY gebruikt en van daaruit wordt de ontwikkeling van dit debat beschreven, waarbij uiteindelijk uitgekomen zal worden bij een raamwerk van waaruit weerstand tegen of acceptatie van ruimtelijke projecten kan worden begrepen en verklaard.

2.1.1 NIMBY

NIMBY is een term die veel gebruikt wordt in wetenschappelijke literatuur over weerstand tegen ruimtelijke projecten die negatieve gevolgen kunnen hebben voor bewoners. Het is een acroniem voor "Not in my Back Yard". NIMBY wordt voornamelijk gebruikt om een fenomeen te omschrijven waarbij een bepaalde ontwikkeling in principe als positief wordt gezien, maar de faciliteiten om deze ontwikkeling mogelijk te maken worden tegengehouden door de lokale bevolking (Devine-Wright, 2005). Een veelgebruikte definitie van NIMBY (zie bijvoorbeeld: Devine-Wright, 2009; van der Horst, 2007; Burningham, 2000) is: "the protectionist attitudes of and oppositional tactics adopted by community groups facing an unwelcome development in their neighbourhood (Dear, 1992, p. 288). De eerste onderzoeken naar het NIMBY fenomeen zijn halverwege de jaren tachtig gedaan in de Verenigde Staten. Het betreft onderzoek naar weerstand tegen plaatsen om gevaarlijk (nucleair) afval op te slaan (Matheny & Williams, 1985; Portney, 1985, Gervers, 1987). Ook is er in die periode onderzoek verricht naar de sociale wrijving die groepswoningen voor voormalig geïnstitutionaliseerde verstandelijk gehandicapten oplevert (Salsich Jr, 1986).

In de eerste jaren van onderzoek naar weerstand van de lokale bevolking werd deze weerstand vooral afgedaan als NIMBY-gedrag. In de jaren 90 ontstonden de eerste twijfels over het concept NIMBY. Lulof et al. (1998) beschrijven het concept als onbruikbaar. Het is onduidelijk wat het concept precies betekent en daarnaast moeilijk te operationaliseren. Hier zijn drie verklaringen voor. Allereerst wordt het concept voor alle vormen van weerstand gebruikt, ongeacht de reden van de weerstand. Daarnaast wordt er geen onderscheid gemaakt tussen mensen die, via een bepaalde incentive, wel voor zijn en mensen die hoe dan ook tegen zijn. Als laatste wordt er veel nadruk gelegd op het egoïstische karakter van NIMBY gedrag, terwijl er wel degelijk serieus te nemen zorgen aan ten grondslag kunnen liggen. Wolsink (2000) benadrukt dat weerstand te makkelijk op NIMBY en het daarbij horende egoïstische gedrag van mensen gegooid wordt. Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen de belangen en motieven van tegenstanders. Daarnaast wordt het risicoperceptie van tegenstanders niet meegenomen. Tevens wordt weerstand beter verklaard door institutionele belemmeringen.

2.1.2 Factoren van weerstand

Deze kritieken op het NIMBY fenomeen hebben ertoe geleid dat het debat zich heeft ontwikkeld om op zoek te gaan naar betere verklaringen voor weerstand tegen en/of acceptatie van grootschalige energieprojecten. Petrova (2016) stelt een nieuw raamwerk van factoren voor om weerstand tegen en acceptatie van hernieuwbare energiebronnen te leren begrijpen en tegen te gaan. Deze factoren zijn: visuele, landschaps- en geluidsfactoren; milieufactoren; socio-economische factoren en procedurele factoren. Langer et al. (2016) hebben een literatuurstudie over acceptatie van windenergie uitgevoerd en hebben ook categorieën van weerstand onderscheiden die grotendeels overeen komen met het door Petrova gestelde raamwerk. Langer et al. stellen echter ook dat persoonlijke karakteristieken een rol spelen bij acceptatie. Samengevat zijn er dus 5 categorieën factoren te onderscheiden die verder uitgelicht gaan worden:

- Visuele, landschaps- en geluidsfactoren;
- Milieufactoren;
- Socio-economische factoren;
- Procedurele factoren;
- Persoonlijke karakteristieken.

Hoewel er verschillende factoren te onderscheiden zijn, is het belangrijk om te benadrukken dat de factoren afzonderlijk geen goede verklaring geven voor weerstand tegen grootschalige energieprojecten. In het geval van windenergie kan lokale weerstand niet verklaard worden door afzonderlijke factoren (Petrova, 2016), maar wordt weerstand veroorzaakt door een complexe mix van individuele en collectieve voorkeuren, geworteld in institutionele en socio-politieke regelingen (Scherhauser et al., 2017). Niettemin worden de factoren afzonderlijk besproken, omdat dit voor overzicht zorgt. Voor de volledigheid worden factoren besproken die invloed hebben op weerstand tegen hernieuwbare energiebronnen in het algemeen en wordt er nog geen onderscheid gemaakt tussen verschillende vormen van hernieuwbare energie.

Visuele, landschaps- en geluidsfactoren

Visuele en geluidsfactoren worden gezien als belangrijkste factoren voor weerstand tegen windmolenparken (Petrova, 2016). Acceptatie wordt minder als de negatieve impact op het landschap groter wordt. Visuele factoren hebben een sterke impact op de mate van acceptatie van windmolenparken, zowel indirect via de houding ten opzichte van windmolenparken, als direct via weerstand tegen windmolenparken (Wolsink, 2000). Een verklaring hiervan kan zijn dat windmolens de culturele connectie met het landschap van gemeenschappen verstoren (Firestone et al., 2015). Sütterlin & Siegrist (2017) stellen dat een grotere impact van zonneparken op het landschap, zorgt voor minder draagvlak. Zonneparken kunnen ervoor zorgen dat landschappen als minder natuurlijk worden ervaren, waardoor het landschap als minder aangenaam wordt ervaren (del Carmen Torres-Sibille et al., 2009). De omvang van een zonnepark is ook een factor die een rol speelt bij weerstand tegen zonneparken, aangezien grotere zonneparken over het algemeen op meer weerstand kunnen rekenen (Reiche & Bechbergen, 2004).

Weerstand door visuele of landschapsfactoren kunnen verminderd worden door plekken te zoeken waar een nieuw gebruik voor gezocht moet worden. In Duitsland is bijvoorbeeld voor een verlaten militaire basis gekozen om als windmolenlocatie te dienen. Dit heeft een positieve uitwerking gehad wat betreft acceptatie. Daarnaast kan het integreren van hernieuwbare energieprojecten in toeristische concepten zorgen voor meer draagvlak (Jobert et al., 2007)

Afstand tot de hernieuwbare energie-installaties is ook belangrijk, hoewel de rol van nabijheid niet eenduidig is. Er zijn onderzoeken waaruit geconcludeerd kan worden dat nabijheid een belangrijke factor is bij het vormen van weerstand tegen energieprojecten (Carlisle, 2016). Er is echter geen eenduidige ideale afstand aan te geven, aangezien dit afhangt van het type landgebruik waar het energieproject gerealiseerd moet worden. Daarnaast zijn er ook onderzoeken waaruit geen relatie tussen nabijheid en weerstand blijkt (Petrova, 2016).

Milieufactoren

Wat betreft weerstand door milieufactoren is er een tweestrijd gaande. Tegenstanders van hernieuwbare energiebronnen focussen zich op de eigenschappen van hernieuwbare energie, terwijl voorstanders zich vooral richten de algemene voordelen die hernieuwbare energie heeft ten opzichte van fossiele energie (Petrova, 2016). Tegenstanders benoemen onder andere dat windturbines een negatieve gevolgen hebben voor vogels en vleermuizen, doordat deze dieren doodgaan door botsing met de bladen. Daartegenover staan studies die aantonen dat vogels en vleermuizen eerder doodgaan aan de gevolgen van luchtvervuiling, elektrocutie en botsingen met elektriciteitsinfrastructuur, dan door botsingen met windmolens (Leung & Yang, 2012). In het geval van zonneparken kan het feit dat het produceren van zonnecellen veel energie kost een reden zijn voor weerstand (Beloin-Saint-Pierre et al., 2009).

Voorstanders van hernieuwbare energie benadrukken vooral het verminderen van opwarming van de aarde, de verminderde afhankelijkheid van buitenlandse olie en gas en de verminderde uitstoot van CO₂ en andere schadelijke stoffen. Een reden voor weerstand tegen zonneparken kan zijn dat het nog steeds veel elektriciteit kost om een zonnecel te produceren. Aangezien het overgrote deel van de elektriciteit nog op een fossiele manier wordt opgewekt, heeft dit gevolgen voor het milieu. Hoe groter het aandeel van hernieuwbare energie in de energiemix, hoe minder dit probleem zich voordoet (Firestone et al., 2009). Ondanks het feit dat er enkele minimale negatieve effecten zijn op milieugebied, kan er worden gesteld dat zonne-energie over het geheel genomen een positieve impact heeft op het milieu (Turney & Fthenakis, 2011). De afwezigheid van negatieve gevolgen voor het milieu kan een reden zijn dat er in de literatuur weinig tot niets bekend is over weerstand tegen zonneparken door milieufactoren.

Socio-economische factoren

Het benadrukken van positieve economische effecten kan draagvlak vergroten. Benadrukken dat de projecten banen opleveren of ervoor zorgen dat de energierekening op lange termijn lager wordt vergroot de acceptatie (Zoellner, 2008). Aan de andere kant kan de angst om een baan te verliezen en de angst voor hogere kosten van energie juist voor meer weerstand zorgen (Petrova., 2016).

Het bezitten van een deel van een hernieuwbaar energieproject door bijvoorbeeld aandelen zorgt niet automatisch voor meer draagvlak. De literatuur is op dit punt niet eenduidig. Volgens Musall & Kuik (2011) zorgt gemeenschappelijk eigenaarschap van burgers voor grotere acceptatie van hernieuwbare energieprojecten ten opzichte eigenaarschap van een private partij. Daarnaast zorgt het voor een positievere houding ten opzichte van hernieuwbare energie. Ook eigenaarschap door lokale autoriteiten kan bijdragen aan het creëren van draagvlak (Jobert et al., 2008). Vertrouwen is een heel belangrijke voorwaarde om gedeeld eigenaarschap succesvol te laten zijn (Goedkoop & Devine-Wright, 2016). Er zijn echter ook studies gedaan waaruit blijkt dat gedeeld eigenaarschap leidt tot minder draagvlak. Hyland & Bertsch (2017) hebben onderzoek gedaan naar welke compensatiemechanismen de grootste acceptatie voor windmolenparken opleveren en komen tot een andere conclusie. Uit hun onderzoek blijkt dat mensen een voorkeur hebben voor projecten waarbij ze alleen financieel gecompenseerd worden. Op gedeeld eigenaarschap en de daarbij horende risico's zitten de meeste mensen niet te wachten en leidt daardoor niet tot meer acceptatie.

Het is belangrijk daarbij aan te tekenen dat sociaal demografische factoren als leeftijd en opleidingsniveau van invloed zijn op welk compensatiemechanisme tot de meeste acceptatie leidt. Eigenaarschap kan dus een rol spelen in het verminderen van weerstand, maar dat er per situatie gekeken moet worden welke vorm van eigenaarschap geschikt is.

Procedurele factoren

Het vanaf het begin betrekken van lokale bewoners is belangrijk om tot een succesvol lokaal planproces te komen. Lokale bewoners betrekken en beslissingsbevoegdheid geven zorgt voor de opbouw van hoog interpersoonlijk vertrouwen tussen betrokken partijen, wat kan leiden tot meer draagvlak (Hammami et al., 2016). Het gevoel van buitengesloten worden zorgt voor meer weerstand tegen projecten, daarom is openheid in het planproces van groot belang (Zoellner et al., 2008). Het betrekken van lokale autoriteiten in het planningsproces kan zorgen voor meer draagvlak. Steun van bijvoorbeeld de burgemeester voor het project kan hier aan bijdragen. Daarnaast zorgt het betrekken voor lokale stakeholders ervoor dat er meer draagvlak komt, bijvoorbeeld door werknemers lokaal aan te nemen of lokale organisaties te betrekken in het analyseren van mogelijke gevolgen die het project op landschap en milieu heeft (Jobert et al., 2007). 'Alibi-participatie' zorgt daarentegen voor wantrouwen, disharmonie en een gevoel van onrecht, wat leidt tot meer weerstand en dus minder acceptatie (Langer et al., 2016).

Projectontwikkelaars die lokale betrokkenheid tonen, kunnen op meer acceptatie rekenen (Zoellner et al., 2008). Als bewoners het gevoel hebben dat ontwikkelaars alleen maar op winst uit zijn, kan dat de weerstand vergroten (Jobert et al., 2007). Daarnaast zorgt vertrouwen in de projectontwikkelaar dat kosten en baten anders gewaardeerd worden. Negatieve effecten kunnen dan als minder erg worden ervaren, terwijl de positieve effecten extra worden benadrukt (Soland et al., 2013).

Een transparante informatievoorziening is belangrijk bij het creëren van draagvlak. Allereerst kan een transparante informatievoorziening ervoor zorgen dat bewoners vertrouwen krijgen in projectontwikkelaar. Dit zorgt niet alleen voor draagvlak voor huidige projecten, maar ook voor toekomstige projecten (Jobert et al., 2007). Een transparante informatievoorziening bestaat onder meer uit eerlijk zijn over de kosten en baten van een project. Een eerlijke verdeling tussen kosten en baten zorgt voor meer draagvlak (Soland et al., 2013).

Persoonlijke karakteristieken

Op individueel niveau spelen verschillende persoonlijke karakteristieken een rol met betrekking tot draagvlak en weerstand. Oudere mensen zijn minder positief over hernieuwbare energie dan jongere mensen (Ek, 2005) en zijn positiever over fossiele energiebronnen (Greenberg, 2009). Daarnaast zijn mensen met een hoger inkomen minder positief ten opzichte van hernieuwbare energie en bestaat er een negatief verband tussen opleidingsniveau en houding naar hernieuwbare energie (Ek, 2005).

Een pro-milieu overtuiging heeft een positieve invloed op het draagvlak van hernieuwbare energie. Daarnaast zijn subjectieve normen een belangrijke verklaring voor een positieve houding naar hernieuwbare energie, wat betekent dat als mensen meer sociale goedkeuring ervaren, ze hernieuwbare energie meer steunen (Hobman & Ashworth, 2013). Daarnaast zorgen eerdere ervaringen met hernieuwbare energie, zowel professioneel als in privé situaties, voor meer acceptatie van deze projecten (Langer et al., 2016). Het is dus belangrijk om burgers bekend te laten raken met hernieuwbare energie en kennis hierover te verspreiden.

2.1.3 Conclusie

In het eerste deel van het theoretisch kader komt naar voren dat verschillende factoren een rol spelen bij weerstand tegen hernieuwbare energie. Er kan grofweg een onderscheid gemaakt worden in:

- Visuele, landschaps- en geluidsfactoren;
- Milieufactoren;
- Socio-economische factoren;
- Procedurele factoren;
- Persoonlijke karakteristieken.

Deze factoren kunnen zowel weerstand veroorzaken, als weerstand voorkomen. Door de veelheid aan factoren, dienen er veel belangen afgewogen te worden. Het afwegen van belangen kan op verschillende manieren en door verschillende partijen gedaan worden. In de volgende paragraaf wordt hier aandacht aan besteed aan de hand van het concept 'governance'.

2.2 Governance

In deze paragraaf wordt het debat rondom governance weergegeven. Allereerst wordt gekeken waar dit debat begonnen is en hoe het zich van daaruit heeft ontwikkeld. Grofweg is er een verschuiving van een top-down benadering naar een bottom-up benadering is. Een van de governancevormen die daaruit ontstaan is, is collaborative governance. Het debat rond deze specifieke vorm van governance wordt gevoerd, waarbij ingegaan wordt op zowel de argumenten voor collaborative governance, als op argumenten tegen collaborative governance.

2.2.1 Van bestuur naar het besturen

Het begrip governance wordt sinds de jaren 80 veel gebruikt. Dit komt doordat nieuwe sociale theorieën ervoor gezorgd hebben dat mensen de wereld anders zijn gaan zien en de wereld om ons heen veranderde. Er is een verschuiving geweest van centrale sturing door de staat naar de activiteit van besturen (Bevir, 2012). Volgens Rhodes (1997) verwijst het begrip governance naar een verandering in de betekenis van 'government', wat naar een nieuw proces van besturen refereert. Duidelijk is dus dat de begrippen 'government' en governance raakvlakken hebben, wat ervoor zorgt dat beide begrippen vaak door elkaar gebruikt worden. Er zijn echter duidelijke verschillen tussen 'government' en governance.

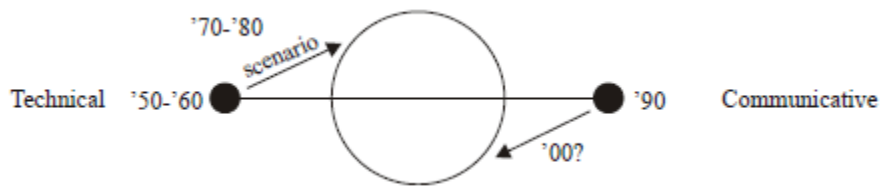
Een betekenis van het woord governance wordt gegeven door Bevir (2012, p1): *“governance refers to all processes of governing, whether undertaken by a government, market or network, whether over a family, tribe, formal or informal organization, or territory, and whether through laws, norms, power or language”*. Het verschilt van 'government' in het feit dat het minder focust op de staat en haar instituties, maar meer op sociale gebruiken en activiteiten. Rhodes (1997) onderscheidt vier eigenschappen van het begrip governance:

1. Onderlinge afhankelijkheid tussen organisaties. Governance is een breder begrip dan 'government', omdat het ook niet-overheidsactoren behelst. Een verandering in de rol van de staat, betekent een met verandering van de rol van publieke, private en vrijwillige sectoren.
2. Continue interactie tussen leden van het netwerk om middelen uit te wisselen en een gemeenschappelijk doel te bepalen.
3. Spelachtige relaties, gebaseerd op vertrouwen en gereguleerd door de regels van het spel, waar de deelnemers van het netwerk het over eens zijn.
4. Een aanzienlijke mate van onafhankelijkheid van de staat. De netwerken hoeven geen verantwoording af te leggen aan de staat, maar zijn zelf organiserend. Hoewel de staat geen soevereine positie heeft, kan het indirect invloed op het netwerk uitoefenen.

Het is belangrijk om te benadrukken dat deze verschuiving van een top-down benadering naar een meer bottom-up benadering niet uit zichzelf komt, maar het resultaat is van maatschappelijke verschuivingen. Zuidema noemt bijvoorbeeld dat de huidige maatschappij mobieler, dynamischer en complexer dan ooit is, waardoor het voor centrale overheden steeds lastiger wordt bij te blijven bij de huidige ontwikkelingen. Daarnaast beschikken maatschappelijke en marktpartijen ook steeds vaker over de middelen, zoals tijd, toegang tot informatie en geld, om invloed op besluitvorming uit te oefenen (Zuidema, 2011).

2.2.2 Governance en planologie

De verschuiving van 'government' naar governance heeft raakvlakken met het spectrum van de Roo & Voogd (2004). Zij delen de planologie in drie systeemklassen in: blauwdrukplanning, scenarioplanning en netwerkplanning. De Roo & Porter (2007) voegen hier nog een extra systeemklasse aan toe: actorconsulting. Dat planologie en governance dicht bij elkaar liggen is niet vreemd, aangezien planologie gaat om het maken van beslissingen over het landgebruik, door botsende belangen af te wegen en te beoordelen (Nuissl & Heinrichs, 2011). Hoe beslissingen genomen worden en door wie is de governance kant. In figuur 1 is deze verschuiving van een technisch rationele benadering van planologie naar een communicatief rationele benadering

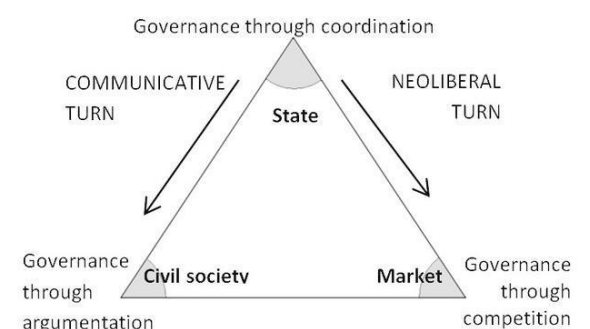
Figuur 1: systeemklassen planologie. Uit: de Roo & Porter (2007)

weergegeven. Deze verschuiving staat gelijk aan een verschuiving van een centrale, voornamelijk top-down, benadering, naar een decentrale, meer bottom-up, benadering. De technisch rationele benadering gaat uit van vaste doelen, voornamelijk gebaseerd op feiten. De communicatieve benadering gaat uit van doelen waar overeenstemming over moet worden bereikt en is dus voornamelijk gebaseerd op meningen. Mensen in verschillende organisaties begonnen met samenwerken over institutionele en sectorale grenzen. Het onderscheid tussen publieke, private en non-profit sectoren zijn minder duidelijk en vaststaand en sectoren zijn meer in elkaar overgelopen (Emerson & Nabatchi, 2015).

2.2.3 De rol van de staat

Jessop (1994) spreekt van een 'hollowing out' van de natiestaat. Dit betekent dat macht en verantwoordelijkheid van de centrale overheid, opwaarts naar supranationale organen, zijwaarts naar niet-overheden, de markt en de burgermaatschappij en benedenwaarts naar lagere overheden, verschuift. Voor een groot deel is de verschuiving in governance toe te schrijven aan een veranderende maatschappij. Formele overheden komen steeds meer gefragmenteerde, dynamische en onderling afhankelijke kwesties en samenlevingen tegen. Naast dat dit een grotere coördinerende rol geeft voor overheden, zien overheden hun macht verminderen ten opzichte van private partijen en wordt de maatschappelijke steun kleiner (Zuidema, 2013).

Naast de verschuiving naar een meer communicatieve benadering is er verschuiving naar een meer neoliberale benadering zichtbaar (Allmendinger, 2009). Hierdoor zijn er drie ideaaltypen van governance te onderscheiden (Zuidema, 2011). In figuur 2 zijn deze ideaaltypen weergegeven. Aangezien de drie modellen ideaaltypen zijn, is het onwaarschijnlijk dat deze in hun pure vorm in de werkelijkheid voorkomen. De pijlen geven de communicatieve en neoliberale verschuivingen van governance weer, waarin ook de verschuiving van centraal

Figuur 2: Ideaaltypen governance. Uit: Zuidema (2011)

gestuurde naar decentraal gestuurde governance te zien is. Governance in de vorm van het oplossen van publieke problemen over meerdere sectoren door overheden, marktpartijen, niet overheidsinstellingen en betrokken burgers wordt de 'civil society' genoemd (Sarzynski, 2015).

2.2.4 Collaborative governance

De verschuiving van bestuur naar het besturen en de daarbij horende veranderende rol van de staat heeft voor nieuwe governance vormen gezorgd. Collaborative governance is er daar één van. Ansell & Gash (2008, p. 544) definiëren collaborative governance als volgt: "a governing arrangement where one or more public agencies directly engage non state stakeholders in a collective decision-making process that is formal, consensus oriented, and deliberative and that aims to make or implement public policy or manage public programs or assets. Deze definitie veronderstelt dat er één centrale actor, de overheid in dit geval, is die het voortouw neemt. Dit is niet per se het geval bij de ontwikkeling van zonneparken, aangezien die ook door marktpartijen en lokale bewoners worden ontwikkeld. Een bredere definitie is daarom nodig. Deze wordt gegeven door Emerson & Nabatchi (2015, p.18). Zij definiëren collaborative governance als: "the processes and structures of public policy decision making and management that engage people across the boundaries of public agencies, levels of government, and/or the public, private, and civic spheres to carry out a public purpose that could not otherwise be accomplished".

Maar waarom is collaborative governance een toegevoegde waarde? Allereerst kan het inzicht geven in het lastige woud van publiek beleid en succesvolle beleidsuitkomsten produceren (Booher, 2004). Collaborative governance kan een genuanceerd beeld geven van de op te lossen kwesties (Plotnikof, 2015). Daarnaast kan het het vermogen van individuen, organisaties en gemeenschappen om samen te werken versterken (Booher, 2004) en krijgen bewoners meer zelfvertrouwen en het gevoel van waarde te zijn voor de gemeenschap (Wandersman, 2009). Ansell & Gash (2008) stellen dat collaborative governance zorgt voor een meer vruchtbare relatie tussen publieke managers en stakeholders. Samenwerken kan een positieve uitwerking hebben op sociale controle, vertrouwen en normatieve consensus binnen een gemeenschap, wat belangrijke ingrediënten zijn voor het creëren van een leefbare en veilige leefomgeving (Nienhuis et al., 2011). Tevens kan collaborative governance zorgen voor innovatieve veranderingen van gebruiken (Booher, 2004) en verfijnde vormen van gezamenlijk leren en probleemoplossing (Ansell & Gash, 2008). Een nieuw begrip en nieuwe informatie kan als basis dienen voor een betere besluitvorming in de toekomst (Booher, 2004).

Desondanks is collaborative governance ook aan kritiek onderhevig. Een van de kritieken richt zich op het feit dat een leider nodig is om coördinatie tussen actoren op zich te nemen en te zorgen dat het gezamenlijke doel in het oog gehouden wordt (Ansell & Gash, 2008). Hoewel dit het geval kan zijn, wordt er nergens beschreven hoe een leider gekozen dient te worden en welke factoren daarbij meespelen (Olaoye, 2015). Daarnaast is participatie afhankelijk van levensstijl, aangezien maar een deel van de samenleving participeert (Innes & Booher, 2004) en het deel van de samenleving dat participeert heeft hele specifieke karakteristieken. Dit heeft als gevolg dat bepaalde groepen niet of onvoldoende gerepresenteerd worden (Nienhuis et al., 2011). Collaborative governance kan ook risico's van onbegrip en misvattingen met zich meebrengen. Conflicten, machtsspellen en tegengestelde doelen met zich meebrengen als de diversiteit van actoren en belangen groter wordt (O'Leary & Vij, 2012). De betrokken stakeholders moeten dus moeite doen om het tot een succes te maken. Collaborative governance kan daardoor veel tijd en energie kosten (Thomson & Perry, 2006).

2.2.5 Governance en de energietransitie

Het traditionele energielandschap, gebaseerd op olie en gas, gaat gepaard met een voornamelijk centrale manier van sturing. Deze manier van governance is niet wenselijk, aangezien de dominante

en belangrijke actoren ver van de plaatsen van energieopwekking af staan en de energieopwekking op deze manier niet effectief kunnen verzorgen (Eyre, 2013). De transitie van een centrale energieopwekking, naar een decentrale energieopwekking is niet alleen technologisch van aard, maar vergt interacties tussen technologieën, instituties, gebruikers en bedrijfsstrategieën (Bolton & Foxon, 2015). Het gevolg hiervan is dat er dus andere actoren in het governance systeem dienen te worden toegevoegd om hernieuwbare energieopwekking te stimuleren (Eyre, 2013). Er is dus een brede beweging nodig om de energietransitie succesvol te maken. Dit betekent niet dat de centrale overheid helemaal geen rol meer speelt, maar een andere rol moet aannemen. De centrale overheid moet een meer reflexieve en communicatieve rol aannemen en diensten en coördinatie verlenen, zodat energiezekerheid gewaarborgd blijft (Hvelplund & Djørup, 2017).

Gebiedsgerichte energie initiatieven zijn sterk verbonden met het lokale fysieke en socio-economische landschap. Door lokale actoren te betrekken kan er een bewustzijn gecreëerd worden die het multifunctionele potentieel van duurzame energie benadrukt. Gebiedsgerichte energie initiatieven maken bewuster gebruik van het fysieke en socio-economische landschap waarin het ingebed zit. Dit geeft het een robuuste basis waarop verder gebouwd kan worden (de Boer & Zuidema, 2013). Daarnaast zijn er veel initiatieven voor hernieuwbare energie die lokaal opereren en zo geen deel uitmaken van het energienetwerk. Dit betekent dat er moet worden nagedacht over hoe de opwekking, distributie en consumptie van hernieuwbare energie kan worden aangesloten op het bestaande energiesysteem, om zo het toekomstige energiesysteem rendabeler te maken (de Boer & Zuidema, 2013).

2.2.6 Conclusie

De verschuiving van een top-down sturing door de centrale overheid naar een meer decentrale, bottom-up manier van sturen heeft ertoe geleid dat meerdere partijen betrokken raken bij ruimtelijke ontwikkeling en middels samenwerking tot gezamenlijke besluiten moeten komen. Wat betreft de energietransitie is deze verschuiving ook goed zichtbaar, aangezien hernieuwbare energie decentraal opgewekt wordt. In de volgende paragraaf wordt er dieper ingegaan op participatie, hoe dit eruit kan zien, wat voorwaarden zijn en welke nadelen publieke participatie heeft.

2.3 Publieke Participatie

De verschuiving van centrale, top-down gestuurde vormen van governance, naar meer decentrale, bottom-up gestuurde vormen van governance heeft ruimte gecreëerd voor burgers en andere niet-overheidsactoren om te participeren in besluitvorming. Dit heeft ertoe geleid dat er wereldwijd nieuwe, samenwerkende methodes zijn ontwikkeld (zie bijvoorbeeld Rowe & Frewer, 2000; Healey, 2007; Nyseth et al., 2009). Ook in Nederland zijn, sinds de jaren '60, pogingen gedaan om burgers te betrekken in ruimtelijke ontwikkeling (WRR, 2008).

2.3.1 Wat is participatie

Het is de verwachting dat participatie steeds relevanter wordt, door de huidige politieke condities, waarin politieke vertegenwoordigers het zich niet kunnen veroorloven om burgers buiten het besluitvormingsproces te laten (Vogt & Haas, 2015). Doordat participatie een concept is wat niet nieuw is in de sociale wetenschap, zijn er veel definities van het begrip in omloop. In de literatuur wordt er onderscheidt gemaakt tussen formele en informele participatie. Formele participatie is wettelijk vastgelegd, terwijl informele participatie op vrijwillige basis is. Het is in dat geval dus niet wettelijk verplicht burgers te betrekken (Vogt & Haas, 2015) of burgers in zulke grote mate te betrekken. Volgens Reddick (2010) is burgerparticipatie het proces van het geven van een stem aan burgers in publieke besluitvorming. Dit proces wordt ook vaak als publieke participatie of gemeenschapsparticipatie beschreven.

Burgerparticipatie verschilt echter van publieke participatie, doordat het alleen participatie van burgers behelst. Publieke participatie voegt ook andere actoren, zoals de media en niet-overheidsorganisaties, toe aan het participatieproces. Gemeenschapsparticipatie verschilt van burgerparticipatie in het feit dat dit op groepen gericht is, niet op individuen (Haus et al., 2005). Dit onderscheid wordt niet gemaakt door Peeters (2012, p. 5) die publieke participatie definieert als 'een manier van beleidsvoering waarbij burgers, individueel of georganiseerd, direct of indirect de kans krijgen invloed uit te oefenen op de ontwikkeling, uitvoering en/of evaluatie van beleid'. Deze definitie wordt in dit onderzoek aangehouden.

2.3.2 Waarom participatie

Een vorm van participatie is participatie in het planproces, waarbij burgers mee kunnen beslissen in de vorm van het project (Langer et al., 2016). Deze vorm van participatie heeft de nadruk in deze thesis. De mate waarin burgers het gevoel hebben controle te hebben over het project is belangrijk, aangezien burgers wars zijn van veranderingen in de technologische infrastructuur als ze een verlies van persoonlijke controle ervaren (Schweizer & Bovet, 2016). Door burgers in alle fases van het proces, van planning tot projectmanagement en onderhoud, te betrekken, biedt participatie mogelijkheden om de waarde die aan een project wordt toegeschreven te vergroten (Petrova, 2016). Er zijn echter meer argumenten aan te voeren voor het betrekken van burgers in het ruimtelijk planproces.

Boonstra & Boelens (2011) geven vier argumenten voor het betrekken van burgers in ruimtelijke planning. Het eerste argument dat ze aandragen is *sociaal*. Het betrekken van burgers versterkt de sociale samenhang in de samenleving. Daarnaast biedt het de mogelijkheid tot het vormen van nieuwe sociale netwerken, wordt vertrouwen tussen bewoners versterkt en creëert het een verantwoordelijkheidsgevoel voor de omgeving. Het tweede argument is *ruimtelijk*. Participatie helpt bij het verbeteren van de ruimtelijke kwaliteit, zorgt voor meer betrokkenheid bij de lokale omgeving en verbetert de inbedding van ruimtelijke plannen in de lokale gemeenschap. Het derde argument is *economisch* van aard. Op korte termijn zorgt participatie voor kortere planningsprocedures, terwijl het op lange termijn de economische robuustheid van de regio verbetert doordat het mogelijkheden

biedt voor zelfstandig ondernemerschap en het de bereidheid tot investeren in de lokale gemeenschap vergroot. Als laatste is er een *politiek* argument. Participatie van burgers kan het gat tussen overheid en burger overbruggen en leidt tot meer steun van burgers voor publiek beleid. Daarnaast zorgt het ervoor dat verwachtingen van beleid realistischer worden. Het betrekken van burgers is een manier om legitimiteit te krijgen voor politieke besluitvorming (Vogt & Haas, 2015). Het betrekken van burgers in besluitvorming is echter geen wondermiddel tegen het tegengaan van weerstand. Er moeten aan bepaalde voorwaarden worden voldaan. In de komende twee alinea's worden deze besproken.

Schweizer & Bovert (2016) onderscheiden vier voorwaarden waaraan voldaan moet worden om een positieve invloed op sociale acceptatie te hebben. Zo dienen burgers inzicht te hebben in de besluitvorming, zodat ze deze kunnen begrijpen. Het moet duidelijk zijn waarom iets belangrijk is en waarom de gekozen oplossing de juiste is. Daarnaast is zelfeffectiviteit belangrijk, hoewel deze voorwaarde paradoxaal is. Weerstand zal alleen optreden als mensen het idee hebben dat het een verschil kan maken. Het betrekken van burgers kan er dus voor zorgen dat er meer momenten zijn om weerstand te uiten. Aan de andere kant biedt het de mogelijkheid om vertrouwen tussen burgers en instituties op te bouwen, waardoor weerstand minder groot wordt. Ten derde moeten burgers het gevoel hebben er wat voor terug te krijgen. Als laatste zorgt emotionele identificatie met het project voor meer acceptatie. Hiervoor dient het project aan te sluiten bij de opvattingen en de identiteit van burgers. Inzicht in de besluitvorming, zelfeffectiviteit, het gevoel er wat voor terug te krijgen en emotionele identificatie zijn niet de enige voorwaarden waaraan voldaan dient te worden. De volgende alinea gaat in op voorwaarden voor een goede samenwerking.

Volgens Ansell & Gash (2008) zijn er bepaalde voorwaarden waaraan voldaan moet worden om tot goede samenwerking komen. Allereerst dient er sprake te zijn van gelijkheid in macht en middelen. Ongelijke machtsverhoudingen tussen stakeholders zorgt voor een grotere kans op manipulatie door de sterkere actoren. Ten tweede dienen stakeholders voldoende reden te hebben om mee te doen, aangezien participatie voornamelijk berust op vrijwillige basis. Het bereiken van doelen dient afhankelijk te zijn van samenwerking. Als laatste dient er voldoende vertrouwen tussen stakeholders aanwezig te zijn om tot succesvolle samenwerking te komen. Het is belangrijk de verwachtingen, doelen en rollen duidelijk af te stemmen. Enerzijds omdat de participanten dan weten hoeveel ruimte er is om te participeren (Edelenbos et al., 2001). Anderzijds staat de professional nog vaak centraal, waardoor de rol van de participant niet duidelijk is (Wijdeven, 2012). Volgens Edelenbos et al. (2001) is het belangrijk dat participanten daadwerkelijk invloed uit kunnen oefenen en beleidsoplossingen niet op voorhand vastliggen.

2.3.3 Uitdagingen

Hoewel het belang van participatie in besluitvorming en ruimtelijke ontwikkeling door wetenschappers en professionals wordt onderschreven, zijn er ook nog bepaalde uitdagingen die overwonnen moeten worden. De eerste heeft betrekking op wat Langer et al. de participatieparadox noemen. Deze stelt dat de ruimte om te participeren het grootst is aan het begin van het planproces, aangezien de vorm van het project dan nog heel abstract is en er dus nog veel keuzes gemaakt moeten worden. Hoe verder het planproces komt, hoe meer burgers willen participeren, maar hoe minder kansen er liggen voor participatie (Langer et al., 2016). Het moment waarop burgers willen participeren en het moment waar daar de meeste mogelijkheden voor liggen zijn dus niet gelijk, wat het moeilijker maakt om het maximale uit het participatieproces te halen.

Een andere uitdaging ligt bij het selecteren van participatiemethoden, aangezien dit een belangrijke factor voor de kwaliteit van het participatieproces is (Coenen, 2009). Hoewel het van belang is om alle mogelijke participanten in het proces te betrekken, is dit door een gebrek administratieve

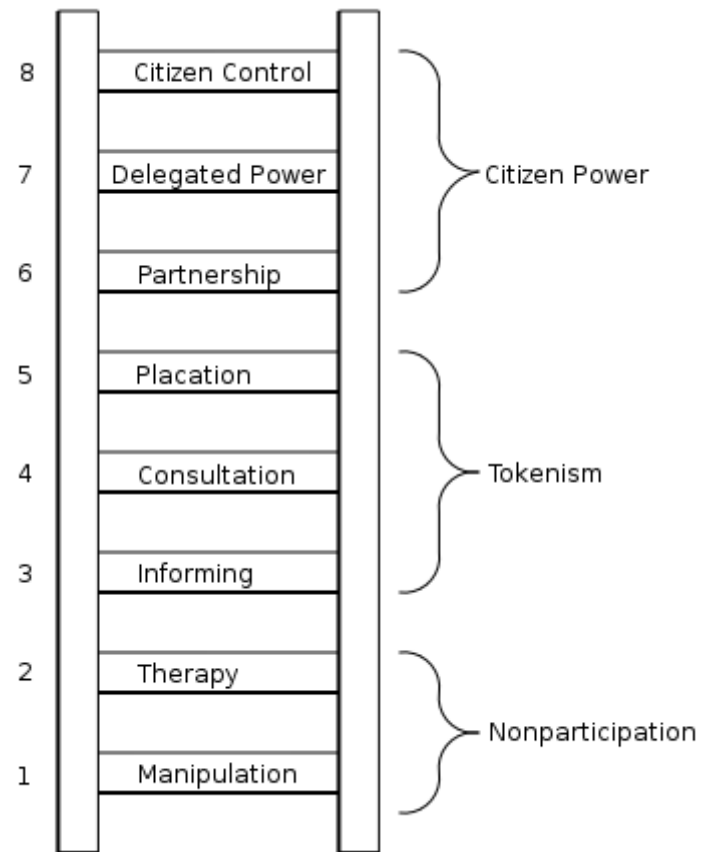
middelen vaak niet realistisch (Lang, 2014). Een manier om hier mee om te gaan wordt gegeven door Lang, waarbij belanghebbenden ingedeeld worden afhankelijk van de mate van impact op hun leefomgeving. Hierbij worden drie groepen onderscheiden: belanghebbenden die in grote mate getroffen worden; belanghebbenden die in minimale mate getroffen worden en het algemene publiek in de omgeving. Voor iedere groep is er een andere methode van participatie. Een individuele methode voor de groep die in grote mate getroffen wordt, een representatieve methode voor de groep die in minimale mate getroffen wordt en een publieke methode voor het algemene publiek in de omgeving (Lang, 2014). Daarnaast is het altijd een uitdaging om de juiste groepen op de juiste manier in het proces te betrekken. Specifieke groepen willen graag op een bepaalde manier betrokken worden. Jongeren zijn bijvoorbeeld meer geneigd te participeren via internet en computertechnologieën (OECD, 2009). Verder liggen er ook uitdagingen wat betreft het gebrek aan technische kennis in het geval van complexe, technische projecten; verschillen in risicoperceptie tussen experts en bewoners en een verschil in waarden en motivaties tussen partijen (Jami & Walsh, 2014). Teveel vertrouwen op procedurele nakoming, wat kan leiden tot weerstand, is ook een uitdaging die overwonnen dient te worden (Jami & Walsh, 2017).

2.3.4 Kanttekeningen participatie

Uit de bovenstaande tekst kan geconcludeerd worden dat participatie, mits aan bepaalde voorwaarden voldaan wordt, een positieve uitwerking heeft. Dit beeld is niet volledig, aangezien er ook kanttekeningen geplaatst kunnen worden bij participatie. Nuisl & Heinrichs (2011) zien drie belangrijke kritiekpunten aangaande participatie. Het eerste kritiekpunt heeft betrekking op de democratische principes die geschonden worden. Het weghalen van beslissingsbevoegdheid bij de staat ten faveure van de private sector en burgermaatschappij schendt de principes van representaties, legitimiteit en betrouwbaarheid. Het is moeilijk om uitkomsten uit open en interactieve processen met verschillende stakeholders, geaccepteerd te krijgen in de formele beslisarena (Klijn & Koppenjan, 2012). Ten tweede gaat participatie ervan uit dat iedereen een stem krijgt en dat algemene waarden worden getoond. Dit gaat er echter vanuit dat macht in de samenleving in evenwicht is, terwijl dit niet het geval is. Niet iedere groep heeft dezelfde mogelijkheden om mee te doen, waardoor participatie eerder tot discriminatie leidt dan integratie. Een bepaalde status of macht is vaak nodig om te mogen participeren (Swyngedouw, 2005). Er is een structurele bias voor sommige delen van de gemeenschap boven anderen, wat kan leiden tot exclusie van mensen wiens sociale leven zich niet geconcentreerd is binnen de grenzen van de wijk (Nienhuis et al., 2011). Als laatste wordt er bij participatie vanuit gegaan dat het leidt tot betere en doeltreffendere besluitvorming. Terwijl dit niet het geval hoeft te zijn, aangezien het kan leiden tot inconsistentie in de besluitvorming en het de bekwaamheid van de burgermaatschappij om tot consensus te komen mogelijk overschat (Nuisl & Heinrichs, 2011). Swyngedouw (2005) beschrijft ook dat de moeilijkheid zit in de mate waarin samenwerkingen te controleren zijn door partijen die niet in de samenwerking betrokken zijn. Jami & Walsh geven daarnaast nog twee kanttekeningen bij participatie. Een slecht gedaan participatieproces kan resulteren in een verlies van vertrouwen in de betrokken partijen. Daarnaast kunnen middelen die toegewezen worden aan participatie, niet gebruikt worden voor de implementatie van het proces (Jami & Walsh, 2017)

2.3.5 Vormen van burgerparticipatie

Naast de vele definities van burgerparticipatie, zijn er veel theorieën en modellen om verschillende vormen van burgerparticipatie weer te geven. Een van de eerste en misschien wel meest bekende en invloedrijke is de participatieladder van Arnstein. Hoewel deze participatieladder stamt uit 1969, is het wel belangrijk om hem te behandelen, aangezien Arnstein's ladder als basis heeft gediend voor meer recente participatieladders (zie bijvoorbeeld Castell, 2012; Jami & Walsh, 2014). In figuur 3 wordt deze weergegeven. De ladder bestaat uit 8 treden die een opbouw hebben van 'non participatie', via 'tokenism', naar 'citizen power'. De onderste twee treden van de ladder zijn *manipulatie* en *therapie*. Deze treden vallen in het non participatieve deel van de ladder. Het doel van deze twee vormen is niet om mensen echt mee te laten doen, maar om ze te 'onderwijzen' of 'genezen'. Rang drie (*informer*) en vier (*consulter*) betreffen een symbolische vorm van participatie. Burgers kunnen meepraten en worden gehoord, maar hebben geen macht om beslissingen te nemen. In rang vijf (*placation*) kunnen burgers echt meestemmen, maar hebben ze geen meerderheid van stemmen. Vanaf rang zes, *partnership*, hebben burgers daadwerkelijk beslissingsinvloed waarbij ze kunnen onderhandelen en compromissen kunnen sluiten met traditionele machthebbers. Bij de bovenste rangen van de ladder, rang zeven (*toegewezen macht*) en rang acht (*burgercontrole*), ligt de meerderheid van beslissingsbevoegdheid bij de burgers (Arnstein, 1969).

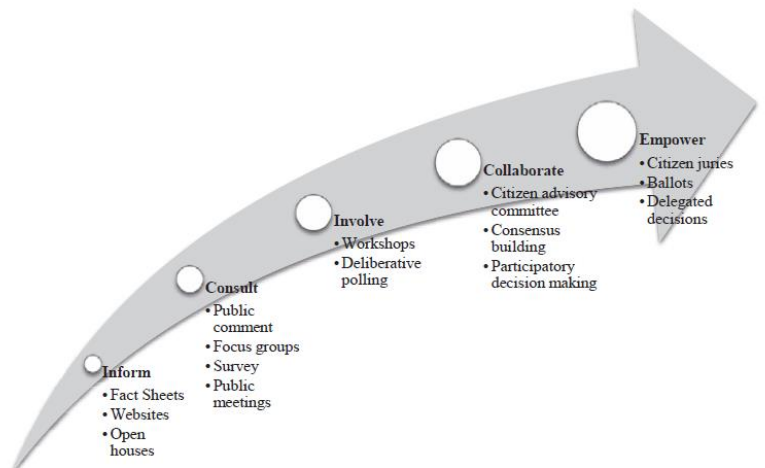

Figuur 3: Participatieladder Arnstein. Uit: Arnstein (1969)

Zoals al duidelijk wordt uit de bovenstaande tekst heeft de participatieladder van Arnstein voor inspiratie gezorgd voor het creëren van nieuwe ladders. Een van die nieuwe ladders is ontwikkeld door Castell. Hij heeft een vijf-staps-model voor participatie ontwikkeld. Deze vijf stappen komen gedeeltelijk overeen met de treden 3-7 uit Arnsteins model. De voorwaarde om een stap verder te komen in het model van Castell is dat de voorgaande stap voltooid is. Stap één in het model is het informeren van burgers. Stap twee is consulteren, waarbij burgers gevraagd worden naar hun mening over bepaalde zaken of in fora suggesties kunnen geven of klachten in kunnen dienen. Stap drie betreft een dialoog, waarbij burgers uitgenodigd worden om ontwikkelingen te bediscussiëren met andere burgers of stakeholders. Stap vier betreft het betrekken van burgers, waarbij ze uitgenodigd worden om te participeren om problemen te identificeren en voorstellen te doen ter verbetering. De uiteindelijke beslissing ligt echter niet bij de burgers. Stap vijf betreft delegatie van beslissingsbevoegdheid naar burgers, aangaande een bepaalde kwestie (Castell, 2012).

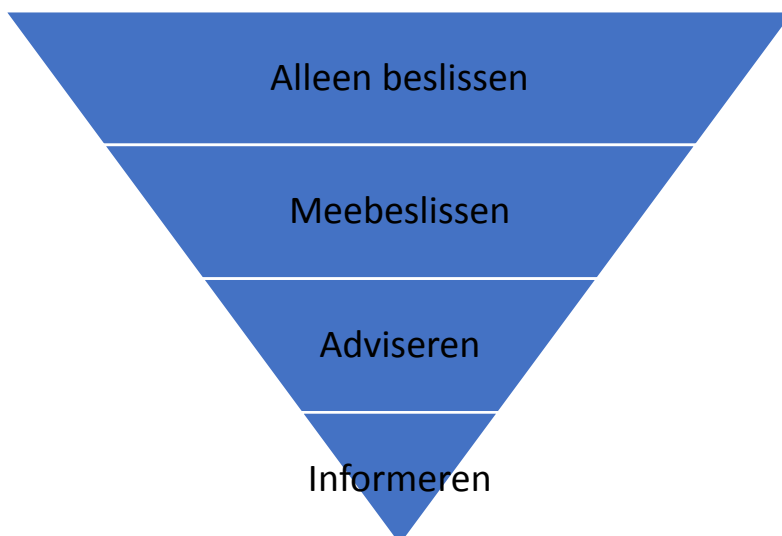
In het verlengde hiervan heeft de International Association for Public Participation (IAP2) een participatiespectrum ontwikkeld met verschillende niveaus van participatie. In figuur 4 is deze weergegeven (Publieke participatiespectrum van IAP2, uit Jami & Walsh, 2014). Dit spectrum begint

met het publiek voorzien van informatie (*informer*). De volgende twee levels zijn *consulteren* en *betrekken* waarbij door formele consultatie de mening en kijk van het publiek meegenomen wordt in het besluitvormingsproces. Aan het eind van het spectrum, bij *samenwerken* en *machtiging*, zijn een hoger niveau van samenwerking, gedeelde doelen en gezamenlijke beslissingen nodig. Bij samenwerken wordt geprobeerd de ideeën en adviezen van burgers zoveel mogelijk te verwerken in het beslissingsproces, terwijl bij machtiging de beslissing bij de burger ligt.

Figuur 4: Publieke participatiespectrum IAP2. Uit: Jami & Walsh (2014)

Het samenvoegen van de drie bovengenoemde participatieladders geeft aan dat er grofweg 4 niveaus van participatie zijn te onderscheiden. In figuur 5 worden deze niveaus weergegeven. Hoe hoger in de omgekeerde piramide, hoe meer invloed burgers hebben op de besluitvorming. Het eerste niveau betreft het geven van informatie. De initiatiefnemer van een project *informeert* burgers op dit niveau over het project. Men kan stellen dat er sprake is van éénrichtingsverkeer wat betreft het delen van informatie. De initiatiefnemer zendt informatie die de burger ontvangt. Het tweede niveau is *adviseren*, waarbij de mening van burgers wordt gevraagd door de initiatiefnemer. De initiatiefnemer bepaalt op dit niveau zelf wat er met de input van de burgers gedaan wordt. Burgers hebben daar geen invloed op. Het derde niveau is *meebeslissen*. Burgers kunnen op dit niveau meestemmen over plannen en moeten samen met de initiatiefnemer tot een plan komen waar ze allebei achter staan. Het vierde niveau is *alleen beslissen*. Op dit niveau kunnen burgers zelf beslissingen nemen, zonder daarbij rekening te houden met de wensen van de initiatiefnemer. Bij dit hoogste niveau van participatie kan afgevraagd worden in hoeverre er nog sprake is van participatie, aangezien burgers geen andere partijen nodig hebben om beslissingen te nemen. Daarnaast is het de

Figuur 5: Samengevoegde participatieladder.

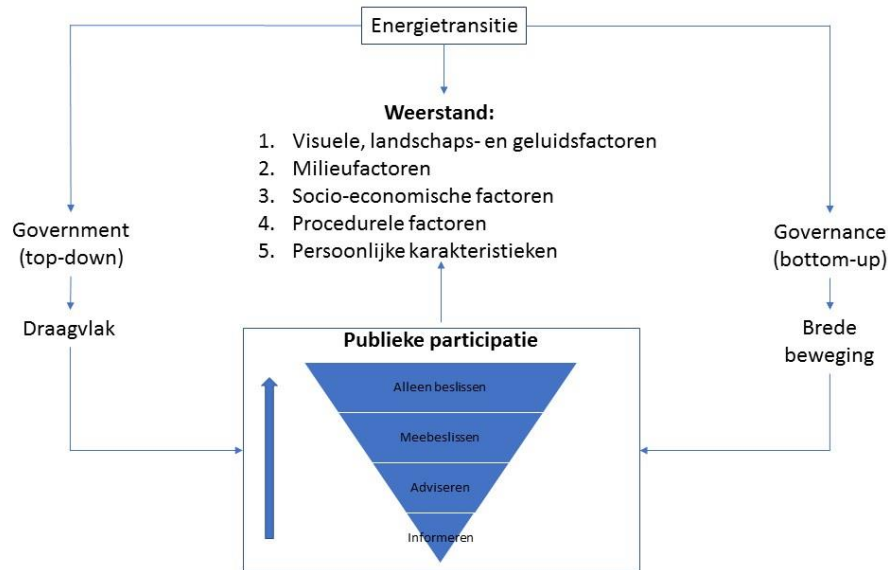
vraag in hoeverre dit niveau bereikt gaat worden, aangezien het zeer onwaarschijnlijk is dat initiatiefnemers volledige beslissingsbevoegdheid over zullen dragen aan burgers.

2.3.6 Conclusie

Het belang van publieke participatie wordt in veel wetenschappelijke literatuur onderschreven. Wat daarnaast duidelijk wordt, is dat publieke participatie niet zomaar gerealiseerd kan worden en dat er aan bepaalde voorwaarden voldaan dient te worden. Voorts blijkt dat ook publieke participatie niet onomstreden is en er wetenschappers zijn die hier kritiek op hebben geuit. Als laatste is duidelijk geworden dat er veel verschillende methodes van participatie zijn, die ingezet kunnen worden naar gelang het soort participatie dat nagestreefd wordt.

In de volgende paragraaf wordt het theoretisch kader in een conceptueel model gezet, waardoor verbanden tussen de onderdelen van het theoretisch kader duidelijk worden.

2.4 Conceptueel model

Figuur 6: Conceptueel model.

In dit hoofdstuk is het wetenschappelijke debat rond weerstand tegen hernieuwbare energie, governance en publieke participatie besproken. In figuur 6 is dit debat conceptueel weergegeven. Er is een transitie nodig om van fossiele energie naar hernieuwbare energie te gaan. Deze transitie verloopt echter niet zonder slag of stoot, wat voor weerstand zorgt. Lange tijd is al deze weerstand als NIMBY gedrag gecategoriseerd, maar dit is te simplistisch. Daarom is weerstand in vijf categorieën opgedeeld, om een completer beeld te krijgen van weerstand tegen hernieuwbare energie.

Wat betreft governance blijkt uit de literatuur dat er twee uiterste vormen te onderscheiden zijn. De ene uiterste vorm is government, wat betekent dat de overheid de centrale actor is die de energietransitie realiseert. Aan de andere kant van het spectrum staat governance, waarbij de overheid niet meer de centrale actor is. Marktpartijen, burgers en belangenorganisaties staan hierbij naast de overheid om ruimtelijke ontwikkeling mogelijk te maken (=governance). Ruimtelijke ontwikkeling komt in dit geval van onderaf. Bij beide uitersten speelt publieke participatie een rol. In het geval van centrale sturing van bovenaf om draagvlak voor de energietransitie te verkrijgen. In het geval van sturing van onderop is het nodig om een brede beweging te creëren. Actoren uit verschillende sectoren en op verschillend schaalniveau zijn enerzijds noodzakelijk om de energietransitie vorm te geven en te laten slagen. Dit geldt vooral vanuit het governance-perspectief, waarin de overheid een min of meer ondersteunende en dienstverlenende taak heeft. Uit het theoretisch kader blijkt anderzijds dat publieke participatie bijdraagt aan het verminderen van weerstand. Dit geldt vooral vanuit het government-perspectief, waarin de overheid de (traditionele) trekkende of leidende rol heeft.

3 Methodologie

In dit hoofdstuk staat beschreven hoe de hoofdvraag beantwoord gaat worden. Er is gekozen voor een intensieve manier van dataverzameling die in diepte ingaat op het beantwoorden van de hoofdvraag. De onderzoeksstrategie die daarbij gebruikt wordt is de case study strategie. In de eerste paragraaf van dit hoofdstuk wordt beargumenteerd waarom een intensieve benadering gebruikt wordt. De tweede behandelt de waarom een case study geschikt is. In paragraaf drie wordt beargumenteerd waarom een kwalitatieve manier van dataverzameling gebruikt wordt. De manier waarop participanten zijn geselecteerd wordt in paragraaf vier verantwoord. In paragraaf vijf wordt ingegaan op de manier van data-analyse. Dit hoofdstuk wordt afgesloten met een verantwoording van de geselecteerde cases.

3.1 Benadering

Volgens Swanborn zijn er binnen sociaalwetenschappelijk onderzoek grofweg twee benaderingen te onderscheiden: een extensieve en een intensieve benadering. In een extensieve benadering wordt informatie verzameld over eigenschappen van een groot aantal voorbeelden van een bepaald verschijnsel. Vervolgens worden hier conclusies uit getrokken door gemiddeldes en correlaties te berekenen en te interpreteren. Enquêteren is een veel gebruikte methode binnen de extensieve benadering. Een intensieve benadering kenmerkt zich door een focus op slechts één specifieke case of enkele cases. Deze case(s) worden meer in de diepte onderzocht, waarbij de nadruk veelal ligt op betekenissen die aan de omgeving en aan eigen gedrag worden gegeven (Swanborn, 2013).

In dit onderzoek zal gebruik gemaakt worden van een intensieve benadering. Aan de hand van twee cases zal de hoofdvraag *“Hoe kan participatie een rol spelen in het verminderen van weerstand tegen grootschalige zonneparken?”* beantwoord worden. Hoe en waarom deze cases geselecteerd zijn wordt verderop (paragraaf 3.6) verantwoord. Het voordeel van een intensieve benadering is dat het inzicht kan geven in onderliggende mechanismen van bepaalde waargenomen patronen. In het geval van deze scriptie zijn deze onderliggende mechanismen de rol en functie van participatie. Het waargenomen patroon is het al dan niet verminderen of voorkomen van weerstand. De kracht zit hem dan niet in de representativiteit, maar in de kwaliteit van het zoeken van verklaringen voor deze onderliggende mechanismen (Rice, 2010).

3.2 Case study

Een manier om onderzoek te doen is door middel van een case study. Om te weten te komen of dit een geschikte methode is stelt Yin (2014) dat er naar drie factoren gekeken moet worden. Allereerst naar het soort vraag. Hoewel er geen eenduidige formule te vinden is, kan een case study een geschikte methode zijn bij hoe- en waaromvragen. Deze vragen proberen bepaalde omstandigheden te verklaren en proberen een bepaald sociaal fenomeen diepgaand te beschrijven. In dit onderzoek wordt geprobeerd aan te geven in welke omstandigheden participatie een rol kan spelen in het verminderen van weerstand. Ten tweede is de mate van controle die de onderzoeker op de situatie heeft een factor. Het gaat er hierbij om of de onderzoeker relevante gedragingen kan beïnvloeden, wat bijvoorbeeld gedaan wordt bij experimenten. Als de onderzoeker geen invloed op gedrag uit kan oefenen, is een case study een geschikte methode. In dit onderzoek wordt onderzoek gedaan naar gedrag wat al plaats heeft gevonden. Er wordt achteraf bijvoorbeeld gevraagd naar factoren van weerstand en participatiemethoden. Er is daardoor geen mogelijkheid meer om invloed op het gedrag uit te oefenen. De laatste factor betreft de mate van focus op hedendaagse fenomenen. Case studies zijn geschikt als het gaat om onderzoek naar hedendaagse gebeurtenissen (Yin, 2014). Dit kan zowel door een situatie ‘live’ mee te maken, maar ook door achteraf te reconstrueren uit documenten of uit gesprekken met participanten (Swanborn, 2008). In dit onderzoek wordt gebruik

gemaakt van een reconstructie achteraf. Betrokkenen worden achteraf gevraagd over hoe weerstand zich gemanifesteerd heeft en welke rol participatie heeft gehad.

3.2.1 Soorten case studies

Er zijn verschillende soorten case studies. Swanborn maakt onderscheid tussen case studies waarbij het de bedoeling is om conclusies te generaliseren naar een grotere verzameling en case studies die zich tot de case(s) die onderzocht worden beperken (Swanborn, 2008). Voor dit onderzoek geldt dat er geprobeerd wordt om de rol van participatie in het voorkomen van weerstand te achterhalen. Tevens wordt er gepoogd aan te geven aan welke condities participatie dan moet voldoen. Uiteindelijk moet dat leiden tot aanbevelingen over hoe participatie een rol kan spelen in het verminderen van weerstand. Deze aanbevelingen kunnen toegepast worden op andere cases, mits de context niet volledig verschillend is. Daarnaast kan er nog onderscheid gemaakt worden tussen enkelvoudige en meervoudige case studies. Bij een enkelvoudige case study is er één case die onderzocht wordt, terwijl een meervoudige case study meerdere cases onderzoekt. Indien mogelijk is het aan te raden om een meervoudige case study te doen. Allereerst, omdat een meervoudige case study minder kwetsbaar is dan een enkelvoudige case study. Als een van de cases geen geschikte data oplevert, is er altijd nog minstens één case die data oplevert. Daarnaast zijn conclusies gebaseerd op meerdere cases krachtiger dan conclusies gebaseerd op één case. (Yin, 2014). In dit onderzoek worden twee cases onderzocht, omdat deze twee cases aan de gestelde criteria voldoen (zie paragraaf 3.6 voor deze criteria). Daarnaast is het uit tijdsoverweging niet mogelijk om meerdere cases in diepte te onderzoeken.

3.2.2 Nadelen van case studies

Zoals hierboven beschreven, zijn er genoeg redenen te bedenken voor het gebruik van case studies. Er zijn echter ook onderzoekers die zorgen uiten over casestudy onderzoek. Yin (2014) beschrijft twee zorgen die voor dit onderzoek weerlegt dienen te worden. De eerste zorg die aangestipt wordt, is de mate van striktheid. Voor case studies zijn er minder methodologische teksten die handvatten geven voor de te volgen stappen. Dit in tegenstelling tot andere methoden. Door het gebrek aan specifieke procedures kunnen onderzoeken slordig en niet systematisch uitgevoerd worden. In dit onderzoek wordt deze zorg ondervangen door de handelingen die tot de conclusie leiden systematisch op te schrijven. Er wordt stap voor stap beschreven wat de onderzoeker heeft gedaan. Yin (2014) noemt dit *betrouwbaarheid*. Het dient fouten en vooringenomenheid te voorkomen. Een tweede zorg betreft de mate van generaliseerbaarheid. Veel onderzoekers stellen de vraag hoe resultaten gegeneraliseerd kunnen worden op basis van één (of enkele) cases. Een manier om te generaliseren is door de resultaten van de case study te vergelijken met resultaten uit eerdere wetenschappelijke onderzoeken en bestaande theorieën. Yin (2014) noemt dit *analytische generalisatie*. In dit onderzoek zullen de resultaten daarom vergeleken worden met de theorie uit hoofdstuk 2. Er wordt gekeken in hoeverre de theorie overeen komt met de praktijk.

3.3 Een kwalitatieve manier van dataverzameling

Data kan op verschillende manieren verzameld worden. Een onderscheid wat veel gemaakt wordt is dat tussen kwalitatieve en kwantitatieve methoden. Kwantitatieve methoden maken gebruik van wiskundige modellen en statistische technieken om een bepaald verschijnsel te verklaren. Een kwalitatieve methode kan gebruikt worden om waarden, intenties, emoties en betekenissen te achterhalen (Clifford et al., 2010). Deze thesis maakt gebruik van een kwalitatieve manier van dataverzameling, namelijk semigestructureerde interview. Deze methode is geschikt, omdat voor het beantwoorden van de onderzoeksvraag rijke, goed onderbouwde en gedetailleerde informatie nodig is. De hoofdvraag is namelijk een hoe-vraag en om die te beantwoorden kan niet worden volstaan

met een simpel ja- of nee-antwoord. Er is meer diepgang voor nodig. Dit kan uit semigestructureerde interviews gehaald worden (Burgess, 1984). Deze methode wordt in de volgende alinea beschreven.

Er zijn verschillende methoden om kwalitatieve data te verzamelen. Een van de meest gebruikte methoden is het semigestructureerde interview (Longhurst, 2010). Longhurst omschrijft een semigestructureerd interview als zijnde informeel en interactief, waarbij de geïnterviewden de mogelijkheid hebben om in hun eigen woorden te antwoorden en dieper op het antwoord in kunnen gaan. Het is echter niet zo dat een semigestructureerd interview slecht 'een praatje' is, aangezien de onderzoeker van tevoren goed na moet denken over de vragen, hoe en welke participanten er geselecteerd worden en wat een geschikte locatie is. Daarnaast dient de onderzoeker zich bewust te zijn van ethische kwesties en machtsrelaties die een rol kunnen spelen in kwalitatief onderzoek (Longhurst, 2010). Een semigestructureerd interview heeft een zekere mate van vooraf bepaalde structuur, maar biedt daarnaast ook mogelijkheden om hiervan af te wijken en in te gaan op kwesties die door de geïnterviewde ingebracht worden (Dunn, 2005). In het geval van deze scriptie zal dat gedaan worden aan de hand van een vooraf opgestelde vragenlijst. Daarnaast kan er, indien dit nodig is, afgeweken worden van de vooraf opgestelde vragenlijst. Het is bijvoorbeeld niet per sé nodig om de volgorde van de interviewgids aan te houden. Dit geeft de respondent de kans zaken te benoemen die hij belangrijk vindt (Longhurst, 2010). Hierdoor kan er data verzameld worden over dingen die vooraf als irrelevant bestempeld werden, maar toch relevant kunnen zijn.

3.4 Selectie van participanten

De selectie van participanten voor semigestructureerd interviews is van groot belang. In tegenstelling tot een kwantitatieve methode van dataverzameling ben je bij een kwalitatieve manier van data verzamelen niet per se op zoek naar een representatieve steekproef. Inzicht krijgen in ervaringen van mensen en de manier waar ze met die ervaringen omgaan is het doel (Longhurst, 2010). Het is daarom enerzijds belangrijk om mensen te spreken die direct bij het zonnepark betrokken zijn. Deze mensen kunnen namelijk aangeven hoe er weerstand is ervaren en wat er gedaan is om dit te verminderen. Daarnaast kunnen de direct betrokkenen aangeven hoe en waarom ze burgerparticipatie hebben toegepast. Via de websites van de zonneparken worden contactgegevens van de direct betrokkenen achterhaald, waarna het eerste contact via de mail gelegd wordt. In beide cases zijn de direct betrokkenen de initiatiefnemer en een ambtenaar die over duurzaamheid gaat

De zoektocht naar verdere participanten verschilde tussen de Amelandse en Hengelose case. In het geval van Ameland is aan de initiatiefnemer en de duurzaamheidsambtenaar naar mensen of belangenorganisaties die weerstand hebben geuit. Dit heeft één mogelijke respondent opgeleverd, maar deze wilde niet meewerken. Vervolgens is er via de omgevingsvergunning achterhaald welke partijen zienswijzen hebben ingediend tegen het zonnepark. Dit heeft de voorzitters van de Vogelwacht en de Natuurwerkgroep als respondenten opgeleverd. Beide voorzitters gaven aan dat het interessant kon zijn om met de eigenaar van de Lange Dunen te spreken, waarna hij ook bereid is gevonden om geïnterviewd te worden.

In Hengelo ben ik via de initiatiefnemer in contact gekomen met een lid van de buurtvertegenwoordiging van de nieuwbouwwijk die aan het zonnepark grenst. Via deze respondent zijn de contactgegevens van een lid van de buurtvertegenwoordiging van de 'oude' buurt achterhaald. Dit lid is bereid gevonden om mee te werken aan het onderzoek. De initiatiefnemer gaf daarnaast aan dat de landschapsarchitect van het zonnepark een goede participant kon zijn. Volgens de initiatiefnemer is het ontwerp van het zonnepark namelijk belangrijk geweest voor het voorkomen van weerstand. Hierop is de landschapsarchitect benaderd en bereid gevonden mee te werken aan dit onderzoek.

Wie	Rol	Organisatie	Duur interview	Wanneer
<i>Ameland</i>				
Johan Kiewiet	Initiatiefnemer	Amelander Energie Coöperatie	1:18:35	11-1-2018
Luc van Tiggelen	Initiatiefnemer/ ambtenaar duurzaamheid	Gemeente Ameland	55:16	11-1-2018
Johan Krol	Belangenorganisatie	Natuurwerkgroep Ameland	33:49	7-2-2018
Sieds Tuinenga	Ondernemer	Groepsaccommodatie/ Hippisch Centrum de Lange Dunen	36:53	7-2-2018
Yme Brijker	Belangenorganisatie	Vogelwacht Hollum-Ballum	43:35	7-2-2018
<i>Hengelo</i>				
Gaby Koenders	Initiatiefnemer	Solarpark de Kwekerij	47:24	18-1-2018
Erik Mol	ambtenaar duurzaamheid	Gemeente Bronckhorst	1:18:22	19-1-2018
Janna van Gog*	buurtbewoner nieuwbouw	Buurtvertegenwoordiging	41:51	5-2-2018
Nico Wissing	ontwerper zonnepark	NL Greenlabel	53:56	8-2-2018
Roelof van Gijssel	buurtbewoner bestaande buurt	Buurtvertegenwoordiging	1:01:29	14-2-2018

Tabel 2: Lijst met participanten

* Interview is telefonisch afgenomen

3.5 Data analyse

De interviews worden opgenomen, zodat ze na die tijd getranscribeerd en gecodeerd kunnen worden ten behoeve van de data-analyse. Het opnemen van het interview stelt de onderzoeker in staat om zich volledig op het gesprek te concentreren (Longhurst, 2010). Het coderen van transcripten draagt bij aan het analyseren van data, doordat het helpt de tekst te begrijpen. Het helpt bijvoorbeeld bij het herkennen van categorieën en patronen (Cope, 2010). In dit onderzoek wordt zowel van deductieve als inductieve codering gebruik gemaakt (Clifford et al., 2010). Inductieve codes komen voort uit de afgenomen interviews. Deductieve codes zijn opgesteld op basis van het theoretisch kader en het conceptueel model. Een combinatie van inductief en deductief coderen biedt de mogelijkheid om een open blik naar de data te kijken, maar geeft tegelijkertijd een centraal analysekader (van Lanen, 2010). Het is dus flexibel, maar het biedt tevens houvast.

3.6 Case selectie

In deze paragraaf wordt verantwoord hoe er tot de selectie van de cases is gekomen. Er zijn vijf criteria opgesteld waar het zonnepark aan moet voldoen om in het onderzoek meegenomen te kunnen worden. Deze criteria worden verantwoord.

Waar	Capaciteit	Oppervlakte	Grondgebonden	Nabij woonwijk (< 1 km)	Participatie burgers in planproces
Ameland	6 MWp	10 ha	Ja	Ja	Ja
Delfzijl	30,8 MWp	30 ha	Ja	Nee	onbekend
Assen	5,8 MWp	8 ha	Ja	Nee	Onbekend
Purmerend	5,36 MWp	8,5 ha	Ja	Nee	Onbekend
Hengelo (Gld)	2 MWp	7,1 ha	Ja	Ja	Ja

Tabel 3: Case selectie

Een manier om cases te kiezen is op basis van inhoudelijke gronden (Swanborn, 2008). Deze manier is toegepast in deze scriptie, aangezien niet elk zonnepark geschikt is om onderzocht te worden. Welke criteria er opgesteld zijn en waarom deze opgesteld zijn wordt in de volgende alinea's besproken. Voor het zoeken van mogelijke cases is de website www.zonopkaart.nl gebruikt. Op deze website staan alle gerealiseerde en geplande zonneparken op een kaart aangegeven, waardoor het een goed beeld geeft van de mogelijke cases.

Voor het selecteren van cases zijn vijf criteria gebruikt:

1. Het zonnepark dient grootschalig te zijn;
2. Het zonnepark dient gerealiseerd te zijn;
3. Het zonnepark dient grondgebonden te zijn;
4. Het zonnepark dient nabij een woonwijk te liggen;
5. Burgerparticipatie dient een rol gespeeld te hebben.

Het eerste criterium is dat het zonnepark grootschalig dient te zijn. Dit is meegenomen, omdat er een positief verband bestaat tussen omvang en weerstand (Reiche & Bechbergen, 2004). Grootschaligheid kan op verschillende manieren bepaald worden, namelijk op basis van capaciteit en op basis van oppervlakte (RVO, z.j.). De meeste burgers zien zonneparken met een capaciteit groter dan 0,5 MWp als grootschalig (RVO, z.j.). Zon op kaart ziet zonneparken met een capaciteit groter dan 1,0 MWp als grootschalig (Zonopkaart, 2017). Onder gemeenten en provincies is er geen eenduidige capaciteit aan te geven wat betreft grootschaligheid. Daarnaast kan grootschaligheid worden bepaald op basis van de oppervlakte van het zonnepark. Hier geldt wederom dat gemeenten en provincies niet eenduidig zijn in wat de minimale oppervlakte is om een zonnepark als grootschalig te beschouwen. Voor de meeste gemeenten en provincies geldt dat een zonnepark van 3ha als grootschalig wordt ervaren (RVO, z.j.). In dit onderzoek wordt een zonnepark als grootschalig gezien als de capaciteit minimaal 2 MWp is en de oppervlakte minimaal 5 ha is.

Het tweede criterium is dat het zonnepark gerealiseerd dient te zijn. Op de website van Zon op kaart staan gerealiseerde en geplande zonneparken op een kaart aangegeven. Deze informatie is gebruikt om te bepalen of een zonnepark gerealiseerd is. Alleen zonneparken die gerealiseerd zijn, zijn in de selectie opgenomen.

Het derde criterium is dat het zonnepark grondgebonden moet zijn. Dit betekent dat het zonnepark verbonden moet zijn met de grond (ANW, 2017). Dit criteria is meegenomen, omdat tegen velden met zonnepanelen meer weerstand is dan tegen daken met zonnepanelen (NOS, 2015).

De afstand tot een woonwijk is als vierde criterium meegenomen, aangezien dit een factor van weerstand kan zijn. Zonneparken die binnen een kilometer van een woonwijk staan, kunnen over het algemeen op veel weerstand rekenen (Carlisle et al., 2016). Deze afstand wordt daarom als criterium aangehouden.

Als laatste criterium dient participatie in het planproces een rol te hebben gespeeld. Aan de hand van de website van het zonnepark en berichtgeving in lokale media wordt bepaald of participatie in het planproces een rol heeft gespeeld. Indien hier geen informatie over te vinden is, wordt het beoordeeld als geen rol te hebben gespeeld. Dit om er zeker van te zijn dat er cases worden geselecteerd waarbij participatie in het planproces sowieso een rol heeft gespeeld.

Er is gekozen om zonnepark Ameland en zonnepark de Kwekerij als cases te nemen voor deze scriptie, omdat deze zonneparken aan alle gestelde criteria voldoen. De beschrijving van deze cases komt in het volgende deel aan bod.

4 Data en analyse

In dit hoofdstuk worden de resultaten van de dataverzameling weergegeven en geanalyseerd. Allereerst wordt er een beschrijving gegeven van twee cases. Daarna wordt er ingegaan op weerstand. Het derde deel van dit hoofdstuk richt zich op de rol van participatie bij de realisatie van het zonnepark. Als laatste wordt er een samenvatting gegeven van de resultaten.

4.1 Beschrijving van de cases

In deze paragraaf wordt een beschrijving van beide cases gegeven om een beter inzicht in de context te krijgen, zodat kan worden bepaald in welke mate weerstand verklaard kan worden door contextuele factoren. Achtereenvolgens wordt er op de context van Ameland en Hengelo ingegaan.

4.1.1 Ameland

In deze paragraaf wordt ingegaan op de noodzaak voor een zonnepark op Ameland. Het tweede deel beschrijft de betrokken partijen. De keuze voor de locatie wordt in het derde deel beschreven, waarna er een omschrijving van omliggende functies en landgebruik volgt. De paragraaf wordt afgesloten met een weergave van het participatieproces.

Waarom een zonnepark

De doelstelling van de Waddeneilanden gezamenlijk en de gemeente Ameland is om in 2020 zelfvoorzienend te zijn. Het zonnepark draagt bij aan het halen van deze duurzaamheidsdoelstelling (Waddeneilanden, 2015). Het idee om een zonnepark te realiseren is in het hoofd van Burgemeester de Hoop ontstaan. Vervolgens is er door verschillende beleidsmedewerkers onderzocht of het mogelijk is om een zonnepark op Ameland te realiseren. Het was hierbij de grootste uitdaging om een geschikte locatie te vinden (Luc van Tiggelen, 2018). In de paragraaf locatiekeuze wordt hier verder op ingegaan.

Betrokken partijen

Er zijn drie partijen eigenaar van het zonnepark. Dit zijn de gemeente Ameland, de Amelander Energie Coöperatie (AEC) en Eneco. Deze drie partijen hebben het zonnepark ontwikkeld. De gemeente Ameland was hierbij vooral verantwoordelijk voor de vergunning- en subsidieaanvragen en de financiële administratie. De AEC heeft de communicatie naar buiten op zich genomen en Eneco was verantwoordelijk voor de exploitatie en het onderhoud van het zonnepark en heeft daarnaast de aanbesteding geregeld (Johan Kiewiet, 2018). De realisatie van het zonnepark heeft bij elkaar ongeveer 7,2 miljoen euro gekost. De gemeente Ameland, de AEC en Eneco hebben hier per partij ongeveer drie ton ingelegd. Daarnaast subsidieert het waddenfonds het zonnepark met ruim 2,6 miljoen euro. De provincie Friesland heeft een subsidie van ongeveer 3 ton verstrekt. De resterende 3,5 miljoen is geleend bij de Rabobank. Amelanders en eigenaren van recreatiewoningen konden financieel participeren door een obligatielening af te sluiten met een gegarandeerd rendement van 2,5% per jaar. Afhankelijk van de prestaties van het zonnepark kan dit oplopen tot 4% (hieropgewekt, 2016).

Locatiekeuze

Er zijn vier potentiële locaties onderzocht voor de realisatie van zonnepark Ameland. Om hier een goede afweging in te maken, zijn er vier afwegingscriteria opgesteld. Het eerste criterium is ruimtelijk van aard en gaat in op de vraag waar een zonnepark passend is. Het is hierbij belangrijk dat het Waddenlandschap in takt blijft, aangezien dit vanuit toeristisch oogpunt belangrijk is voor de Amelandse economie. De uitstraling van de omgeving moet daarnaast samenhangen met de uitstraling van een zonnepark. Het zonnepark dient daarom aan te sluiten bij bedrijf gerelateerde functies. Het tweede criterium is beleidsmatig. Vanuit huidige wet- en regelgeving en beleidskeuzes

zijn sommige plekken minder geschikt voor de realisatie van een zonnepark (door Natura 2000 wetgeving bijvoorbeeld). Het derde criterium is de beschikbaarheid van voldoende ruimte. Er is ingezet op een zonnepark van 6 MW (wat gelijk staat aan 10 ha aan zonnepanelen), wat dus niet overal gerealiseerd kan worden. Het laatste criterium betreft de uitvoerbaarheid en gaat om de vraag of de gronden te verwerven of al in eigendom zijn. Gronden die in handen van de gemeente zijn, zorgen daarbij voor een aanzienlijk gunstigere businesscase. Aan de hand van deze criteria is besloten dat het zonnepark het beste op het terrein van het vliegveld gerealiseerd kan worden (zie afbeelding X). Het zonnepark is in de zuidwestelijke hoek van het vliegveld gerealiseerd en heeft een totale grootte (zonnepark en ruimtelijke inpassing gezamenlijk) van 12,4 ha. Dit komt ongeveer overeen met 25 voetbalvelden (Rho, 2014).

Landgebruik

Voordat het zonnepark gerealiseerd is, werd het gebied gebruikt als grasland en werd het gepacht door agrariërs in de omgeving. In de beheersverordening maken de gronden deel uit van een gebied met de bestemming vliegveld, waardoor ze geen agrarische bestemming hebben. Het gebied is daarnaast aangewezen als weidevogelgebied. Het zonnepark is in een open gebied gerealiseerd. Aan de noordkant ligt op ongeveer 250 meter het duinlandschap. Ten zuiden van het zonnepark grenst het zonnepark aan een open, agrarisch landschap. Middels een zandwal aan zuidelijke en westelijke zijde van het zonnepark wordt het uit het zicht onttrokken. Aan de westkant is het zonnepark vanaf de Strandweg zichtbaar.

Afbeelding 1: zonnepark Ameland

Participatie

Wanneer	Wat
26-11-2012	Gemeenteraad heeft de intentie uitgesproken om een zonnepark te realiseren
4-10-2013	Plannen voor een zonnepark worden bekendgemaakt
7-4-2014	Gemeenteraad niet zeker over plannen zonnepark. Angst dat toerisme eronder lijdt. LTO, Vogelwacht en 'Verontruste Amelanders' hebben in de commissievergadering ingesproken. LTO benadrukt dat het boerenland onmisbaar is voor de bedrijfsvoering van de betreffende boeren. Daarnaast zal een zonnepark geen toeristen trekken.

	De vogelwacht is teleurgesteld in het feit dat ze niet betrokken is in de locatiekeuze. Daarnaast is het zonnepark slecht voor vogels die het al moeilijk hebben en slecht voor ruimtelijke kwaliteit van het gebied. Verontruste Amelanders maakt bezwaar tegen de aantasting van het wijde landschap, wat blijvend vernietigd wordt.
24-4-2014	Leden AEC stemmen over het zonnepark en gaan akkoord met de investering van 1 miljoen euro in het zonnepark op basis van voorlopige cijfers. Toestemming op basis van definitieve cijfers volgt nog.
28-4-2014	Locatie van het zonnepark wordt goedgekeurd door de gemeenteraad.
8-5-2014	Informatieavond zonnepark Ameland. Er zijn ongeveer 50 belangstellenden op deze avond afgekomen. De plannen zijn gepresenteerd. Er zijn onder andere vragen gesteld over de manier waarop financieel participeren mogelijk is en over de landschappelijke inpassing.
5-6-2014 tot 16-7-2014	Ontwerp-omgevingsvergunning heeft ter inzage gelegen. Hierop zijn 13 zienswijzen ingediend
18-8-2014	Raadsvergadering waar vijf van de dertien bezwaarmakers in hebben gesproken. De natuurwerkgroep vindt dat er niet zorgvuldig genoeg is gehandeld wat betreft de inpassing van het zonnepark. De natuurwerkgroep stelt haar expertise graag ter beschikking De Sky-Dive Ameland en de Zweefvliegclub Ameland stellen dat het zonnepark in strijd is met eerder gemaakte afspraken en dat het een bedreiging is voor hun activiteiten. De Vogelwacht benadrukt de verstorende werking van het zonnepark op de broedvogels in het gebied. LTO Ameland stelt dat de pachters niet zonder de grond van het vliegveld kunnen. Het is essentieel voor de bedrijfsvoering.
26-8-2014	College geeft omgevingsvergunning af.
10-11-2014	Bijeenkomst over inrichting natuurontwikkeling waar een schets is gemaakt op basis van de wensen van alle betrokken partijen
13-2-2015	Bijeenkomst over de inrichting van de natuurontwikkeling. Hier wordt mede gedeeld dat afwijken van de omgevingsvergunning niet mogelijk is en dat de omgevingsvergunning dus als uitgangspunt dient voor de inrichting. De in de vorige bijeenkomst gemaakte schets moet daarom aangepast worden.
7-5-2015	AEC stemt definitief in met het zonnepark
27-8-2015	Informatieavond over de bouw van het zonnepark. Op deze avond zijn ongeveer 70 belangstellenden afgekomen. Hier is gepresenteerd hoe de bouw van het zonnepark eruit komt te zien, welke werkzaamheden er verricht gaan worden. Daarnaast is hier ingegaan op het kopen van obligaties
1-12-2015	Bijeenkomst over inrichting natuurontwikkeling. Hier worden keuzes gemaakt over de inrichting van de aardewal aan de zuid en westkant van het zonnepark. Daarnaast wordt er gesproken over de manier waarop het gebied in en om het zonnepark beheerd kan worden.
23-6-2016	Opening zonnepark
23-8-2016	Bijeenkomst over de inrichting van de natuurontwikkeling. De stand van zaken m.b.t. het plasdrasgebied, waterafvoer, duinwal en beheersplan wordt doorgenomen.
2017 - nu	Jaarlijkse bijeenkomst tussen natuurgroepen en gemeente over de landschappelijke inpassing en het plasdrasgebied.

Tabel 4: Participatie Ameland

4.1.2 Hengelo

In deze paragraaf wordt ingegaan op de noodzaak voor een zonnepark in de gemeente Bronckhorst. Het tweede deel beschrijft de betrokken partijen. De keuze voor de locatie wordt in het derde deel beschreven, waarna er een omschrijving van omliggende functies en landgebruik volgt. De paragraaf wordt afgesloten met een weergave van het participatieproces.

Waarom een zonnepark

Het zonnepark in Hengelo moet een bijdrage leveren aan het behalen van de duurzaamheidsdoelstellingen van de gemeente Bronckhorst (Hengelo maakt deel uit van deze gemeente). De doelstelling van de gemeente Bronckhorst is om in 2030 energieneutraal te zijn. Binnen de gemeente leeft de gedachte dat grootschalige opwekking nodig is om deze doelstelling te halen. Daarnaast draagt het zonnepark bij aan natuurontwikkeling en zorgt het voor meer diversiteit in het landschap. Hoewel er veel natuur in de omgeving is, is het vooral monocultuur bestaande uit gras en maïs (Erik Mol, 2017).

Betrokken partijen

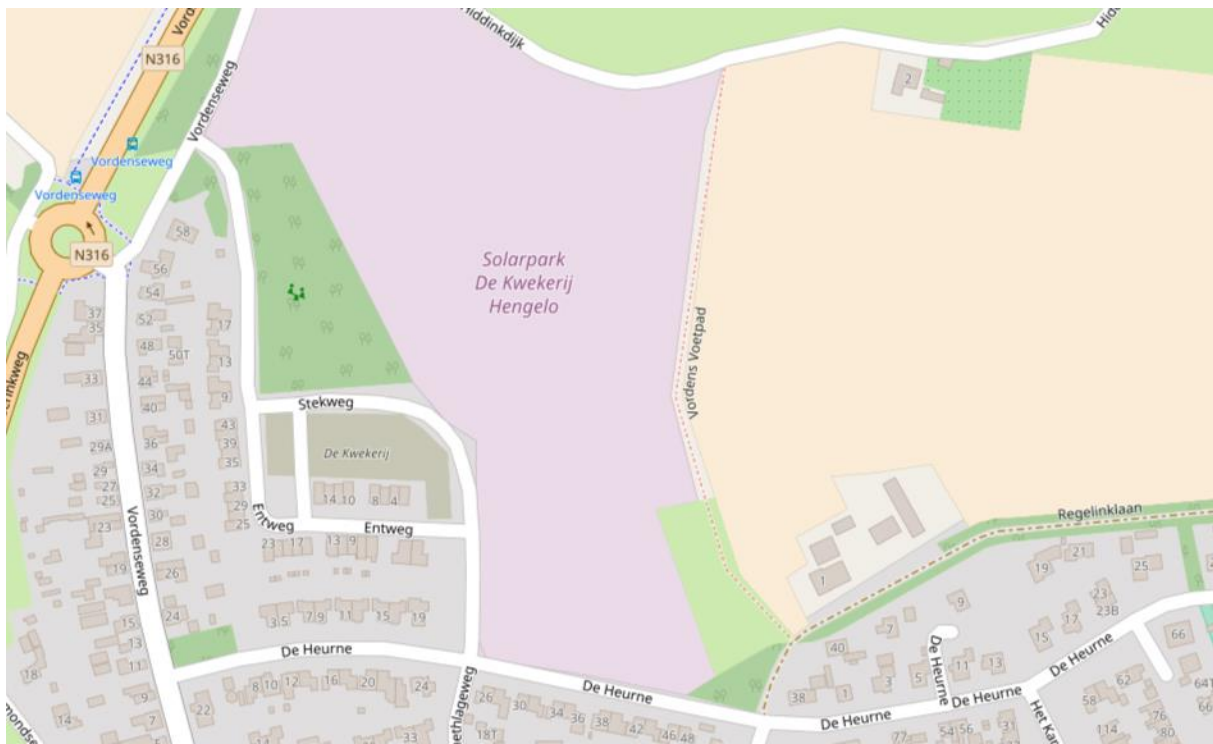
Er zijn drie partijen direct betrokken bij de realisatie van solarpark de Kwekerij. De initiatiefnemer van het solarpark is NL Solarpark de Kwekerij BV, die is opgezet als samenwerking tussen IQ-Solar en NL Greenlabel. IQ-solar is een partij die zonnepanelen levert en NL Greenlabel heeft het ontwerp voor het solarpark gemaakt. De derde partij is de gemeente Bronckhorst, die verantwoordelijk is voor de ruimtelijke procedure en de vergunningen. Daarnaast heeft de gemeente Bronckhorst de gronden ter beschikking gesteld.

locatiekeuze

Er is bewust voor de huidige locatie gekozen om een zonnepark te realiseren. Demografische ontwikkelingen als vergrijzing en krimp liggen hieraan ten grondslag. Door deze trends moest het aantal te bouwen woningen worden teruggebracht. Op de locatie van het zonnepark zouden oorspronkelijk 205 woningen gebouwd gaan worden. Daarvan zijn er uiteindelijk 50 gebouwd. De resterende grond is door de gemeente teruggekocht van een projectontwikkelaar. De gemeente beschikte dus weer over een groot stuk grond waar nog geen functie voor was. Om in te kunnen spelen op mogelijke ontwikkelingen in de toekomst is besloten om de grond in eigendom te houden en te zoeken naar een nieuwe invulling. De keuze is daarbij gevallen op het realiseren van een zonnepark.

Omliggende functies

In figuur 7 is de ligging van solarpark de Kwekerij ten opzichte van omliggende functies weergegeven. Het is duidelijk dat het zonnepark direct aan een woonwijk grenst. De aangrenzende huizen kunnen in twee delen verdeeld worden. Een nieuwbouwdeel, wat bestaat uit de Stekweg en de Entweg. Het tweede deel, de straat de Heurne, bestond al voordat het solarpark gerealiseerd is. De huizen aan de Stekweg en de Entweg zijn de nieuwbouwhuizen waar het zonnepark aan grenst. De gronden ten noorden en oosten van het zonnepark worden agrarisch gebruikt.

Figuur 7: Solarpark de Kwekerij

Participatie

Wanneer	Wat
9-7-2014	Informatieavond waarbij de initiatiefnemers de ideeën presenteren en er de gelegenheid is om vragen te stellen. De vragen hadden onder andere betrekking op de mate van schittering, het uitzicht vanaf de huizen en de manier waarop het zonnepark beheerd gaat worden.
28-8-2014	inloopbijeenkomst over de vergunningsprocedure. De gemeente informeert over deze procedure. Initiatiefnemers presenteren het ontwerp.
11-9-2014	inloopbijeenkomst over de vergunningsprocedure. De gemeente informeert over deze procedure. Initiatiefnemers presenteren het ontwerp.
September 2014	Bijeenkomst met omwonenden. De zorgen die op 9-7-2013 zijn ingebracht worden besproken. Er zijn verlagingen in het ontwerp aangebracht, waardoor het uitzicht op het omliggende landschap bleef. Dit is met 3D beelden laten zien. Deze bijeenkomst heeft veel onzekerheid bij de buurt weggenomen
27-10-2014	Omgevingsvergunning solarpark de Kwekerij verleend.
2015/2016	Bijeenkomsten met de buurtvertegenwoordiging. De buurt wordt geïnformeerd over de voortgang van het

	zonnepark. Aanpassingen in het ontwerp worden besproken, zoals een teruggang van 8000 naar 7000 zonnepanelen, omdat er voor zonnepanelen met een hoger vermogen wordt gekozen.
April 2016	Start aanleg solarpark de Kwekerij
5-11-2016	Open dag solarpark de Kwekerij
3-6-2017	Opening solarpark de Kwekerij

Tabel 5: Participatie de Kwekerij

In deze paragraaf is de context geschetst van zonnepark Ameland en solarpark de Kwekerij. De volgende paragraaf gaat in op factoren die voor weerstand hebben gezorgd of weerstand hebben voorkomen of verminderd.

4.2 Weerstand

De paragraaf begint met het weergeven van de factoren die in meer of mindere mate hebben gezorgd voor weerstand. Vervolgens worden de manieren waarop weerstand geuit is besproken. Als laatste wordt ingegaan op welke factoren hebben bijgedragen aan het verminderen van weerstand.

4.2.1 Factoren van weerstand

Figuur 8: Factoren van weerstand

In figuur 8 wordt weergegeven welke factoren voor weerstand hebben gezorgd, in welke case ze voor weerstand hebben gezorgd en hoe vaak de betreffende factor genoemd wordt. Hierbij geldt dat de factoren met de grootste lettergrootte door de meeste respondenten genoemd worden. De grootste lettergrootte betekent dat de factor door minstens acht van de tien respondenten genoemd is. De middelste lettergrootte betekent dat tussen de vier en zeven respondenten de factor genoemd hebben. De kleinste lettergrootte houdt in dat de factor door één tot en met drie respondenten genoemd is. Vervolgens worden de verschillende factoren uitgewerkt om weer te geven wat de respondenten over de factoren gezegd hebben.

In figuur 8 zijn de factoren van weerstand geclusterd. Het eerste cluster, linksboven, heeft betrekking op factoren die te maken hebben met het landschap. Rechtsboven zijn de factoren weergegeven die te maken hebben met landgebruik. De factoren linksonder zijn procesmatig van aard. De factoren rechtsonder hebben betrekking op mogelijke overlast die het zonnepark veroorzaakt. Het clusteren van de factoren heeft als doel om op een overzichtelijke manier weer te geven welke factoren een rol spelen. Figuur 8 laat zien dat er zowel overeenkomsten als verschillen zijn in de factoren van weerstand in beide cases. Per case worden de factoren uitgewerkt.

Ameland

In het volgende deel worden de factoren besproken die op Ameland weerstand tegen het zonnepark hebben opgeleverd.

Landschapsfactoren - aantasting landschap

Alle respondenten op Ameland geven aan dat de aantasting van het landschap een factor van weerstand is. De mate waarin dit weerstand oproept, verschilt tussen de respondenten. De AEC geeft

aan dat er rekening gehouden moet worden met de manier waarop het zonnepark in het landschap ingepast wordt, zodat het landschap zo min mogelijk aangetast zal worden.

“want er komt toch wel een beetje oppositie onder de burgers vandaan. Die zeggen: moet je dat nou wel willen, zo'n groot industrieel achtig zonnepark op een toeristisch eiland. Waar mensen komen voor de natuur en het strand en om er even uit te zijn. En toen zeiden we van: ja, dat snappen we. Dat snappen we wel dat je zo denkt. Dus daar willen we wel aan denken, want Ameland moet het hoofdzakelijk van toerisme hebben.” (Johan Kiewiet, voorzitter AEC)

De reactie op de mate waarop het landschap door het zonnepark wordt aangetast verschilt tussen respondenten. De eigenaar van een nabijgelegen groepsaccommodatie vindt dat het uitzicht niet bederft wordt door het zonnepark.

“Ja, precies, dat bedoel ik dus. Nu staat het in mijn achtertuin, maar daar zijn wel andere dingen waar je over kan klagen. Nee, het is niet storend. Het uitzicht bederven, dat is nul” (Sieds Tuinenga, eigenaar groepsaccommodatie de Lange Dunen)

Op Ameland richt deze weerstand zich op het feit dat het zonnepark en de manier van inpassen het open Amelandse landschap aantast. Het zijn vooral de natuurorganisaties waarbij dit weerstand oproept, zoals blijkt uit onderstaande quotes.

“Het neemt de ruimte weg. Je had op het hele eiland meer een noord-zuid openheid. En die dijk heeft dat nou grotendeels weggenomen.” (Yme Brijker, voorzitter vogelwacht Hollum-Ballum)

“Dus daar is een dikke zandwal gemaakt van vijf meter hoog ofzo. Dus ook je hele uitzicht op de duinen is dan weer weg, daar ligt een grote zandwal voor” (Johan Krol, voorzitter natuurwerkgroep Ameland)

Locatie

De factor locatie van het zonnepark heeft directe relatie met de factor aantasting van het landschap, omdat de locatie bepalend is voor welk landschap aangetast wordt. De gemeente Ameland geeft aan dat er burgers waren die zich afvroegen of de locatie wel geschikt was voor een grootschalig zonnepark. De Natuurwerkgroep ageert het sterkst tegen de locatie van het zonnepark. Het stelt dat het zonnepark op de meest open locatie op Ameland ligt, waardoor het een enorme impact op het landschap heeft.

“Je ziet dat dan een bureau komt met argumenten als: het zonnepark, dat past niet in het open polderlandschap op Ameland. En waar legt men hem neer, op het vliegveld. Het meest open stuk van het hele eiland. Dus dat hele argument, daar waren wij het wel mee eens, maar ga dan niet naar het vliegveld toe.” (Johan Krol)

“Maar met name de ruimtelijke plek, dat je daar 10 ha neergooit en een hek en een grote bult zand eromheen. Dat heeft natuurlijk uitstraling op mensen, maar ook voor dieren. En de rest van de vogels eromheen.” (Johan Krol)

Inpassing in het landschap

De inpassing in het landschap is een factor van weerstand. De vogelwacht en vooral de natuurwerkgroep vinden dat de inpassing nogal te wensen over laat. De natuurwerkgroep voegt daar

nog aan toe dat de huidige inpassing ook niet volgens de afspraak is en dat ze de inpassing nog graag willen verbeteren. Hierover zijn gesprekken met de gemeente. De weerstand wat betreft inpassing in het landschap richt zich voornamelijk op twee zaken. Allereerst is er te weinig gedaan aan de inkleding van de zandwal. Daarnaast is de zandwal niet volledig om het zonnepark gelegd, waardoor het zonnepark nog van twee kanten in het zicht ligt.

“En de afscherming is nog steeds beneden alle peil. Twee kanten zijn helemaal niet afgeschermd en wij vinden dat dat wel moet gebeuren. We vinden dat dat niet zo'n mooi gezicht is om een zonnepark vanaf de duinen of de camping te zien liggen. Dus wij zijn nog steeds in gesprek met de gemeente om dat te verbeteren landschappelijk.” (Johan Krol)

“Maar inderdaad, toch wel het idee dat er iets gecreëerd moet worden om het zonnepark uit het zicht te halen. En daarin is de uitvoering wel wat tegengevallen. Het is wel wat speels, maar meer niet.” (Yme Brijker)

Er zijn echter ook partijen die de landschappelijke inpassing goed in orde vinden. Meneer Tuinenga vindt dat door het plaatsen van een zandwal de landschappelijke inpassing goed verzorgd is. Het enige puntje van kritiek daarop is het feit dat de zandwal niet helemaal rondom het zonnepark loopt. De gemeente en de AEC wilden ook dat het zonnepark landschappelijk wordt ingepast. Beide partijen vinden dat dat op de huidige manier voldoende gedaan is, maar er zijn nog wel plannen om daar nog verbetering in aan te brengen.

“Er is daar ruimte genoeg. Dus ook dat was geen probleem. We willen daar ook nog wel wat aan natuur doen. Ook proberen daar wat meer bio diversiteit te krijgen. Ook op het zonnepark zelf. In plaats van grasland.” (Johan Kiewiet)

Omvang

De grootte van het zonnepark was op Ameland een factor van weerstand. Vooral de natuurwerkgroep stelt vragen bij de noodzaak van tien hectare aaneengesloten zonnepark. Volgens de natuurwerkgroep is er onvoldoende gekeken naar de mogelijkheid om het zonneparken op te delen in enkele kleinere parken. De vogelwacht is ook niet blij met de omvang van het zonnepark. Dit heeft ermee te maken dat het zonnepark zich in weidevogelgebied bevindt. Hier wordt in de paragraaf landgebruik dieper op ingegaan. Binnen de AEC was er ook wel enige weerstand tegen de omvang van het zonnepark. Dit heeft geresulteerd in enkele leden die tegen het zonnepark gestemd hebben.

“Nee, het blijft natuurlijk lastig als je 10 ha in een keer neer wil leggen, maar je had er ook voor kunnen kiezen om vier kleinere clusters neer te leggen. Bij elk dorp één. Dat maakt de betrokkenheid van een dorp bij de eigen energievoorziening nog groter dan nu het geval is. Maar dat is misschien een economisch verhaal, want een park in één keer is vast voordeliger dan vier kleine parkjes.” (Johan Krol)

“Er waren wel wat mensen binnen die AEC, die zeiden: moet dat nu, zo'n groot zonnepark. En op die plek.” (Luc van Tiggelen, beleidsmedewerker duurzaamheid gemeente Ameland)

Er is bewust voor de omvang van het zonnepark gekozen. Het zonnepark moet voorzien in de stroombehoefte van alles huishoudens op Ameland. Om daar aan te voldoen is een omvang van tien hectare nodig.

“Nee, we hadden bedacht dat het zonnepark genoeg stroom moest leveren voor alle huishoudens op Ameland, die dus zomer en winter op het eiland zijn. Dus niet recreatiewoningen, ook niet bedrijven. Puur de huishoudens. En daarvoor moet het wel. Het is genoeg voor 1700 huishoudens.” (Johan Kiewiet)

Landgebruik

De factor landgebruik wordt alleen in de Amelandse case als factor van weerstand genoemd. Deze factor is onder te verdelen in twee deelfactoren. De eerste is het opofferen van boerenland. Het opofferen van weidevogelgebied is de tweede deelfactor. Het opofferen van boerenland wordt door vier van de vijf Amelandse respondenten genoemd als factor van weerstand. Dit blijkt ook uit verslaggeving van twee raadsvergaderingen, waar er door de boeren is ingesproken. De LTO Ameland benadrukt hier de noodzaak van de grond op het vliegveld voor de bedrijfsvoering (Persbureau Ameland, 2014)

“Er was één boer, die was faliekant tegen. Die huurde daar ook grond op het vliegveld voor agrarische doeleinden. En die zei: ja dat moet je niet willen, dat gaat ten koste van de boeren en die begon echt oppositie te maken. En die zei van: Ik vind het principieel onjuist dat boerenland wordt opgeofferd aan dat soort industriële zonneparken en dat moet je niet willen”. (Johan Kiewiet)

“En de boeren die zaten er zo in: elke vierkante meter gaat ten koste van agrarische grond en daar zijn we tegen”. (Luc van Tiggelen)

Het opofferen van weidevogelgebied is de tweede factor van weerstand wat betreft landgebruik. Dit bezwaar wordt opgeworpen door de natuurorganisaties op Ameland en dan vooral door de vogelwacht. Achteraf blijkt de invloed van het zonnepark op de weidevogelpopulatie minimaal, aangezien er nog steeds veel weidevogels in het omliggende gebied zitten.

“Ja scholeksters. In de buurt zitten er natuurlijk meer, maar dat wordt dan niet beschreven. Dat was eigenlijk, we vonden het erg jammer dat er een weidevogelgebied verloren ging. En we zaten ook in wat er ging gebeuren met de gebieden ten zuiden en ten westen ervan. Raken we ook alles daar kwijt?” (Yme Brijker)

“Op het vliegveld zelf, de vogels die daar zaten, die zitten er ook nog wel. Want waar het park zelf ligt, daar zat al niet zo bar veel, maar aangrenzend wel. Grutto's, Kievieten en tureluurs en heel veel scholeksters. En dat zit er allemaal nog. Dus wat dat betreft is dat achteraf wel meegevallen.” (Yme Brijker)

“Ook de lokale vogelwacht, want daar broeden weidevogels, heeft daarop bezwaar aangetekend. Maar het [de locatie van het zonnepark] was geen dichtbezet gruttogebied.” (Johan Krol)

Het proces

Factoren van weerstand die procesmatig van aard zijn werden alleen door respondenten van Ameland genoemd. De Vogelwacht Hollum-Ballum en de Natuurwerkgroep Ameland geven gezamenlijk drie procesmatige factoren die tot weerstand hebben geleid. De eerste procesfactor is het niet nakomen van afspraken. De Natuurwerkgroep vindt dat de afspraken met betrekking tot de inpassing niet zijn nagekomen en is nog steeds bezig om dit op een goede manier te regelen. De manier waarop het plasdrasgebied tot stand is gekomen is niet in goede aarde gevallen bij de

Natuurwerkgroep. Het gebied dat hiervoor bestemd was is uiteindelijk kleiner geworden dan vooraf afgesproken. De Vogelwacht geeft aan het te betreuren dat het plasdrasgebied steeds kleiner werd.

“want de aankleding van de omgeving is niet volgens afspraak en is ook maar, wat ons betreft, gedeeltelijk, dus wij zijn nog steeds in gesprek met de gemeente om dat te verbeteren landschappelijk.” (Johan Krol)

“Ja, wij zijn daar wel bij betrokken. Ook de vogelwacht wel, maar daar kom je alleen maar gefrustreerd weg, want er wordt alleen maar beknibbeld op de omvang en uiteindelijk ligt er een heel klein stukje, wat helemaal niet plas dras is. Ja er zal nu wat water staan in de winter, maar in de zomer is het hartstikke droog. Dus daar gaat nooit een grutto komen. Dus dat is voor de bühne.” (Johan Krol)

Transparantie is de volgende procesmatige factor die voor weerstand heeft gezorgd. De Natuurwerkgroep had vooral moeite met de manier waarop de locatiekeuze gedaan is. Het gevoel leeft dat andere locaties niet serieus zijn overwogen. Daarnaast vindt de Natuurwerkgroep dat de manier waarop de landschappelijke inpassing gepresenteerd is niet eerlijk. Het is volgens hen nergens op gebaseerd.

“De keuze van de locatie, dat vonden we niet geweldig en ook niet heel transparant. Je ziet dat dan een bureau komt met argumenten als: het zonnepark, dat past niet in het open polderlandschap op Ameland. En waar legt men hem neer, op het vliegveld. Er zit natuurlijk wat anders achter. Dat vliegveld, die grond was van de gemeente, dus dan hoeft men geen boerenland te kopen, maar het is een beetje een flauwekul argument om het park op die plek te krijgen.” (Johan Krol)

“En er komt een zandwal voor te liggen, waar dan struweel van wilde liguster gaat groeien, Dat is allemaal compleet ecologische onzin. Maar als je daar iets van zegt dan lachen ze je compleet uit. Je krijgt geen poot aan de grond, maar dat is gewoon wat geknipt en geplakt uit hier en daar een rapportje” (Johan Krol)

Zowel de Natuurwerkgroep als de vogelwacht was graag vooraf meer betrokken geweest bij de plannen van het zonnepark. Ze hebben het idee dat er vooraf beter gekeken had kunnen worden naar de inpassing van het zonnepark. De Natuurwerkgroep geeft daarbij aan dat ze graag eerder bij de plannen betrokken waren geraakt. De vogelwacht heeft jaarlijks een overleg met de gemeente over het gebruik van het vliegveld. Daar hadden ze graag gehoord dat er plannen waren voor een zonnepark op het vliegveld en hoe deze planner eruit zagen. De Vogelwacht had graag eerder haar zorgen over de gevolgen voor de weidevogels geuit.

“Nou, er zal vast iets over gezegd zijn, maar wij waren daar in ieder geval niet inhoudelijk bij betrokken vanaf het begin. Dus we proberen dat het liefst in een vroeg stadium bij te schaven en nu proberen we dat achteraf te doen. Vooraf had ik daar ook wel wat beter naar willen kijken inhoudelijk.” (Johan Krol)

“Ja, dan had je in ieder geval je bezwaren al aan kunnen geven. Nee, maar dat heeft wel een beetje gestoken. We hadden keurig dat overleg en toen was dat opeen voorbij.” (Yme Brijker)

Overlast

Op Ameland is schittering de enige zorg die door respondenten genoemd wordt. De angst bestond dat er door reflectie hinder ondervonden zou worden van zonlicht dat door de zonnepanelen weerkaatst zou worden.

“De schittering, dat was de enige zorg. Maar dat is 100% meegevallen.” (Sieds Tuinenga)

Hengelo

In het volgende deel worden de factoren besproken die op Ameland weerstand tegen het zonnepark hebben opgeleverd.

Landschapsfactoren - aantasting landschap

In Hengelo waren buurtbewoners vooral bang dat ze vanuit huis geen uitzicht meer zouden hebben op het Achterhoekse landschap. Er was vooral sprake van angst dat het zonnepark het uitzicht op het Achterhoekse landschap zou bederven. Het is bij ‘angst voor’ gebleven, omdat er in het ontwerp van het zonnepark rekening is gehouden met het uitzicht op het omliggende landschap. In de paragraaf over het voorkomen van weerstand wordt dieper ingegaan op de manier waarop hier rekening mee is gehouden in het ontwerp.

“Die waren ook bang dat het vol komt te liggen met panelen, waardoor het hele landschap wordt verstoord”. (Nico Wissing, landschapsarchitect solarpark de Kwekerij)

“Ja, de allereerste bezwaren waren vooral hoe dat eruit zou komen te zien vanaf ons, toen nog, nieuwe huis. Kijken we daar echt alleen op die panelen uit en is er verder niet veel te zien”. (Janna van Gog, buurtvertegenwoordiging nieuwbouw)

Locatie

In Hengelo is locatie een minder grote factor van weerstand geweest. Eén buurtbewoonster vroeg zich af of een zonnepark vlak naast een woonwijk wel de meest geschikte locatie is. Nadat duidelijk werd dat er geen veld met alleen maar zonnepanelen zou komen, was de locatie geen probleem meer.

“het was meer dat ik dacht van: hoe mooi is dat nou, om dat zo pal aan een woonwijk te hebben. Waarom moet dat zo pal aan ons dorp. Kan dat niet ergens anders. Er is hier in de Achterhoek ruimte genoeg, kan dat niet een kilometer van het dorp af. Dat was een beetje de gedachte.” (Janna van Gog)

Overlast

In Hengelo was schittering een voornamelijk zorg die door buurtbewoners is ingebracht. Dit blijkt zowel uit de interviews met buurtbewoners, als uit interviews met de initiatiefnemer, gemeente Bronckhorst en de landschapsarchitect. Achteraf geven de buurtbewoners aan dat de zorg ongegrond is en er geen sprake van schittering is.

“Zo stelde ik me dat voor. Als de zon dan een beetje beroerd staat dan spiegelt dat misschien wel in de richting van je huis. Dat de zon erop weerkaatst.” (Janna van Gog)

“Er waren geen bezwaren ofzo, maar meer bang dat het zou schitteren” (Roelof van Gijssel)

Angst voor vernieling, diefstal en parkeerproblemen zijn door respondenten uit Hengelo genoemd als zorgen.

“En toen zeiden mensen, het wordt misschien vernield. Allerlei dat soort dingen, dat het diefstalgevoelig is” (Nico Wissing)

“En dus, wat gaat het betekenen, krijgen we er overlast van, bijvoorbeeld door de hoeveelheid toeschouwers of kijkers, zijn er parkeerproblemen, vandalisme, wie gaat het beheren. Dat soort dingen, daar waren mensen best wel een beetje ongerust over.” (Roelof van Gijssel)

4.2.2 Voorkomen van weerstand

Uit de interviews komen verschillende methoden naar voren die volgens de respondenten hebben bijgedragen aan het verminderen van weerstand. Figuur 9 geeft een overzicht van de genoemde methoden en geeft aan in welke case dit naar voren kwam en door hoeveel respondenten dit genoemd is. De methoden om weerstand te verminderen zijn geclusterd in drie groepen om ze op een overzichtelijke manier te kunnen presenteren. De factoren linksboven in figuur hebben betrekking op de manier van inpassen. De factoren rechtsboven zijn economische factoren. De factoren onderin figuur 9 hebben betrekking tot factoren die in de literatuur als proces gerelateerd worden omschreven. De grootste lettergrootte betekent dat de factor door meer acht of meer respondenten is genoemd. De middelste lettergrootte betekent dat tussen de vier en zeven respondenten de factor genoemd hebben. De kleinste lettergrootte betekent dat de factor door één tot en met drie respondenten is genoemd.

Figuur 9: Voorkomen van weerstand

Ameland

In deze paragraaf worden methoden weergegeven die een bijdrage hebben geleverd aan het verminderen of voorkomen van weerstand op Ameland.

Inpassing

Op Ameland geven de initiatiefnemers aan dat de manier van inpassing in het landschap ervoor moest zorgen dat er geen weerstand tegen de plannen ontstond. De AEC vindt dat het plaatsen van

de aardewal bij heeft gedragen aan het verminderen van weerstand. De gemeente geeft aan dat de natuurcompensatie bij heeft gedragen aan het verminderen van weerstand.

“Ja, de inpassing heeft weerstand omgebogen. Er is ook een stukje natuurcompensatie gekomen. Een plasdras gebiedje en dat eist de provincie ook meestal.” (Johan Kiewiet)

“En ook doordat we hebben gezegd tegen die natuurorganisaties: zeg maar hoe het eruit moet zien. Daar hebben we ook heel veel goodwill gekweekt. Zij dachten van tevoren: Dan gaat de gemeente weer zeggen hoe we dat moeten doen. Dat hebben we dus helemaal niet gezegd.” (Luc van Tiggelen)

Belangenorganisaties en burgers zijn verdeeld over de rol die de inpassing heeft gespeeld bij het voorkomen van weerstand. De heer Tuinenga vindt dat de inpassing bijvoorbeeld goed gelukt is. De aardewal had alleen volledig om het zonnepark gelegd moeten worden.

“En dat komt omdat de plannen goed zijn gemaakt en er een dijk omheen is. Er zit een mooie wal omheen, maar dat had helemaal moeten, zodat je ook vanaf de Strandweg Ballum er niet naar kan kijken en ook vanaf de duinen niet.” (Sieds Tuinenga)

De vogelwacht vindt het goed dat het zonnepark uit het zicht is onttrokken, maar de inpassing in het landschap en de manier waarop de aardewal weg zou moeten vallen tegen de duinen vallen tegen. De Natuurwerkgroep is hier nog stilliger in en stelt dat de landschappelijk inpassing niet goed is gedaan en dat daar nog verbetering in aangebracht dient te worden.

“Maar inderdaad, toch wel het idee dat er iets gecreëerd moet worden om het zonnepark uit het zicht te halen. En daarin is de uitvoering wel wat tegengevallen. Het is wel wat speels, maar meer niet.” (Yme Brijker)

“Dus daar is een dikke zandwal gemaakt van vijf meter hoog ofzo. Dus ook je hele uitzicht op de duinen is dan weer weg, daar ligt een grote zandwal voor. Dat sluit niet aan bij de horizon zoals die kan zijn, dus dat kan wel beter.” (Johan Krol)

Economische factoren

Het stimuleren van de lokale economie wordt in de Amelandse case genoemd als factor die weerstand heeft verminderd of moest verminderen. De AEC vond dat heel erg belangrijk. De heer Tuinenga vindt het ook belangrijk om lokale bedrijven te betrekken in de realisatie van het zonnepark.

“als je zoiets hier doet, moet je de Amelander installatiebedrijven voorrang geven. Plaatselijke installateurs zijn betrokken geweest bij het zonnepark.” (Sieds Tuinenga)

Het zonnepark op Ameland is op land gerealiseerd dat door boeren werd gepacht. Deze boeren zijn uitgekocht of hebben een vervangend stuk land gekregen. Dit heeft volgens Luc van Tiggelen gezorgd dat de weerstand van boeren verminderde.

“Ja, die heeft nu een groter stuk. Nou, prima. Die anderen hoefde dat niet meer. Die kozen toch voor het geld. Prima, iedereen blij.” (Luc van Tiggelen)

Voor de AEC en de gemeente Ameland was het belangrijk dat de Amelandse bevolking financieel mee kon profiteren van het zonnepark. Financiële participatie draagt volgens de AEC bij aan het creëren van draagvlak.

“En toen dacht ik van: ja dat is eigenlijk wel de manier. Coöperaties en dan participeren zodat ze een beetje mede eigenaar worden en dan gaan ze er heel anders naar kijken als dat je alleen de buitenlander bent.” (Johan Kiewiet)

Procesfactoren - zorgen serieus nemen

Het serieus nemen van zorgen van burgers is volgens de AEC en de gemeente Ameland belangrijk geweest. Het heeft ervoor gezorgd dat er daardoor weerstand is voorkomen of verminderd. Volgens de AEC zijn veel zorgen ‘angst voor het onbekende’. De AEC is daarom veel met mensen in gesprek geweest om deze zorgen weg te nemen.

“Dus dat soort fabels of onwetendheid moet je eruit praten. Ik zeg altijd: er was wel een hoop angst voor het onbekende.” (Johan Kiewiet)

“Je moet de mensen wel serieus nemen. En dat hebben we ook echt gedaan. Dus dat heeft wel heel veel kou uit de lucht gehaald.”

Communicatie

Transparant en vroegtijdig communiceren wordt door respondenten genoemd als een factor die weerstand heeft verminderd en voorkomen. De AEC en de gemeente geven allebei aan dat er bewust gekozen is om vroegtijdig en transparant te communiceren. Uit ‘het proces’ in paragraaf 7.2.1. blijkt al dat de natuurgroepen deels een andere lezing hebben wat betreft het tijdstip van communiceren. De vogelwacht vindt de communicatie over het algemeen wel transparant. Hoewel dit in het beginstadium wel beter had gekund.

“Ja, dat [communicatie] is heel belangrijk. Je moet de mensen niet overvallen met een idee van: wat zijn ze daar nou aan het doen. Het is vanaf het begin meegenomen. En met name natuurlijk door de energiecoöperatie, hebben we dat vanaf het begin gezegd.” (Johan Kiewiet)

“Als je rapporten wilde bekijken of iets anders wilde bekijken, dan kon je op het gemeentehuis terecht en dan kon je alle stukken inzien. Als je wat wilde laten kopiëren,, dan kon dat allemaal. Dus daar is niets mis mee.” (Yme Brijker)

Informatie en inloopavonden

Op Ameland zijn er informatie en inloopavonden van de gemeente geweest. Daarnaast heeft de AEC haar leden in de ledenvergadering laten stemmen over het meedoen aan het zonnepark.

“We hebben een informatieavond gehouden. Daar konden burgers wat inbrengen.” (Luc van Tiggelen)

“Maar dat hebben we samen met de gemeente gedaan. Maar daar hebben we natuurlijk ook onze ledenvergadering voor. Onze leden konden daarin meebeslissen. Onze leden konden er ook tegen zijn. Dat ze zeggen: hier moeten we niet instappen. Dan hadden we gezegd, dan doen we niet mee. De leden zijn de baas.” (Johan Kiewiet)

Project door lokale mensen

Het zonnepark is mede door lokale mensen gerealiseerd. De betrokkenheid van de AEC en de gemeente Ameland is belangrijk geweest voor het verminderen van weerstand.

“En vertrouwen hebben in de persoon, dus ik ben nou een beetje het boegbeeld van de energiecoöperatie.” (Johan Kiewiet)

De Natuurwerkgroep Ameland bevestigt het belang van lokale mensen die verantwoordelijk zijn voor het zonnepark. De communicatie is makkelijker met lokale mensen dan met mensen van buitenaf. Bovendien zijn de verantwoordelijken achteraf nog aanspreekbaar, waardoor het makkelijker wordt om zaken achteraf nog te verbeteren. De gesprekken over het verbeteren van de landschappelijke inpassing zijn hier een voorbeeld van.

“Op zich is het natuurlijk wel mooi dat een lokale gemeente en een energie coöperatie is met lokale mensen. Dus je kan nog steeds de mensen die erbij betrokken zijn en er verantwoordelijk voor zijn, die kan je gewoon rechtstreeks aanspreken. Dus dat is wel een voordeel.” (Johan Krol)

Mening kenbaar maken in ruimtelijke procedure

Op Ameland hebben onder andere de Vogelwacht en de Natuurwerkgroep ingesproken in de raadsvergadering. De Natuurwerkgroep vindt dat ze hier niet serieus zijn genomen. De Vogelwacht daarentegen geeft aan dat er voldoende mogelijkheden waren om hun stem te laten horen.

“In zo'n procedure zijn er mogelijkheden om je mening kenbaar te maken. Denk aan het inspreken in vergaderingen, bezwaarschrift, meedenken in het plasdras. Dus ik denk dat er niet veel meer mogelijk is.” (Yme Brijker)

Hengelo

In deze paragraaf worden methoden weergegeven die een bijdrage hebben geleverd aan het verminderen of voorkomen van weerstand in Hengelo.

Inpassing

In Hengelo geven vier respondenten aan dat de inpassing in het landschap bij heeft moeten dragen aan het verminderen van weerstand. De projectleider van het solarpark de Kwekerij geeft aan dat de manier waarop het zonnepark is ingepast de belangrijkste reden is dat er geen weerstand is tegen het zonnepark. Voor de gemeente Bronckhorst was de inpassing het landschap ook een belangrijke manier om te zorgen dat er geen weerstand tegen het plan zou ontstaan. De landschapsarchitect benadrukt het belang van een goede landschappelijke inpassing ook in het kader van het creëren van draagvlak

“Dat [de inpassing] is juist de reden geweest dat er geen bezwaren waren.” (Gaby Koenders)

“Maar je ziet gewoon dat het draagvlak in de buurt groter wordt [als je het zonnepark integreert in het landschap] en dat mensen daar trots op worden en dat ze ook snappen dat die nieuwe energie en die nieuwe stappen vooruit, dat die er gewoon moeten komen.” (Nico Wissing)

Buurtbewoners rondom solarpark de Kwekerij geven ook aan dat de inpassing in het landschap ervoor gezorgd heeft dat er draagvlak is gekomen.

“Maar nogmaals, eigenlijk was ik vrij snel om toen ik het wat meer duidelijke en zoals het geworden is ontwerp van het park zag, waaruit bleek dat er echt leuke dingen verzonnen zijn om het een leuk park te maken.” (Janna van Gog)

“Voor de buurt is het eigenlijk een leuk park om in te wandelen en zijn die zonnepanelen eigenlijk bijna bijzaak. Daar kan je gewoon leuk tussendoor wandelen en doorheen wandelen. Dus dat is heel anders dan een weiland met zonnepanelen.” (Janna van Gog)

Zoals blijkt uit de bovenstaande quotes is de inpassing van solarpark de Kwekerij direct verbonden met het feit dat het een meerwaarde voor de buurt creëert. Dat het park ook als recreatie en wandelplek kan worden gebruikt draagt daar aan bij. Daarnaast wordt de ontwikkeling van natuur als meerwaarde gezien en draagt het daardoor bij aan het verminderen van weerstand.

“Dat was eigenlijk ook duidelijk een wens dat mensen het kunnen beleven. Niet een groot hekwerk erom hebt staan, maar dat je er ook doorheen kan wandelen. Een soort recreatiepark, echt een landschap” (Erik Mol)

“Daarnaast is het hele project heel erg biodiversiteit versterkend opgezet en heeft een nauwe relatie met de buurt Dus de aversie tegen het zonnepark was in dit geval helemaal nul.” (Nico Wissing)

Economische factoren

Bij de realisatie van solarpark zijn ook lokale bedrijven betrokken bij de realisatie (van Haaren, 2016), wat volgens Nico Wissing ook heel belangrijk is voor het krijgen van draagvlak.

“En dat wordt gebouwd door mensen die geen relatie met die streek hebben. Dan ben je in mijn beleving al heel fout bezig. [...] Terwijl er in de buurt het trots zijn niet wordt aangesproken.” (Nico Wissing)

De leden van de buurtvertegenwoordiging geven aan dat de mogelijkheid om stroom van het zonnepark te krijgen gewaardeerd wordt.

“Ik vind dat een heel mooi idee dat als het zonnetje schijnt dat ik denk: dat is mijn stroom. Dat geeft een zekere betrokkenheid.” (Janna van Gog)

Procesfactoren - zorgen serieus nemen

In Hengelo geven zowel de initiatiefnemer, de gemeente als buurtbewoners aan dat het serieus nemen van zorgen belangrijk geweest is in het voorkomen van weerstand. Buurtbewoners zijn op verschillende manieren serieus genomen. De initiatiefnemers hebben bijvoorbeeld zonnepanelen in de tuin van buurtbewoners gelegd om te laten zien dat er van schittering geen sprake is. Daarnaast zijn er beelden gemaakt om het uitzicht op het landschap te laten zien.

“Leg ze maar een poosje in de tuin neer, dan zie je dat het niet schittert. Ik heb laten zien, ik heb allemaal 3d beelden laten maken en door die 3d beelden werd het visueel hoe het uitzicht werd vanuit hun kamerraam. Dat ze dus helemaal niet op een plaat zonnepanelen, maar juist op een parkje keken.” (Gaby Koenders)

“En bij een horecagelegenheid is toen een bijeenkomst geweest een paar maanden later. En daar hebben ze een mooie agenda gemaakt met de problemen die al opgeworpen waren. Daar is dus eigenlijk een heleboel onzekerheid weggenomen.” (Roelof van Gijssel)

Communicatie

De initiatiefnemers, gemeente en de landschapsarchitect geven in de Hengelose case aan dat het belangrijk is om transparant en vroegtijdig te communiceren.

“Dus, in de communicatie, wij hebben gelijk gezegd: we willen een park voor Hengelo maken, maar dan hebben we ook jullie hulp nodig en jullie ondersteuning. Dat is eigenlijk vanaf het begin een communicatievisie geweest.”
(Gaby Koenders)

Buurtbewoners geven aan dat de manier van communiceren van de initiatiefnemers als prettig is ervaren. Duidelijkheid over wat er gaat gebeuren wordt als belangrijk ervaren. De onderstaande quote van Janna van Gog laat dit ook goed zien.

“Ja, en duidelijk. Er is bijvoorbeeld toen ze gingen heien om de palen waarop de zonnepanelen vastgemaakt moesten worden, toen dat eraan stond te komen is dat wederom huis aan huis gecommuniceerd en daarbij zaten dan oordopjes. Wat ik een heel leuk gebaar vond, van sorry, het kan wat geluidsoverlast gaan geven, het duurt zolang. Dat werd duidelijk gecommuniceerd. Dat was heel prettig.”
(Janna van Gog)

Informatie en inloopavonden

In Hengelo geven de initiatiefnemer en de gemeente beide aan dat het houden informatie en inloopavonden belangrijk is voor het krijgen van draagvlak.

“Maar we hebben wel heel veel avonden op het gemeentehuis, inloopavonden. En als er dan vragen waren, dan kwamen we daar ook altijd met die mensen op terug. [...] Er is dus gewoon heel veel draagvlak in de buurt gecreëerd.” (Gaby Koenders)

“Dat [een inloopavond] is essentieel om het draagvlak goed te krijgen.” (Erik Mol)

Buurtbewoners in Hengelo geven aan dat er op de informatie en inloopavonden direct gereageerd werd op de zorgen die geuit werden door de buurt. Daarnaast werden de buurtbewoners in de watten gelegd op de informatie en inloopavonden, wat als positief ervaren werd,

“Daar hebben ze ons heel goed onthaald. Ze hebben ons lekker een drankje gegeven, bitterballetje erbij. Hoe dat dan moet, dat helpt. Zulk soort dingen helpen. Van die kleine dingetjes.” (Roelof van Gijssel)

Project door lokale mensen

De initiatiefnemer van solarpark de Kwekerij denkt dat het belangrijk is dat ze bekend is in Hengelo. Volgens haar is dat een factor geweest die voor meer draagvlak heeft gezorgd. Daarnaast is Nico Wissing een bekende in de Achterhoek. Volgens hem heeft dat een positieve impact op het draagvlak voor de plannen gehad.

“Want we hebben ook wel heel veel geluk gehad met de buurt in Hengelo. Allereerst omdat mensen mij al kenden vanuit de winkel die ik had en omdat ik in de ondernemersvereniging had gezeten.” (Gaby Koenders)

“En eerst was er scepsis, maar daarna sloeg het om. Eerst gingen ze erin geloven en dan moet ik me niet op de borst kloppen, maar het helpt wel. Ik heb in de

Achterhoek een aardige naam over hetgeen dat ik doe, dat ze dat ook wel weten dat er geen potje van gemaakt wordt.” (Nico Wissing)

Mijlpalen gezamenlijk vieren

In Hengelo wordt de buurt veel betrokken bij mijlpalen in de aanleg van het zonnepark. De initiatiefnemer organiseert bij zulke momenten wat en nodigt de buurt dan uit om dit gezamenlijk te vieren.

“En heel veel viermomenten. De eerste schop in de grond. De eerste dit, de eerste dat. Dus elke keer die buurt, en dan hadden we elke keer wel iets leuks als een friettent erbij of een of andere spreker of een of ander lekker soepje. Er was altijd wel iets om de mensen te trekken om naar het park heen te komen.” (Gaby Koenders)

Door de buurtbewoners wordt deze betrokkenheid op prijs gesteld. Het zorgt ervoor dat de buurtbewoners een goed gevoel over het solarpark krijgen en creëert saamhorigheid in de buurt.

“Maar wat denk ik voor de buurtparticipatie belangrijk is geweest, is dat ze behoorlijk veel werk hebben gemaakt van de officiële opening van het park.” (Janna van Gog)

“En dan is er nog een open dag in het najaar, dus ze doen best wel veel om de bevolking erbij te betrekken.”

Overeenkomst met de buurt sluiten

In Hengelo is er een overeenkomst tussen de initiatiefnemers en de buurt gesloten. In deze overeenkomst staan de rechten en plichten van beide partijen genoemd. De initiatiefnemers willen hiermee aangeven dat ze de buurt serieus nemen. Er staat onder andere in dat de buurt toestemming moet geven als er evenementen in het solarpark gehouden gaan worden. De gemeente Bronckhorst geeft hierbij aan dat het vertrouwen geeft dat er een overeenkomst tussen de initiatiefnemer en de buurt is.

“Maar de buurt kan dat echt tegenhouden. En terecht. Het is hun buurt.” (Gaby Koenders)

De buurtvertegenwoordiging geeft aan dat de overeenkomst voor vertrouwen van de buurt zorgt. Het toont de buurt dat ze serieus genomen worden. En dat er niet zomaar van alles aangepast kan worden zonder de buurt daarin te betrekken.

“En dat scheidt wel vertrouwen natuurlijk, dat de mensen het wel serieus nemen. Maar goed, dit is dus allemaal afgedekt in de overeenkomst” (Roelof van Gijssel)

De factoren die voor weerstand hebben gezorgd of weerstand hebben verminderd of voorkomen zijn in deze paragraaf weergegeven en geanalyseerd. In de volgende paragraaf wordt een analyse gegeven van het participatieproces in beide cases.

4.3 Participatie

Achtereenvolgens wordt er in deze paragraaf ingegaan op de redenen die initiatiefnemers en gemeenten geven voor publieke participatie, op welke manier participatie heeft plaatsgevonden en wat het resultaat van participatie is.

4.3.1 Reden participatie

In deze paragraaf wordt weergegeven welke redenen initiatiefnemers en gemeente geven voor burgerparticipatie. Er worden verschillende redenen gegeven voor burgerparticipatie. Het varieert van het voorkomen van bestuursrechtelijke procedures tot burgers een stem geven en draagvlak creëren. De verschillende redenen worden per case weergegeven in deze paragraaf.

Ameland

Op Ameland worden er verschillende redenen genoemd voor burgerparticipatie. De eerste reden heeft te maken met financiële participatie. Zowel de AEC en de gemeente Ameland vinden het belangrijk dat burgers van Ameland de mogelijkheid krijgen om financieel beter te worden van het zonnepark op het eiland. Als tweede wordt aangegeven dat het creëren van draagvlak een belangrijke reden is om burgers te laten participeren.

“maar op een gegeven moment stemt wel de meerderheid voor en dan zeggen we van: nu gaat het door. En die drempel moet je gewoon wel inbouwen, anders kan er niks meer doorgaan. Maar je hebt ze wel een stem gegeven en dat is voor hun gevoel, ze hebben dan niet hun zin gekregen, maar ze hebben wel de gelegenheid gehad om echt mee te doen en mee te stemmen. Van ik heb het proberen tegen te houden, dat is mij niet gelukt, maar ik heb het wel kunnen doen.” (Johan Kiewiet)

“En ook doordat we hebben gezegd tegen die natuurorganisaties: zeg maar hoe het eruit moet zien. Daar hebben we ook heel veel goodwill gekweekt.” (Luc van Tiggelen)

Voor de AEC heeft participatie ervoor gezorgd dat het duidelijk wordt wat er onder burgers leeft. Dit zorgt ervoor dat hier makkelijker op te sturen is.

“En je wil weten wat er onder die burgers leeft. En door ze een stem te geven krijg je dat te horen. En soms is dat helemaal gebaseerd op verkeerde feiten en kan je dat ook proberen te corrigeren van: dat klopt niet wat je hier zegt, want enzovoort enzovoort enzovoort.” (Johan Kiewiet)

Participatie maakt deel uit van ruimtelijke procedures. De wettelijke noodzaak om burgers de ruimte te geven om in te spreken en zienswijzen in te dienen zijn voor de gemeente een reden om participatie een rol te laten spelen.

“Bij ons kan je wel inspreken, maar dan is dat over de ruimtelijke procedure.” (Luc van Tiggelen)

Hengelo

Het krijgen van draagvlak wordt in Hengelo, net als op Ameland, als belangrijke reden gezien om burgers te betrekken bij het realiseren van het zonnepark. Zowel de initiatiefnemer als de gemeente Bronckhorst noemen dit als reden. Draagvlak zorgt er uiteindelijk voor dat er geen weerstand tegen het zonnepark ontstaat. Nico Wissing geeft ook aan dat het krijgen van draagvlak een belangrijke reden is om burgers te betrekken. Hij geeft aan dat veel weerstand ontstaat door onzekerheid. Participatie kan helpen deze onzekerheid weg te nemen, waardoor de weerstand ook verdwijnt

“Dus je wil eigenlijk dat het geïntegreerd gaat worden en daarmee ook wat meer draagvlak en meer betrokkenheid krijgt. Want als je die kunt bewerkstelligen, dan krijg je misschien daarin meer kans van slagen. Dus vooral de participatie is daarin belangrijk, de communicatie dus ook uiteindelijk.” (Erik Mol)

De initiatiefnemer geeft daarnaast dat het betrekken van burgers ervoor zorgt dat bestuursrechtelijke procedures voorkomen worden. Dit bespaart uiteindelijk veel tijd en geld. Daarnaast draagt het bij aan het besef dat de energietransitie noodzakelijk is, wat uiteindelijk ook meer draagvlak voor het zonnepark op moet leveren.

“Dus zij kunnen het je heel erg lastig maken en uiteindelijk zelfs zorgen dat het niet gaat gebeuren.” (Gaby Koenders)

De gemeente Bronckhorst ziet participatie van burgers als een belangrijke manier om de gaten die er door de terugtrekkende overheid ontstaan op te vullen. Daarnaast maakt het deel uit van de ruimtelijke procedure, waardoor het ook verplicht is.

4.3.2 Manier van participatie?

Burgerparticipatie heeft op verschillende momenten en op verschillende manieren een rol gespeeld in beide cases. In deze paragraaf worden deze momenten en manieren per case uitgewerkt.

Ameland

Op Ameland hebben de AEC en de gemeente een belangrijke rol gespeeld in het participatieproces. De AEC heeft zorg gedragen voor de communicatie naar buiten toe en heeft geprobeerd het draagvlak onder burgers te regelen. De gemeente was verantwoordelijk voor de ruimtelijke procedure en de inrichting van de landschappelijke inpassing en natuurontwikkeling. In deze paragraaf wordt daarom een overzicht gegeven van de manieren waarop de AEC en de gemeente burgers en belangenorganisaties betrokken hebben bij de realisatie van het zonnepark

Eind 2012 worden de eerste plannen over de mogelijke komst van een zonnepark gepresenteerd. Dit gebeurt zowel binnen de AEC als de gemeenteraad. Dit is de eerste keer dat eilandbewoners te horen krijgen over de plannen voor het realiseren van een zonnepark. In april 2014 is de eerste keer dat burgers kunnen inspreken in de raadsvergadering en hun zorgen kunnen uiten. Uiteindelijk keurt de gemeenteraad de voorgestelde locatie unaniem goed. De leden van de AEC stemmen rond deze tijd in met de deelname van de energie coöperatie aan het zonnepark. Er wordt hier nog wel het voorbehoud gemaakt dat de toestemming op basis van voorlopige financiële cijfers. Op basis van definitieve cijfers wordt er later definitief besloten. In mei 2014 is de eerste informatieavond over het zonnepark waar de AEC, de gemeente Ameland en Eneco de plannen presenteren. Burgers stellen hier onder andere vragen over de manier waarop er financieel geparticipeerd kan worden en hoe het zonnepark landschappelijk ingepast wordt.

In juni en juli ligt de ontwerp-omgevingsvergunning ter inzage. Hierop zijn 13 zienswijzen ingediend, onder andere door de Vogelwacht Hollum-Ballum en de Natuurwerkgroep. De ingediende zienswijzen hebben onder andere betrekking op de landschappelijke inpassing, natuurcompensatie, verlies van weidevogelgebied en het verlies aan landbouwgrond. De gemeente reageert hierop door te stellen dat de landschappelijke inpassing zorgvuldig gedaan wordt en het zonnepark uit het zicht onttrokken wordt. Wat betreft de natuurcompensatie is aangegeven dat het voorstel van de vogelwachten om mee te denken gewaardeerd. Wat betreft het weidevogelgebied stelt de gemeente dat de weidevogeldichtheden op de locatie van het zonnepark niet groot zijn. Daarnaast zijn vogels mobiel en kunnen ze verderop broeden. De gemeente deelt de mening dat er landbouwgrond aan het totale areaal wordt onttrokken, maar dat de gronden alleen gebruikt worden ten behoeve van de

mestboekhouding. Daarnaast hebben de gronden planologisch gezien de bestemming 'vliegveld', waardoor er slechts sprake is van agrarisch medegebruik.

Halverwege augustus 2014 hebben vijf van de dertien bezwaarmakers ingesproken in de raadsvergadering. De bezwaren die via de zienswijzen zijn ingediend zijn hier nogmaals ter tafel gekomen. De gemeenteraad deelt deze bezwaren niet, getuige het afgeven van een omgevingsvergunning eind augustus 2014.

Vanaf begin 2015 zijn er bijeenkomsten om de natuurontwikkeling en landschappelijke inpassing op orde te maken. Hier zijn onder andere de vogelwacht en natuurwerkgroep bij aanwezig geweest. Er wordt in deze bijeenkomsten gezamenlijk een plan gemaakt om de inpassing en natuurontwikkeling zo goed mogelijk vorm te geven. In mei hebben de leden van de AEC definitief ingestemd met de participatie in het zonnepark. Eind augustus 2015 is er een tweede informatiebijeenkomst georganiseerd over de bouw van het zonnepark. Burgers zijn hier geïnformeerd over welke werkzaamheden er verricht gaan worden en hoe het zonnepark er precies uit komt te zien. Daarnaast is er informatie gegeven over de manier waarop er obligaties gekocht konden worden.

Hengelo

De initiatiefnemer heeft een groot deel van het participatieproces in Hengelo op zich genomen. De gemeente Bronckhorst heeft een bijeenkomst georganiseerd waar de vergunningsprocedure uitgelegd wordt.

Het eerste participatiemoment is een informatieavond waar de initiatiefnemer en landschapsarchitect de plannen voor de realisatie van een zonnepark te presenteren. Omwonenden zijn persoonlijk uitgenodigd voor deze informatieavond. De informatieavond stond ook in het teken van het stellen van vragen over de plannen. Hier zijn de eerste zorgen van buurtbewoners geuit. Er waren onder andere zorgen over de invloed op het uitzicht op de omliggende landschap, parkeerproblemen en mogelijke schittering van de zonnepanelen.

Na deze informatieavond heeft de gemeente Bronckhorst een tweetal bijeenkomsten georganiseerd waar belangstellenden meer informatie konden krijgen over de ruimtelijke procedure die doorlopen moet worden om het zonnepark te realiseren. De initiatiefnemers waren hierbij ook aanwezig om nogmaals de plannen te presenteren.

Na aanleiding van de geuite zorgen op de eerste informatieavond is er een informatiebijeenkomst georganiseerd met buurtbewoners die om het zonnepark wonen. Hier zijn de vernieuwde ontwerpen van het zonnepark gepresenteerd, waar de zorgen van de buurtbewoners zijn meegenomen. Dit heeft er onder andere in geresulteerd dat er verlagingen in het ontwerp zijn aangebracht. Daarnaast zijn er wallen in het ontwerp geplaatst die ervoor zorgen dat de zonnepanelen niet te zien zijn. Dit is met behulp van 3D beelden laten zien. Naar aanleiding van deze bijeenkomst is er besloten om een buurtvertegenwoordiging op te richten die zorgt voor het contact tussen de buurt en de initiatiefnemers. Daarnaast is er besloten om een overeenkomst tussen de buurt en de initiatiefnemers te sluiten. Hierin staan de rechten en plichten van beide partijen beschreven.

In de jaren 2014 en 2015 zijn er bijeenkomsten tussen de initiatiefnemer en de buurtvertegenwoordiging geweest. Deze bijeenkomsten hadden als doel om de buurt op de hoogte te houden van de recente ontwikkelingen. In een van deze bijeenkomsten is door de initiatiefnemer voorgesteld om een uitkijktoren aan het plan toe te voegen. De bewoners van de nieuwbouwwijk vonden dit geen goed idee. Dit plan is daardoor niet doorgegaan.

4.3.3 Resultaat van participatie

Wat is volgens initiatiefnemers het resultaat van participatie. En volgens de gemeente. Wat zeggen burgers/natuurorganisaties hierover?

Ameland

De AEC en de gemeente denken dat het betrekken van burgers bij het zonnepark voor draagvlak gezorgd heeft. Burgers in een vroeg stadium betrekken is daar een belangrijke voorwaarde voor. Daarvoor moeten plannen op tijd gecommuniceerd worden, zodat burgers niet voor een voldongen feit komen te staan. De AEC denkt dat het feit dat er binnen de coöperatie gestemd kon worden over de plannen een belangrijke reden is dat er geen weerstand meer is.

“Ik vertelde dat er ook vijf mensen tegen hadden gestemd van de energiecoöperatie, maar op een gegeven moment stemt wel de meerderheid voor en dan zeggen we van: nu gaat het door. En die drempel moet je gewoon wel inbouwen, anders kan er niks meer doorgaan. Maar je hebt ze wel een stem gegeven en dat is voor hun gevoel, ze hebben dan niet hun zin gekregen, maar ze hebben wel de gelegenheid gehad om echt mee te doen en mee te stemmen.”

(Johan Kiewiet)

De gemeente Ameland geeft aan dat de rol van de AEC belangrijk is geweest voor het krijgen van draagvlak.

“Ik denk wel. Door de rol van de AEC, dus namens de burgers, dat we een beter draagvlak gekregen hebben doordat zo'n AEC erin zat. Anders hadden we dat allemaal zelf moeten organiseren.” (Luc van Tiggelen)

De gemeente Ameland geeft aan dat de beslissing om de natuurorganisaties het plasdrasgebied in te laten richten weerstand heeft verminderd.

“En ook doordat we hebben gezegd tegen die natuurorganisaties: zeg maar hoe het eruit moet zien. Daar hebben we ook heel veel goodwill gekweekt.” (Luc van Tiggelen)

De Natuurwerkgroep geeft aan dat het feit dat lokale mensen bij het project betrokken zijn belangrijk is. Deze mensen zijn daardoor later nog aanspreekbaar op de inpassing van het zonnepark. Hierdoor is het nog mogelijk om na de realisatie van het zonnepark nog bij te sturen en te zorgen dat de landschappelijke inpassing beter wordt.

De Natuurwerkgroep en de Vogelwacht zijn betrokken bij het ontwerpen van het plasdrasgebied. Beide partijen ervaren de betrokkenheid verschillend. De Natuurwerkgroep geeft aan dat het een bron van irritatie is, omdat de omvang van het gebied gedurende deze overleggen steeds kleiner werd.

“Ja, wij zijn daar wel bij betrokken. Ook de vogelwacht wel, maar daar kom je alleen maar gefrustreerd weg, want er wordt alleen maar beknibbeld op de omvang en uiteindelijk ligt er een heel klein stukje, wat helemaal niet plas dras is.

Ja er zal nu wat water staan in de winter, maar in de zomer is het hartstikke droog. Dus daar gaat nooit een grutto komen. Dus dat is voor de bühne.” (Johan

Krol)

De Vogelwacht heeft in hun zienswijze geopperd om betrokken te zijn bij het ontwerpen van het plasdrasgebied. Het hierover meedenken wordt daarom als positief ervaren, hoewel de kanttekening geplaatst wordt dat de omvang gedurende de overleggen steeds kleiner werd.

“De gemeente heeft daar genoeg aan gedaan om dat samen met verschillende natuurorganisaties om daar wat van te maken, maar het was qua oppervlakte te klein en eigenlijk ook niet de juiste plek om daar een plasdrassituatie te creëren.” (Yme Brijker)

“En in ons geval was het dan dat het mee kon gaan in de ontwikkeling van een plasdrasgebied. Dat was het positieve en daar hadden we zelf om gevraagd.” (Yme Brijker)

Hengelo

De initiatiefnemer, gemeente en landschapsarchitect geven allen aan dat participatie van bewoners een positieve rol hebben gespeeld in de realisatie van het zonnepark. De leden van de buurtvertegenwoordiging bevestigen deze positieve rol. De initiatiefnemer geeft aan dat het zonnepark niet zo succesvol gerealiseerd had kunnen worden zonder de buurt daarin te betrekken. De gemeente Bronckhorst stelt dat het betrekken van de buurt ervoor heeft gezorgd dat het park omarmd wordt. De buurtbewoners hebben het idee dat het park van en voor hun is.

“Ja, dat [de buurt betrekken] is echt essentieel geweest voor het succes. Als we dat niet hadden gedaan, was het nooit een succes geworden. Dat had niet gekund.” (Gaby Koenders)

“En uiteindelijk is het dan heel mooi dat het park omarmt is, dat de omgeving zover gegaan is dat ze ook meewerken aan het park.” (Erik Mol)

Het betrekken van de buurt is belangrijk geweest doordat het ervoor gezorgd heeft dat het zonnepark meer functies heeft gekregen. Deze functies sluiten aan bij de behoeften van de buurt, waardoor er meer draagvlak voor het zonnepark komt

“Dus we hebben dat allemaal gewogen en toen hebben we gevraagd welke rol de buurt daarin kan spelen. En toen kwam er iemand die vroeg of schapen daarin mochten lopen. Een andere meneer zou wel graag een bijenkorf willen hebben. Een andere partij zei dat er veel wateroverlast is, dus die vroeg of we waterretentie aan konden leggen in het park zelf.” (Nico Wissing)

De leden van de buurtvertegenwoordiging geven aan dat de buurt het gevoel heeft gehad serieus te zijn genomen. Ze hebben het gevoel dat ze daadwerkelijk invloed uit hebben kunnen oefenen op het ontwerp van het zonnepark. Het betrekken van de buurt is niet alleen bij het maken van de plannen gedaan, maar ook na realisatie van het zonnepark. Dit wordt door de buurtvertegenwoordiging ook als positief ervaren.

“Wat heel belangrijk was, was dat het heel serieus genomen werd, want dat het geen wassen neus is, is natuurlijk wel heel erg belangrijk, dat je ook voelt dat er geluisterd wordt en dat we echt mochten meedenken.” (Janna van Gog)

“En dan is er nog een open dag in het najaar, dus ze doen best wel veel om de bevolking erbij te betrekken. Dus dat is gewoon gezellig. Dus die saamhorigheid is er dan ook wel.” (Roelof van Gijssel)

In dit hoofdstuk zijn resultaten weergegeven en geanalyseerd. Achtereenvolgens is aandacht besteed aan de context, factoren die voor weerstand zorgen of het voorkomen en de manier waarop participatie een rol heeft gespeeld. In het volgende hoofdstuk worden deze resultaten in het wetenschappelijke debat geplaatst. Er wordt gekeken in hoeverre het theoretisch kader en conceptueel model overeenkomt met de gevonden resultaten. Dit is de opmaat voor beantwoording van de hoofdvraag.

5 Synthese

In het vorige hoofdstuk zijn de resultaten weergegeven die uit de interviews zijn gekomen. In dit hoofdstuk worden de resultaten van beide cases vergeleken. Hierdoor wordt er inzicht gegeven in de verschillen en overeenkomsten tussen beide cases. De eerste paragraaf van dit hoofdstuk gaat in op de context van beide cases. In paragraaf twee wordt weerstand in beide cases gekoppeld aan de theorie. De derde en laatste paragraaf gaat in op burgerparticipatie in beide cases.

5.1 Context

Deze paragraaf gaat in op de verschillen en overeenkomsten in context tussen zonnepark Ameland en Solarpark de Kwekerij. Waar mogelijk worden overeenkomsten en verschillen in context aan wetenschappelijke literatuur gekoppeld.

De context tussen zonnepark Ameland en solarpark de Kwekerij is op enkele punten verschillend. Het eerste punt heeft betrekking op het ruimtegebruik. Op Ameland is het zonnepark gerealiseerd op een locatie in een weidevogelgebied en wat door boeren gepacht wordt. De locatie maakt deel uit van het vliegveld en heeft ook deze bestemming. Het zonnepark ligt midden in een open, agrarisch landschap ten zuiden van de duinen. In Hengelo is het solarpark gerealiseerd op een plek die gepacht werd door een boer, maar waarvan bekend was dat er woningen gebouwd zouden worden in de toekomst.

Het zonnepark op Ameland wordt bijna alleen gebruikt om energie op te wekken. Een klein deel van het zonnepark dient ter natuurontwikkeling. Er is dus sprake van enkelvoudig ruimtegebruik. Bij de Kwekerij wordt de functie van energieopwekking gecombineerd met natuurontwikkeling en recreatie. Het solarpark heeft daardoor meerdere functies, waardoor er gesproken kan worden van meervoudig ruimtegebruik.

Op Ameland kan er grofweg gesteld worden dat ruimte die meerdere functies (landbouwgrond en weidevogelgebied) had is vervangen door ruimte met nog grotendeels één functie. In Hengelo is er sprake van een opwaardering van ruimte. Van agrarisch ruimtegebruik waar in de toekomst woningbouw moet komen naar meervoudig ruimtegebruik. Dit sluit aan bij bevindingen van Jobert et al. (2007). Zij stellen dat hernieuwbare energie realiseren op plekken waar een nieuwe functie voor moet worden gezocht weerstand kan verminderen. Meervoudig ruimtegebruik betekent dat de ruimte voor meer mensen een functie en daardoor waarde heeft, dan wanneer er sprake is van enkelvoudig ruimtegebruik. Het is daardoor niet onlogisch dat zonneparken met meerdere functies minder weerstand opleveren, dan zonneparken die alleen energie opwekken.

5.2 Weerstand

In het theoretisch kader zijn factoren benoemd die weerstand veroorzaken of juist voorkomen. Dit zijn de volgende factoren:

- Visuele, landschaps- en geluidsfactoren;
- Milieufactoren;
- Socio-economische factoren;
- Procedurele factoren;
- Persoonlijke karakteristieken.

In deze paragraaf wordt gekeken in hoeverre deze factoren in de empirie naar voren komen. In het theoretisch kader wordt het beeld geschetst dat de factoren zowel weerstand kunnen geven als weerstand kunnen verminderen. Dit komt in grote lijnen overeen met de resultaten uit dit onderzoek.

5.2.1 Visuele, landschaps- en geluidsfactoren

De aantasting van het landschap is een factor die uit de cases naar voren komt. De relatie tussen deze factor en weerstand is tweeledig. Aantasting van het landschap zorgt voor weerstand. Indien er geen aantasting van het landschap ervaren wordt, zorgt dit niet voor weerstand. Deze tweeledige relatie blijkt ook uit de literatuur (zie bijvoorbeeld Delicado et al., 2016). Op Ameland zijn het de organisaties die een directe relatie met de natuur en het landschap hebben die voor weerstand zorgen. Ze hebben veel kennis over het landschap en de historie van het landschap, waardoor de impact op het landschap door deze organisaties als groter wordt ervaren. Omwonenden van het zonnepark in Hengelo hebben alleen zorgen geuit over de impact op het landschap. Na het uiten van deze zorgen en het aanpassen van het ontwerp zijn deze zorgen weggenomen. Je ziet dus dat de perceptie van impact op het landschap tussen beide cases verschilt. Hoe groter de impact ervaren wordt, hoe meer weerstand er is. Dit komt overeen met de bevindingen van Sütterlin & Siegrist (2017). De impact van landschappelijke aantasting op weerstand tegen hernieuwbare energie is relatief en subjectief volgens Frantál et al. (2017). Het hangt van de perceptie van economische voordelen, negatieve gevolgen en de socio-culturele achtergrond van mensen af. Dit kan verklaren waarom natuurorganisaties de impact van het zonnepark op het landschap als groter beschouwen dan leden van een energiecoöperatie of omwonenden. Natuurorganisaties zullen minder belang hebben bij bijvoorbeeld economische voordelen en ervaren meer negatieve impact op het landschap. De manier waarop mensen het omliggende landschap waarderen moet serieus meegenomen worden in de locatiebeslissing van zonneparken. Zonneparken zullen namelijk een steeds groter aandeel in het landschap krijgen (Firestone et al., 2015)

Uit de resultaten komt naar voren dat er drie factoren zijn die bepalen of er sprake is van aantasting van het landschap. De eerste factor is de inpassing in het landschap. Hoe beter het zonnepark in het bestaande landschap past, hoe minder weerstand dit oplevert. De zichtbaarheid in het landschap is daarbij een belangrijke factor (Scherhauser et al., 2017). De tweede factor is de locatie van het zonnepark. Een zonnepark wat tegen de bebouwde omgeving aan ligt heeft een minder grote impact op het landschap dan een zonnepark dat in een volledig open gebied ligt. Hernieuwbare energiebronnen op plekken die een meer industriële uitstraling hebben leveren minder weerstand op (Petrova 2016). De derde factor is de grootte. Hoe groter het zonnepark, hoe meer het landschap wordt aangetast.

Angst voor schittering is een factor die in beperkte mate voor weerstand heeft gezorgd. Dit is met name op het niveau van het uiten van zorgen gebleven in beide cases. Door te laten zien dat deze zorgen niet reëel zijn, zijn mensen ervan overtuigd dat het zonnepark niet voor schittering zorgt. Hierdoor heeft deze zorg niet voor weerstand gezorgd. Kennis over de gevolgen en effecten van zonneparken is dus iets wat weerstand vermindert (Langer et al., 2016).

Uit de theorie blijkt dat geluidsfactoren een belangrijke factor van weerstand tegen hernieuwbare energie zijn. Dit onderzoek onderschrijft dat niet. Dit kan verklaard worden doordat de factor geluid vooral een rol speelt bij de ontwikkeling van windmolenparken. Zonneparken produceren niet of nauwelijks geluid, waardoor dit geen weerstand oplevert.

5.2.2 Milieufactoren

De tweede soort factoren die in het theoretisch kader onderscheiden worden zijn milieufactoren. Deze factor van weerstand komt alleen in de Amelandse case naar voren. Het opofferen van weidevogelgebied ten behoeve van het zonnepark heeft voor weerstand gezorgd. Vooral de Vogelwacht Hollum-Ballum geeft aan dat vooraf onduidelijk was wat de effecten van het zonnepark op de weidevogels in het omliggende gebied was. Negatieve gevolgen voor dieren door hernieuwbare energie-installaties wordt in de literatuur als belangrijke factor van weerstand

genoemd. Er is een onoplosbaar conflict tussen mensen die vanuit ecologisch oogpunt naar hernieuwbare energie kijken en initiatiefnemers die hernieuwbare energie als milieuvriendelijk zien, stellen Scherhauser et al (2017). Het verschil in belangen is daar te groot voor.

Uit het theoretisch kader blijkt dat milieufactoren ook voor meer draagvlak kunnen zorgen (Petrova, 2016). Dit komt ook uit dit onderzoek naar voren. In beide cases worden de positieve gevolgen van hernieuwbare energie voor het klimaat genoemd als positieve factor. Een combinatie van hernieuwbare energie met natuurontwikkeling en het verbeteren van de biodiversiteit komen naar voren als factoren die voor draagvlak zorgen.

5.2.3 Socio-economische factoren

De derde groep factoren zijn de socio-economische factoren. In het theoretisch kader komt naar voren dat socio-economische factoren zowel voor weerstand kunnen zorgen als weerstand kunnen voorkomen (zie onder andere Petrova, 2016). In dit onderzoek komt alleen naar voren dat het een factor is die voor meer draagvlak zorgt. Uit beide cases komt naar voren dat het versterken van de lokale economie een factor is die voor draagvlak heeft gezorgd. De initiatiefnemers van beide zonneparken hebben dit ook als doel gesteld. Daarnaast was het voor de AEC en de gemeente Ameland van belang dat Amelanders financieel moesten kunnen participeren. Uit de interviews komt niet naar voren wat de invloed hiervan is op de weerstand. Geen van de respondenten participeert financieel in het zonnepark, dus voor de respondenten kan dat geen factor zijn die weerstand vermindert. Het afnemen van stroom van het zonnepark kan een mate van betrokkenheid bij het zonnepark geven, wat voor draagvlak zorgt.

5.2.4 Procedurele factoren

Naast de visuele, landschaps- en geluidsfactoren hebben procedurele factoren het meeste invloed op het vormen of voorkomen van weerstand in dit onderzoek. In beide cases komt naar voren dat de betrokkenheid van lokale mensen bij het zonnepark voor meer draagvlak zorgt. Dit komt overeen met resultaten uit eerder onderzoek. Lokale betrokkenheid van initiatiefnemers voor, tijdens en na een project zorgt voor meer acceptatie (Zoellner et al., 2008).

Vroegtijdige en transparante communicatie komen naar voren als factoren die belangrijk zijn bij het voorkomen van weerstand. Initiatiefnemers en respondenten met een positieve houding ten opzichte van het zonnepark geven aan de communicatie vroegtijdig en transparant te vinden. De respondenten die weerstand hebben geuit tegen het zonnepark vinden dat ze eerder moesten worden geïnformeerd en dat er meer transparantie moet zijn over bijvoorbeeld de locatiekeuze. Dus vooral in het begin van het planproces kan dit winst opleveren wat betreft het voorkomen van weerstand. De winst zit hem dan in de mate van draagvlak. Wat betreft tijdswinst is er niet veel winst meer te maken, gezien de snelle doorlooptijd van de projecten (tussen de drie en drieënhalf jaar). Het gevoel om niet bij beslissingen betrokken te zijn zorgt voor weerstand (Petrova, 2016).

Het serieus nemen van zorgen is een volgende procedurele factor die weerstand kan verminderen. In de Hengelose case geven alle respondenten aan dat dit belangrijk is geweest voor het succesvol realiseren van het solarpark. Omwonenden geven aan het gevoel te hebben gehad serieus genomen te worden. Op Ameland vinden de natuurgroepen dat hun bezwaren niet serieus meegenomen zijn in de besluitvorming en gewoon aan de kant zijn geschoven. Het slecht reageren op voorkeuren en zorgen van burgers kan risicovol zijn voor het implementeren van zonneparken, omdat plannen in later stadium mogelijk gewijzigd moeten worden (Díaz et al., 2017). In Hengelo is er een overeenkomst aangaande de rechten en plichten van omwonenden en de initiatiefnemer ondertekend. Buurtbewoners geven aan dat dit hen het gevoel geeft serieus genomen te worden

door de initiatiefnemer. Een formele overeenkomst tussen betrokken partijen kan dus een manier zijn om weerstand te voorkomen.

5.2.5 Persoonlijke kenmerken

Uit dit onderzoek blijkt dat veel van de persoonlijke kenmerken die in het theoretische kader genoemd worden geen belangrijke rol spelen bij weerstand tegen zonneparken. Het enige persoonlijke kenmerk wat een rol speelt is de houding ten opzichte van natuur en milieu. Uit literatuur blijkt dat een positieve houding ten opzichte van milieu zorgt voor draagvlak voor hernieuwbare energie (Hobman & Ashworth, 2013). De Natuurwerkgroep Ameland en de Vogelwacht Hollum-Ballum zijn sterk georiënteerd op het milieu en de natuur, maar hebben desondanks weerstand getoond tegen het zonnepark. Hieruit kan geconcludeerd worden dat de negatieve impact op het landschap en op de weidevogels groter wordt ervaren dan de positieve impact op het milieu. Er spelen dus meer factoren mee dan alleen een positieve houding ten opzichte van het milieu.

5.3 Participatie

In deze paragraaf wordt achtereenvolgens ingegaan op de redenen voor publieke participatie en het niveau van participatie. Er wordt een verbinding gelegd tussen de resultaten uit de twee cases en wetenschappelijke theorie.

5.3.1 Reden participatie

In de cases komen verschillende redenen naar voren om burgerparticipatie een rol te geven in de realisatie van een zonnepark. Voor een groot deel is het wettelijk verplicht. In ruimtelijke procedures kunnen burgers en andere belanghebbenden zienswijzen indienen en hebben ze inspraakrecht bij het afgeven van vergunningen. Dit is een vorm van formele participatie (Vogt & Haas, 2015). Daarnaast wordt er aangegeven dat burgerparticipatie ervoor moet zorgen dat er draagvlak is voor ontwikkelingen en dat het lange bestuursrechtelijke procedures moet voorkomen. Boonstra & Boelens (2011) noemen dit een *politiek* argument voor participatie, aangezien participatie ervoor moet zorgen dat burgers de ontwikkeling van het zonnepark steunen. Het sluit ook deels aan bij het *economische* argument die door Boonstra & Boelens gegeven wordt, doordat een lange bestuursrechtelijke procedure veel geld kost. Op Ameland worden ook economische argumenten gebruikt voor participatie, doordat de AEC het verdiende geld weer in nieuwe duurzaamheidsprojecten op het eiland investeert, wat de economische robuustheid van het eiland op lange termijn verbetert. Voor initiatiefnemers en gemeenten is er vooral voor een *administratieve* functie van participatie gekozen. Participatie vindt dan plaats om het vertrouwen van burgers te winnen, zodat plannen sneller geaccepteerd worden (Glass, 1979).

Participatie kan volgens Glass (1979) nog een tweede functie hebben. Plannen en besluitvorming kunnen verbeterd worden door burgers daar een stem in te geven. Dit is het *burgerperspectief*. Petrova (2016) onderschrijft dat het betrekken van burgers in het planproces de waarde van een project kan vergroten. De door Glass en Petrova gegeven redenen voor burgerparticipatie komen niet naar voren in de onderzochte cases. Burgerparticipatie wordt dus ingezet met het doel om steun voor de projecten te krijgen, wat overeenkomt met onderzoek van ProDemos (Domingo, 2016).

5.3.2 Plaats op de participatieladder

Beide cases zijn vergelijkbaar wat betreft het niveau waarop participatie heeft plaatsgevonden. Participatie vindt voornamelijk plaats op het niveau van informeren en adviseren. Het informeren van burgers is onder andere gedaan door informatieavonden te organiseren. Het adviseren heeft plaatsgevonden door de mogelijkheid om zienswijzen in te dienen en in te spreken in de gemeenteraad. Daarnaast hebben omwonenden in Hengelo suggesties kunnen geven om de

inpassing van het zonnepark te verbeteren. Van directe invloed op de realisatie van het zonnepark in zijn totaliteit is dus geen sprake geweest. Op deelgebieden hebben burgers wel direct invloed uit kunnen oefenen. Natuurgroepen hebben bijvoorbeeld mee kunnen ontwerpen aan de landschappelijke inpassing en natuurontwikkeling van zonnepark Ameland. In Hengelo kunnen omwonenden meebeslissen over toekomstige ontwikkelingen in het zonnepark. Dit is in een overeenkomst vastgelegd.

6 Conclusie

In dit hoofdstuk worden de hoofd- en deelvragen beantwoord. Daarnaast volgt er een reflectie op het onderzoek en worden er aanbevelingen gedaan.

6.1 Beantwoording hoofd- en deelvragen

In deze paragraaf worden achtereenvolgens de deelvragen en hoofdvraag beantwoord. De hoofdvraag van dit onderzoek luidt als volgt:

Hoe kan burgerparticipatie een rol spelen in het verminderen van weerstand tegen grootschalige zonneparken?

Deze vraag wordt beantwoord aan de hand van de volgende deelvragen:

- Welke factoren spelen een rol bij weerstand tegen grootschalige zonneparken?
- Waarom wordt participatie ingezet bij de realisatie van grootschalige zonneparken?
- Op welke manier kan burgerparticipatie plaatsvinden bij de realisatie van grootschalige zonneparken?
- In hoeverre draagt participatie bij aan het verminderen van weerstand tegen grootschalige zonneparken?

In de analyse van de resultaten is er wat betreft de eerste deelvraag een tweedeling gemaakt. Er is gekeken naar factoren die voor weerstand zorgen en naar factoren die weerstand verminderen of voorkomen. De aantasting van het landschap en de angst voor schittering zijn de belangrijkste factoren die voor weerstand zorgen. Een goede inpassing in het landschap, lokale initiatiefnemers en vroegtijdig en transparant communiceren zijn de factoren die weerstand verminderen of tegengaan. Er zijn dus tegenstellingen zichtbaar, lokale initiatiefnemers verminderen weerstand, terwijl initiatiefnemers van buitenaf juist voor weerstand zorgen. Voor de andere genoemde factoren geldt dit ook. Aantasting van het landschap zorgt voor weerstand, terwijl een goede inpassing weerstand vermindert.

Participatie wordt vooral ingezet om draagvlak te krijgen en lange procedures tegen te gaan. Publieke participatie wordt dus vooral functioneel ingezet bij het realiseren van zonneparken. Daarnaast vormt publieke participatie een verplicht onderdeel van ruimtelijke procedures in Nederland, waardoor het in de wet geregeld is. Burgers en belangenverenigingen hebben daardoor inspraak, wat, indien er sprake is van vroegtijdige en transparante communicatie, weerstand tegen kan gaan. Uit de theorie blijkt verder dat publieke participatie noodzakelijk is om de energietransitie vorm te geven. Het opwekken van hernieuwbare energie gaat decentraal gebeuren, waardoor centrale sturing lastig wordt. Participatie tussen marktpartijen, burgers en de overheid is daarom noodzakelijk voor het verkrijgen van een hernieuwbaar energiesysteem. Participatie kan daarnaast een bijdrage leveren aan ruimtelijke en sociale doelen, zoals het verbeteren van een zonnepark. Bijvoorbeeld door meerdere doelen na te streven, zoals natuurontwikkeling en recreatie.

Publieke participatie kan dus een meerwaarde opleveren voor een zonnepark, maar de belangrijkste factoren voor weerstand tegen een zonnepark zijn de landschappelijke inpassing en angst voor schittering. Publieke participatie kan ervoor zorgen voor breed gedragen oplossingen tegen deze factoren van weerstand. Het is echter niet zonder meer zo dat publieke participatie weerstand vermindert. Er dient van tevoren goed nagedacht te worden over het doel van participatie en welke methode van participatie daar het best bij past. Participatie is dus niet het gouden ei om weerstand te verminderen, er dient goed over nagedacht te worden. De relatie tussen publieke participatie en weerstand ligt genuanceerder dan in het conceptueel model aangegeven wordt. Bovendien moet er

aan bepaalde voorwaarden voldaan worden om publieke participatie succesvol te laten zijn. Informatie moet vroegtijdig en transparant beschikbaar gesteld worden. Daarnaast zorgt het feit dat lokale mensen bij het project betrokken zijn voor vertrouwen, waardoor de kans groter is dat publieke participatie succesvol is. Als laatste is het belangrijk om zorgen serieus te nemen en deze zorgen daadwerkelijk mee te nemen bij de inpassing van een zonnepark.

6.2 Reflectie

Het vinden van een theoretische hoek om weerstand tegen zonneparken te onderzoeken is een lange zoektocht geweest. Het heeft best veel tijd gekost om het onderwerp goed af te bakenen. Dit komt door de grote hoeveelheid artikelen die ik gelezen heb om me goed in te lezen, waaruit steeds veel interessante invalshoeken voor het onderzoek naar voren komen. Uiteindelijk heb ik besloten om burgerparticipatie als uitgangspunt te nemen, omdat de rol van burgers in ruimtelijke ontwikkeling groter is geworden en waarschijnlijk nog groter wordt door onder andere een terugtrekkende overheid. De relatief lange aanloop naar een goede afbakening heeft ervoor gezorgd dat ik goed ingelezen aan het onderzoek kon beginnen, wat heel waardevol was tijdens het afnemen van de interviews.

Het raamwerk van Petrova is erg waardevol geweest om de factoren van weerstand te onderzoeken. Het heeft geholpen om de factoren van weerstand die uit de cases naar voren komen te structureren, waardoor het makkelijker was om grip te krijgen op de factoren van weerstand. Het bewijst ook dat NIMBY terecht niet meer als dominante factor gezien wordt, maar hoogstens één van de factoren voor weerstand is. De participatieladder heeft geholpen te bepalen op welk niveau participatie in beide cases heeft plaatsgevonden.

In dit onderzoek is gekozen om zonneparken te onderzoeken die gerealiseerd zijn. Weerstand onder burgers en belangenorganisaties heeft er in deze cases dus niet voor gezorgd dat de zonneparken geen doorgang konden vinden. Onderzoek naar zonneparken die door weerstand niet gerealiseerd zijn, kunnen andere resultaten en andere conclusies opleveren. Om het onderzoek behapbaar te houden is er gekozen om alleen gerealiseerde zonneparken te onderzoeken. Indien er meer tijd beschikbaar zou zijn, had ik ook graag niet gerealiseerde zonneparken onderzocht.

De kwalitatieve aard van deze studie maakt het lastig om generaliserende conclusies te trekken. Door de resultaten te vergelijken met het theoretisch kader, conceptueel model en andere bestaande wetenschappelijke theorieën is getracht om de uitkomsten zoveel mogelijk te generaliseren. Het is echter wel belangrijk om te vermelden dat enige voorzichtigheid geboden is om zomaar te veronderstellen dat de uitkomsten uit deze studie direct toepasbaar zijn op andere cases.

De benodigde brede beweging om de energietransitie vorm te geven vraagt een andere rol van de overheid dan het lange tijd heeft gehad. De overheid is niet langer de centrale speler die ruimtelijke ontwikkeling mogelijk maakt, maar dient zich meer te schikken in initiatieven die van marktpartijen, burgers en belangenorganisaties komen. De nieuwe omgevingswet die in 2021 in werking treedt hoopt hier op in te spelen. De toekomst moet uitwijzen hoe dit zal gaan, maar een aanbeveling is om te onderzoeken hoe de overheid deze rol in moet gaan vullen in het kader van de energietransitie. Als deze duidelijkheid er is weten marktpartijen, burgers en belangenorganisaties wat ze van de overheid kunnen verwachten en hun eigen rol gaan invullen. Hoewel de precieze rol voor de overheid nog niet duidelijk is, is het evident dat een verschuiving richting governance noodzakelijk is om de energietransitie vorm te geven. Door de ruimtelijke kenmerken en effecten van de energietransitie kan er niet om het betrekken van veel actoren heen gegaan worden. Dit vraagt dan om een meer dienstverlenende rol van de overheid. Maar dit betekent niet dat er helemaal geen sturing meer gevraagd wordt vanuit de overheid.

6.3 Aanbevelingen

Naar aanleiding van dit onderzoek kunnen er een aantal aanbevelingen gedaan worden wat betreft onderzoek naar de rol van participatie bij het voorkomen van weerstand tegen zonneparken. Allereerst kan het onderzoek herhaalt worden met andere cases om tot een groter aantal cases te komen, waardoor er conclusies getrokken kunnen worden die meer generalistisch toepasbaar zijn. Bij herhaling van dit onderzoek zouden ook ander soortige cases betrokken worden. Bijvoorbeeld cases waarbij weerstand gezorgd heeft dat een zonnepark niet gerealiseerd is. Daarnaast blijkt uit dit onderzoek dat lokale mensen in het project te betrekken en vroegtijdig en transparant communiceren wat betreft participatie belangrijke factoren zijn. Het kan interessant zijn om te onderzoeken hoe groot het effect van deze factoren precies is. Bijvoorbeeld door de invloed van deze factoren kwantitatief te onderzoeken. Dit kan een goed beeld geven van de precieze invloed van de participatiefactoren.

Er kunnen ook aanbevelingen gedaan worden voor mensen die zich met het realiseren van zonneparken bezig houden. De eerste aanbeveling is om lokale mensen te betrekken in de projectorganisatie, aangezien dit voor vertrouwen van de lokale bevolking zorgt. Daarnaast is het belangrijk om de gevolgen visueel te maken. Dit kan bijvoorbeeld door de impact op het landschap in 3D beelden te laten zien of mensen laten ervaren dat de panelen geen schittering veroorzaken.

7 Literatuur

- Allmendinger, P. (2009). *Planning theory*. New York: Palgrave Macmillan
- Anderson, C. (2013). The networked minority: how a small group prevailed in a local windfarm conflict. *Energy Policy*, 58, 97-108
- Ansell, C. & Gash, A. (2008). Collaborative Governance in Theory and Practice. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 18(4), 679-701
- Arnsstein, S.R. (1969). A ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Institute of Planners*. 35 (4), 216-224
- Batel, S., Devine-Wright, P. & Tangeland, T. (2013). Social acceptance of low carbon energy and associated infrastructures: a critical discussion. *Energy Policy*, 58, 1-5
- Becker, S., Beveridge, R. & Röhbring, A. (2016). Energy Transitions and Institutional Change: Between Structure and Agency. In L. Gailing & T. Moss (Red.). *Conceptualizing Germany's Energie Transition* (pp. 21-42) . Londen: Palgrave Macmillan
- Beloin-Saint-Pierre, D., Blanc, I., Payet., J., Jacquin, P., Adra, N. & Mayer, D. (2009). Environmental Impact of PV Systems: Effects of Energy Sources Used in Production of Solar Panels. Paper presented at the 24th European Photovoltaic Solar Energy Conference, Hamburg, Germany
- Bevir, M. (2012). *Governance: A very short introduction*. OUP Oxford.
- Boer, J. de & Zuidema, C. (2013). *Towards an Integrated Energy Landscape*¹ Paper gepresenteerd op de 2013 AESOP-ACSP Congres, Dublin, United Kingdom
- Booher, D. E. (2004). Collaborative governance practices and democracy. *National Civic Review*, 93(4), 32-46.
- Bolton, R. & Foxon, T.J. (2015). Infrastructure transformation as a socio-technical process – Implications for the governance of energy distribution networks in the UK. *Technological Forecasting & Social Change*. 90, 538-550
- Boonstra, B. & Boelens, L. (2011). Self-organization in urban development: towards a new perspective on spatial planning. *Urban Research & Practice*, 4(2), 99-122
- Bridge, G., Bouzarovski, S., Bradshaw, M., & Eyre, N. (2013). Geographies of energy transition: Space, place and the low-carbon economy. *Energy Policy*, 53, 331-340.
- Burningham, K. (2000). Using the language of NIMBY: a topic for research, not an activity for researchers. *Local environment*, 5(1), 55-67.
- Carlisle, J. E., Solan, D., Kane, S. L., & Joe, J. (2016). Utility-scale solar and public attitudes toward siting: A critical examination of proximity. *Land Use Policy*, 58, 491-501.
- Carmen Torres-Sibille, A. del, Cloquell-Ballester, V.A., Cloquell-Ballester, V.A. & Ramírez, M.Á.A. (2009). Aesthetic impact assessment of solar power plants: An objective and a subjective approach. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 13(5), 986-999
- Castell, P. (2012). *Dialogues and citizen initiatives in stigmatized urban areas: reflections on the development of participatory planning principles in Gothenburg*. Paper gepresenteerd op het IFHP 56^e wereldcongres, Göteborg, Zweden

CBS. (2016). *Centraal Bureau voor Statistiek*. Geraadpleegd op 26-10-2017 via <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2016/13/nederland-voorlaatste-op-ranglijst-eu-hernieuwbare-energie>

Clifford, N., French, S. & Valentine, G. (2010) *Key Methods in Geography*. Tweede druk. Londen: SAGE Publications Ltd.

Coenen, F. H. J. M. (Red.) (2009). *Public Participation and Better Environmental Decisions: The Promise and Limits of Participatory Processes for the Quality of Environmentally Related Decision-making*. Enschede: Springer Science + Business Media B.V.

Cope, M. (2010). Coding transcripts and diaries. In: N. Clifford, S. French & G. Valentine (Red.) *Key Methods in Geography* (pp. 440-452). Londen: SAGE Publications Ltd.

Dear, M. (1992). Understanding and overcoming the NIMBY syndrome. *Journal of the American Planning Association*, 58, 288-300.

Delicado, A, Figueirido, E. & Silva, L. (2016). Community perceptions of renewable energies in Portugal: Impacts on environment, landscape and local development. *Energy Research & Social Science*, 13, 84-93

Devine-Wright, P. (2005). Beyond NIMBYism: towards an integrated framework for understanding public perceptions of wind energy. *Wind energy*, 8(2), 125-139.

Devine-Wright, P. (2009). Rethinking NIMBYism: The role of place attachment and place identity in explaining place-protective action. *Journal of community & applied social psychology*, 19(6), 426-441.

Devine-Wright, P. (2011). Public engagement with large-scale renewable energy technologies: breaking the cycle of NIMBYism. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 2(1), 19-26.

Díaz, P., Adler, C. & Patt, A. (2017) Do stakeholders' perspectives on renewable energy infrastructure pose a risk to energy policy implementation? A case of a hydropower plant in Switzerland. *Energy Policy*, 108, 21-28

Domingo, A. (2016). *Monitor Burgerparticipatie 2016 – Een inventarisatie van gemeentelijk beleid en activiteiten op het gebied van burgerparticipatie*. Den Haag: ProDemos.

Dunn, K. (2005) 'Interviewing', in I. Hay (Red.) *Qualitative Research Methods in Human Geography* (pp. 79–105). Melbourne: Oxford University Press

Edelenbos, J., Teisman, G., & Reuding, M. (2001). *Interactieve beleidsvorming als sturingsopgave*. Den Haag: InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster

Ek, K. (2005). Public and private attitudes towards "green" electricity: the case of Swedish wind power. *Energy Policy*, 33, 1677-1689

Emerson, K. & Nabatchi, T. (2015). *Collaborative Governance Regimes*. Washington: Georgetown University Press

Essent (2017). *De energietransitie: wat betekent het voor jou?* Geraadpleegd op 26-10-2017 via <https://www.essent.nl/content/particulier/energie-besparen/blog/energietransitie-wat-betekent-het-voor-jou.html>

Bevir, M. (2012). *Governance: A very short introduction*. Oxford: Oxford University Press.

- Boer, J. d., & Zuidema, C. (2013). Towards an Integrated Energy Landscape. Dublin: AESOP-ACSP Congress.
- Bolton, R., & Foxon, T. (2015). Infrastructure transformation as a socio-technical process - implications for the governance of energy distribution networks in the UK. *Technological Forecasting & Social Change*, 90, 538-550.
- Bridge, G., Bouzarovski, S., Bradshaw, M., & Eyre, N. (2013). Geographies of energy transition: space, place and the low-carbon economy. *Energy Policy*, 53, 331-340.
- Carlisle, J., Solan, D., Kane, S., & Joe, J. (2016). Utility-scale solar and public attitudes toward siting: a critical examination of proximity. *Land Use Policy*, 58, 491-501.
- Eyre, N. (2013). Decentralization of governance in the low-carbon transition. In R. Fouquet, *Handbook on Energy and Climate Change* (pp. 581-597). Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited.
- Frantál, B., Horst, D. van der, Kunc, J & Jaňurová (2017). Landscape disruption or just a lack of economic benefits? Exploring factors behind the negative perceptions of wind turbines. *Tájökölógiai Lapok*, 15(2), 139-147
- Fergen, J., & Jacquet, J. B. (2016). Beauty in motion: Expectations, attitudes, and values of wind energy development in the rural US. *Energy Research & Social Science*, 11, 133-141.
- Financieel Dagblad (2017). *Shell laat zich niet opjagen in energietransitie*. Geraadpleegd op 26-10-2017 via <https://fd.nl/ondernemen/1211979/shell-laat-zich-niet-opjagen-in-energietransitie>
- Firestone, J., Bates, A. & Knapp, L.A. (2015). See me, Feel me, Touch me, heal me: wind turbines, culture, landscapes, and sound impressions. *Land Use Policy*, 46, 241-249
- Firestone, J., Kempton, W., & Krueger, A. (2009). Public acceptance of offshore wind power projects in the USA. *Wind Energy*, 12(2), 183-202.
- Geels, F., & Kemp, R. (2000). Transitities vanuit sociotechnisch perspectief. *Report for the Dutch Ministry of Environment, Enschede: Universiteit Twente, and Maastricht: MERIT*.
- Gervers, J. H. (1987). The NIMBY syndrome: Is it inevitable?. *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, 29(8), 18-43.
- Glass, J.J. (1979). Citizen Participation in Planning: The Relationship Between Objectives and Techniques. *Journal of the American Planning Association*, 45(2), 180-189.
- Goedkoop, F., & Devine-Wright, P. (2016). Partnership or placation? the role of trust and justice in the shared ownership of renewable energy projects. *Energy Research & Social Science*, 17, 135–146
- Goldthau, A. (2014). Rethinking the governance of energy infrastructure: Scale, decentralization and polycentrism. *Energy Research & Social Science*, 1, 134-140.
- Greenberg, M. (2009). Energy sources, public policy, and public preferences: Analysis of US National and site-specific data. *Energy Policy*, 37, 3242-3249
- Hajer, M. (2011), *De energieke samenleving. Op zoek naar een sturingsfilosofie voor een schone economie*, Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.

- Hammani, S.M., Chtourou, S. & Triki, A. (2016). Identifying the determinants of community acceptance of renewable energy technologies: The case study of a wind energy project from Tunisia. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 54, 151-160
- Hardin, G. (1968). The Tragedy of the Commons. *Science*, 162(3859), 1243-1248
- Hauf, J., Bode, A., Neumann, D. & Haslauer, F. (2014). *Global Energy Transitions. A comparative analysis of key countries and implications for the international energy debate*. Berlijn: Weltenergieerat
- Haus, M., Heinelt, H., Stewart, M. (2005) *Urban governance and democracy: Leadership and community involvement*. London: Routledge.
- Healey, P. (2007). *Urban complexity and spatial strategies: towards a relational planning for our times*. London: Routledge.
- Hobman, E.V. & Ashworth, P. (2013). Public support for energy sources and related technologies: The impact of simple information provision. *Energy Policy*, 63, 862-869
- Horst, D. van der (2007). NIMBY or not? Exploring the relevance of location and the politics of voiced opinions in renewable energy siting controversies. *Energy policy*, 35(5), 2705-2714.
- Hvelplund, F & Djørup, S. (2017). Multilevel policies for radical transition: Governance for a 100% renewable energy system. *Environment and Planning C: Politics and Space*, 35(7), 1218-1241
- Hieropgewekt (2016). Zonnepark op Ameland is 's lands grootste. Geraadpleegd op 16-2-2018 via <https://www.hieropgewekt.nl/kennisdossiers/zonnepark-op-ameland-is-s-lands-grootste>
- Hirsh, R. F., & Jones, C. F. (2014). History's contributions to energy research and policy. *Energy Research & Social Science*, 1, 106-111.
- Hyland, M., & Bertsch, V. (2017). *The role of community compensation mechanisms in reducing resistance to energy infrastructure development* (No. WP559).
- Innes, J.E. & Booher, D. (2004) Reframing public participation: Strategies for the 21st Century. *Planning Theory & Practice*, 5(4), 419-436
- Jami, A.A.N. & Walsh, P.R. (2014). The role of public participation in identifying stakeholder synergies in wind power project development: The case study of Ontario, Canada. *Renewable Energy*, 68, 194-202.
- Jami, A.A.N. & Walsh, P.R. (2017). From consultation to collaboration: A participatory framework for positive community engagement with wind energy projects in Ontario, Canada. *Energy Research & Social Science*, 27, 14-24
- Jefferson, M. (2006). Sustainable energy development: performance and prospects. *Renewable energy*, 31(5), 571-582.
- Jessop, B. (1994). Post-Fordism and the State. In: A. Amin (Red.). *Post-Fordims: A Reader*. Oxford: Blackwell
- Jobert, A., Laborgne, P. & Mimler, S. (2007). Local acceptance of wind energy: Factors of success identified in French and German case studies. *Energy Policy*, 35, 2751-2760
- Klijn, E. H., & Koppenjan, J. (2012). Governance network theory: past, present and future. *Policy & Politics*, 40(4), 587-606.

Lanen, M. van (2010). Inductief én deductief analyseren bij kwalitatief onderzoek: het geheel is meer dan de delen. *KWALON*, 15(1), 36-42

Lang, H. (2014). *Public participation in environmental decision-making in China*. Proefschrift, Rijksuniversiteit Groningen.

Langer, K., Decker, T., Roosen, J., & Menrad, K. (2016). A qualitative analysis to understand the acceptance of wind energy in Bavaria. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 64, 248-259.

Leeuwarder Courant (2017). *Plannen voor zonnepark van 41 hectare bij Wirdum*. Geraadpleegd op 26-5-2017 via <http://www.lc.nl/friesland/Plannen-voor-zonnepark-van-41-hectare-bij-Wirdum-22055520.html>

Leung, D. Y., & Yang, Y. (2012). Wind energy development and its environmental impact: A review. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 16(1), 1031-1039.

Longhurst, R. (2010). Semi-structured Interviews and Focus Groups. In: N. Clifford, S. Frenc & G. Valentine (Red.) *Key Methods in Geography* (pp. 103-115). Londen: SAGE Publications Ltd.

Luloff, A. E., Albrecht, S. L., & Bourke, L. (1998). NIMBY and the hazardous and toxic waste siting dilemma: The need for concept clarification. *Society & Natural Resources*, 11 (1), 81-89

Matheny, A. R., & Williams, B. A. (1985). Knowledge vs. NIMBY: Assessing Florida's strategy for siting hazardous waste disposal facilities. *Policy Studies Journal*, 14(1), 70-80.

Moore, S., & Hackett, E. J. (2016). The construction of technology and place: Concentrating solar power conflicts in the United States. *Energy Research & Social Science*, 11, 67-78.

Mullally, G. (2012). Governance and participation for sustainable development in Ireland: Not so different after all? In: Meadowcroft, J., Langhelle, O & Ruud, A. (Red.) *Governance, democracy and sustainable development. Moving beyond the impasse* (pp. 145-171). Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited

Musall, F.D. & Kuik, O. (2011). Local acceptance of renewable energy - A case study from southeast Germany. *Energy Policy*, 39(6), 3252-3260

Nabatchi, T & Leighninger, M. (2015). *Public participation for 21st century democracy*. Hoboken: John Wiley & Sons, Inc

NAM (2017). *Met onze energie de toekomst veranderen*. Geraadpleegd op 26-10-2017 via <https://www.nam.nl/gas-en-oliewinning/het-winnen-van-aardgas/onze-energie-toekomst-veranderen.html>

Nienhuis, I., Dijk, T. van & Roo, G. de (2011). Let's Collaborate! But Who's Really Collaborating? Individual interests as a Leitmotiv for Urban Renewal and Regenerations Strategies. *Planning Theory & Practice*, 12(1), 95-109

NOS (2015). *Steeds meer grote zonneparken op de grond*. Geraadpleegd op 8-12-2017 via <https://nos.nl/artikel/2028486-steeds-meer-grote-zonneparken-op-de-grond.html>

Nuissl, H & Heinrichs, D. (2011). Fresh Wind or Hot Air - Does the Governance Discourse Have Something to Offer to Spatial Planning. *Journal of Planning Education and Research*, 31(1), 47-59

Nyseth, T., Pløger, J., and Holm, T. (2010). Planning beyond the horizon: The Tromsø experiment. *Planning Theory*, 9 (3), 223-247.

OECD (2009). *Focus on Citizens. Public Engagement for Better Policy and Services*. Parijs: Organization for Economic Co-Operation and Development (OECD)

Olaoye, O.A. (2015). *Collaborative governance: The case of mass transportation in London and Lagos*. Proefschrift, University of Lincoln

O'Leary, R. & Vij, N. (2012): Collaborative Public Management: Where Have We Been and Where Are We Going? *The American Review of Public Administration*, 42(5), 507-522.

Ossewaarde, M. R. R., Moulijn, M., Ketner, S., Hermsen, F., Verkaik, L., & Bron, P. (2008). *Effectieve Vormen van Burgerparticipatie?: Een Onderzoek naar Innovatie van Burgerparticipatie in Overijssel*. Zwolle: Provincie Overijssel.

Ostrum, E. (1990). *Governing the commons*. Cambridge University-Press, Cambridge.

PBL. (2017). *Energietransitie. Joulebak 2050*. Geraadpleegd op 17-10-2017 via <http://themasites.pbl.nl/energietransitie/>

Peeters, B. (2012) *Burgerparticipatie in de lokale politiek*. Amsterdam: ProDemos

Persbureau Ameland (2014). *Zonnepark verre van onomstreden*. Geraadpleegd op 2-3-2018 via <https://www.persbureau-ameland.nl/zonnepark-verre-van-onomstreden>

Petrova, M. A. (2016). From NIMBY to acceptance: Toward a novel framework—VESPA—For organizing and interpreting community concerns. *Renewable Energy*, 86, 1280-1294.

Plotnikof, M. (2015). *Challenges of collaborative governance. An organizational discourse study of public managers' attitude with collaboration across the daycare arena*. Proefschrift, PhD school of LIMAC

Portney, K. E. (1985). The potential of the theory of compensation for mitigating public opposition to hazardous waste treatment facility siting: Some evidence from five Massachusetts communities. *Policy Studies Journal*, 14(1), 81-89.

ProDemos (2017). *Databank methoden. Alle methoden uit de participatiewijzer op een rij*. Geraadpleegd op 1-12-2017 via <http://www.participatiewijzer.nl/De-Participatiewijzer/Databank-methoden>

Reddick, C.G. (2010). *Politics, Democracy and E-Government: Participation and Service Delivery*. Hershey, PA: IGI Global.

Reiche, D. & Bechberger, M. (2004). Policy differences in the promotion of renewable energies in the EU member states. *Energy policy*, 32(7), 843-849.

Rho (2014). *Ruimtelijke onderbouwing zonnepark Ameland*. Rotterdam: Rho adviseurs voor leefruimte

Rhodes, R. A. (1997). *Understanding governance: Policy networks, governance, reflexivity and accountability*. Open university press.

Rice, S. (2010). Sampling in Geography. In: N. Clifford, S. Frenc & G. Valentine (Red.) *Key Methods in Geography* (pp. 230-252). Londen: SAGE Publications Ltd.

Rijksoverheid (2017). *Energieagenda*. Geraadpleegd op 26-10-2017 via <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/duurzame-energie/uitwerking-energieagenda>

Roo, G. de & Porter G. (2007) *Fuzzy Planning: The Role of Actors in a Fuzzy Governance Environment*, Ashgate - Farnham

Roo, G. de & Voogd H. (2004) *Methodologie van planning; over processen ter beïnvloeding van de fysieke leefomgeving*, Coutinho - Bussum, 2004

Rowe, G. & Frewer, L.J. (2000). Public Participation Methods: A Framework for Evaluation. *Science, Technology & Human Values*, 25(1), 3-29

RTV Oost (2016). *Zonnevelden in Overijssel komen maar niet van de grond*. Geraadpleegd op 26-5-2017 via <http://www.rtvooost.nl/nieuws/241733/zonnevelden-in-overijssel-komen-maar-niet-van-de-grond#>

RVO (z.j.) *Grondgebonden zonneparken. Verkenning naar de afwegingskaders rond locatiekeuze en ruimtelijke inpassing in Nederland*. Geraadpleegd op 5-12-2017 via <https://www.rvo.nl/sites/default/files/2016/09/Grondgebonden%20Zonneparken%20-%20verkenning%20afwegingskadersmetbijlagen.pdf>

Salsich Jr, P. W. (1986). Group homes, shelters and congregate housing: Deinstitutionalization policies and the NIMBY syndrome. *Real Property, Probate and Trust Journal*, 413-434.

Sarzynski, A. (2015). Public Participation, civic capacity, and climate change adaptation in cities. *Urban Climate*, 14, 52-67

Scherhauser, P., Höltinger, S., Salak, B., Schauppenlehner, T., & Schmidt, J. (2017). Patterns of acceptance and non-acceptance within energy landscapes: A case study on wind energy expansion in Austria. *Energy Policy*, 109, 863-870

Schoots, K., Hekkenberg, M. & Hammingh, P. (2016). *Nationale Energieverkenning 2016*. ECN-O--16-035. Petten: Energieonderzoek Centrum Nederland

Schroeter, R., Scheel, O., Renn, O. & Schweizer, P. (2016). Testing the value of public participation in Germany: Theory, operationalization and a case study on the evaluation of participation. *Energy Research & Social Science*, 13, 116-125

Schweizer, P. & Bovet, J. (2016). The potential of public participation to facilitate infrastructure decision-making: Lessons from the German and European legal planning system for electricity grid expansion. *Utilities Policy*, 42, 64-73

Soland, M., Steimer, N. & Walter, G. (2013). Local acceptance of existing biogas plants in Switzerland. *Energy Policy*, 612, 802-810

Solar Solutions (2017). *Nationaal solar trendrapport 2017*. Geraadpleegd op 7-12-2017 via <http://www.solarsolutions.nl/site/wp-content/uploads/2017/04/SolarTrendrapport2017LR.pdf>

Sovacool, B. K. (2011). An international comparison of four polycentric approaches to climate and energy governance. *Energy Policy*, 39(6), 3832-3844.

Swanborn, P.G. (2008). *Case studies: wat, wanneer en hoe?* 4^e editie. Den Haag: Boom Lemma uitgevers.

Swanborn, P.G. (2013). *Case studies: wat, wanneer en hoe?* 5^e editie. Den Haag: Boom Lemma uitgevers.

- Valkenburg, G., & Cotella, G. (2016). Governance of energy transitions: about inclusion and closure in complex sociotechnical problems. *Energy, Sustainability and Society*, 6(1), 20.
- Sütterlin, B. & Siegrist, M. (2017). Public acceptance of renewable energy technologies from an abstract versus concrete perspective and the positive imagery of solar power. *Energy Policy*, 106, 356-366
- Swyngedouw, E. (2005). Governance Innovation and the Citizen: The Janus Face of Governance-beyond-the-state. *Urban Studies*, 42(11), 1991-2006
- Thomson, A. & Perry, J., (2006). Collaboration Processes: Inside the Black Box. *Public Administration Review*, 66(s1), 20-32
- Uyterlinde, M.A., Londo, H.M., Sinke, W.C., Roosmalen, J.A.M. van, Eecen, P.J., Brink, R.W. van den, Stremke, S, Brink, A. van den & Waal, R. de (2017). *De energietransitie: een nieuwe dimensie in ons landschap*. Petten: Energy research Centre of the Netherlands (NCE).
- Vogt, A. & Haas, A. (2015) The future of public participation in Germany: Empirical analyses of administration experts' assessments. *Technological Forecasting & Social Change*, 98, 157-173
- Volkscrant (2014) *Steeds meer weerstand tegen windmolens*. Geraadpleegd op 25-5-2017 via <http://www.volkscrant.nl/politiek/steeds-meer-weerstand-tegen-windmolens~a3640525/>
- Waddeneilanden (2015). *Uitvoeringsagenda Duurzame Waddeneilanden 2015-2018*. Geraadpleegd op 1-3-2018 via <https://labvlieland.nl/files/2015-04/duurzame-waddeneilanden-03-02-15-los.pdf>
- Walker, G. (2011). The role for 'community' in carbon governance. *Wiley interdisciplinary reviews: climate change*, 2(5), 777-782.
- Wandersman, A. A. (2009) Four keys to success (theory, implementation, evaluation, and resource/system support): High hopes and challenges in participation. *American Journal of Community Psychology*, 43(1-2), 3-21
- Wijdeven, T. van de (2012). *Doe democratie. Over actief burgerschap in stadswijken*. Tilburg: Eburon Uitgeverij B.V
- Wolsink, M. (2000). Wind power and the NIMBY-myth: institutional capacity and the limited significance of public support. *Renewable energy*, 21(1), 49-64.
- Wolsink, M. (2010). Contested environmental policy infrastructure: Socio-political acceptance of renewable energy, water, and waste facilities. *Environmental Impact Assessment Review*, 30(5), 302-311.
- WRR, (2008). *Innovatie Vernieuwd – Opening in viervoud*. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid (WRR).
- Wüstenhagen, R., Wolsink, M., & Bürer, M. J. (2007). Social acceptance of renewable energy innovation: An introduction to the concept. *Energy policy*, 35(5), 2683-2691.
- Yin, R.K. (2014). *Case study Research. Design and Methods*. 5e editie. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Zoellner, J., Schweizer-Ries, P. & Wemheuer, C. (2008). Public acceptance of renewable energies: Results from case studies in Germany. *Energy policy*, 36, 4136-4141

Zonopkaart. (2017). [Nieuwe website zonopkaart.nl brengt de ontwikkeling van grootschalige zonneparken in beeld](#). Geraadpleegd op 4-11-2017 via <https://www.fluxenergie.nl/wp-content/uploads/2017/05/persbericht-zonopkaart-def.pdf>

Zuidema, C. (2011). *Stimulating Local Environmental Policy. Making Sense of Decentralization in Environmental Governance*. Proefschrift, Rijksuniversiteit Groningen.

